



دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی - فقه و  
مبانی حقوق اسلامی

بررسی احکام فقهی شبیه‌سازی انسان از دیدگاه

فریقین

نگارش:

زهرا ملکی

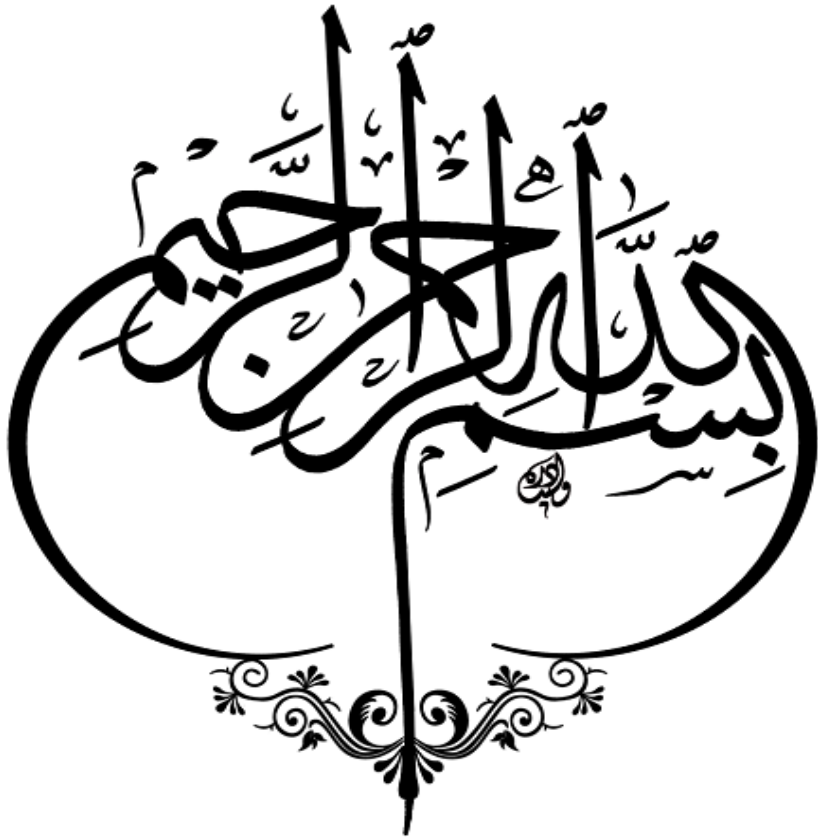
استاد راهنما:

دکتر کریم کوخایی‌زاده

استاد مشاور:

دکتر طاهر علی‌محمدی

بهمن ماه ۱۳۹۷



به نام خدا  
بررسی احکام فقهی شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فریقین  
نگارش:

زهرا ملکی

پایان‌نامه ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت‌های لازم برای اخذ درجه  
کارشناسی ارشد  
در رشته‌ی:

الهیات و معارف اسلامی (فقه و مبانی حقوق اسلامی)

از دانشگاه ایلام

ایلام

جمهوری اسلامی ایران

در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۹ توسط هیأت داوران مورد ارزیابی و با درجه **خیلی خوب** به تصویب نهایی  
رسید.

دکتر کریم کوخایی‌زاده، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی (راهنما)

دکتر طاهر علی‌محمدی، دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی (مشاور)

دکتر عبدالجبار زرگوش‌نسب، دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی (داور)

دکتر نبی سبجانی، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی (داور)

دکتر علیرضا حسن‌پور، استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی (ناظر تحصیلات  
تکمیلی)

بهمن ماه ۱۳۹۷

## اظهارنامه دانشجو

موضوع پایان نامه: بررسی احکام فقهی شبیه سازی انسان از دیدگاه فریقین

استاد راهنما: دکتر کریم کوخایی زاده

نام دانشجو: زهرا ملکی

شماره دانشجویی: ۹۵۱۳۱۲۴۰۵

اینجانب زهرا ملکی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات، گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه ایلام گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد، و در موارد استفاده از کار محققان به مرجع استفاده شده اشاره شده است. به علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری در هیچ جا ارائه نشده است و کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه ایلام تعلق دارد. همچنین مقالات مستخرج از پایان نامه، ذیل نام دانشگاه ایلام (ilam univirsity) به چاپ خواهد رسید و در تدوین متن پایان نامه چارچوب (فرمت) مصوب دانشگاه را بطور کامل رعایت کرده‌ام. در ضمن متعهد می‌شوم حداکثر ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ دفاع نسبت به صحافی و تسویه حساب دانشگاه اقدام نمایم در غیر این صورت از حمایت‌های مالی مرتبط با پایان نامه صرف نظر خواهم کرد.

امضاء دانشجو:  
تاریخ

## تقدیم به

ساحت مقدس یوسف زهرا (ع)، مولا و آقایمان، امام زمان (عج).

و بزرگ مرد زندگی «مهربان پدرم» که عطر وجودش سایه‌ای از صفا، محبت و صمیمیت بر زندگی‌م گسترده.

و مقدس‌ترین واژه در لغت‌نامه دلم، «نازنین مادرم» که والاترین تجلی گذشت، صداقت و عطوفت در زندگی‌م است.

و همراهان همیشگی و پشتوانه‌های زندگی‌م، دیگر اعضای خانواده‌ام، که دلم قرص است به بودنشان.

## سپاسگزاری

چگونه سپاس گویم تأثیر علم آموزی شما را که چراغ روشن هدایت را بر کلبه‌ی محقر وجودم فروزان ساخته‌اید. آری در مقابل این همه عظمت و شکوه شما مرا نه توان سپاس است و نه کلام وصف.

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است تقدیر و تشکر نمایم از:

استاد بزرگوار جناب آقای دکتر کریم کوخایی زاده که در کمال سعه صدر، زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند و از محضر پر فیض تدریستان، بهره‌ها برده‌ام.

و استاد فرهیخته و گرامی جناب آقای دکتر طاهر علی‌محمدی که زحمت مشاوره این پایان‌نامه را متقبل شدند و همواره برایم انسان بودن را معنا کردند.

از خداوند متعال برایتان سعادت و سربلندی مسئلت دارم.

## چکیده

امروزه با پیشرفت بشر در زمینه علوم و فناوری، هر روز شاهد نوآوری و خلاقیتی جدید در عرصه علوم مختلف هستیم. یکی از این نوآوری‌ها که در دهه‌های اخیر پیشرفت‌های شگفتی داشته، دانش شبیه‌سازی است. علما و دانشمندان از جهات مختلفی به امر شبیه‌سازی پرداخته‌اند. یکی از شاخه‌های شبیه‌سازی، شبیه‌سازی انسانی است که با استفاده از تخمک و سلول غیر جنسی به شبیه‌سازی انسان یا اعضای بدن وی می‌پردازند. از این رو ضروری است که از منظر فقه امامیه و اهل سنت به بررسی حرمت یا جواز شبیه‌سازی انسان پرداخته شود. در این پایان‌نامه سوالی که مطرح شد این بود که دیدگاه فقهای امامیه و اهل سنت پیرامون مشروعیت یا عدم مشروعیت شبیه‌سازی چگونه است؛ آیا حکم به حرمت داده‌اند یا آن را عملی جایز می‌شمارند؛ و اینکه وضعیت نسب، ارث، نکاح و سایر احکام فقهی در انسان‌هایی که از طریق شبیه‌سازی متولد می‌شوند، به چه صورتی می‌باشد. روشی که برای به دست آوردن نتایج مورد استفاده قرار گرفته، روش تحلیلی توصیفی است. در میان فقهای شیعه مذهب در رابطه با این موضوع چهار دیدگاه وجود دارد: جواز مطلق، جواز محدود، حرمت ثانوی، حرمت اولی. اکثر فقهای اهل سنت رای به حرمت شبیه‌سازی انسان داده‌اند، تعداد کمی از آنان نیز شبیه‌سازی را جایز می‌دانند. در زمینه نسب طفل شبیه‌سازی شده ۵ نظریه وجود دارد: ۱- نسب نداشتن انسان شبیه‌سازی شده. ۲- فرد شبیه‌سازی شده همان صاحب سلول است. ۳- نسبت بین شخص شبیه‌سازی و صاحب سلول همان نسبت خواهر و برادری است (همزاد). ۴- فرد شبیه‌سازی شده، دو قلوبی با تأخیر از اصل خویش است. ۵- انسان شبیه‌سازی شده فرزند صاحب سلول است. اکثر صاحب نظران اهل سنت معتقدند که شبیه‌سازی باعث خلط نسب می‌شود؛ ولی به اعتقاد فقهای امامیه در رابطه با نسب طفل نیز اگر نوزاد شبیه‌سازی شده در چهارچوب زوجیت متولد شود، دارای پدر و مادر است و نسب، قرابت، محرمیت، ارث و وضعیت اسلام و کفر وی نیز همانند سایر اطفالی است که از طرق طبیعی متولد می‌شوند.

**کلید واژه:** فقه، شبیه‌سازی، حرمت

## فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
<b>فصل اول: کلیات و مفاهیم</b>	
۱-۱. تعریف مساله و بیان سوالات اصلی تحقیق.....	۴
۲-۱. سابقه و پیشینه‌ی تحقیق.....	۵
۳-۱. ضرورت انجام تحقیق.....	۷
۴-۱. سوالات.....	۸
۵-۱. هدف‌ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق.....	۸
۶-۱. جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری تحقیق.....	۹
۷-۱. روش تحقیق.....	۹
۸-۱. اصطلاحات و تعاریف.....	۹
۱-۸-۱. شبیه‌سازی.....	۹
۱-۸-۱-۱. شبیه‌سازی تولید مثلی.....	۱۰
۲-۸-۱-۱. شبیه‌سازی درمانی.....	۱۰
۲-۸-۱. کلون.....	۱۰
۳-۸-۱. استنساخ.....	۱۱
۴-۸-۱. سلول بنیادی.....	۱۱
۵-۸-۱. سلول سوماتیک.....	۱۲
۶-۸-۱. نسب شرعی.....	۱۲
۷-۸-۱. اصالت الحل.....	۱۳
۸-۸-۱. قاعده‌ی لا ضرر.....	۱۳
۹-۸-۱. مسائل مستحدثه و انواع آن.....	۱۳
۱۰-۸-۱. لقاح (تلقیح) مصنوعی.....	۱۴
۱۱-۸-۱. جنین.....	۱۴
۱-۱۱-۸-۱. مفهوم لغوی جنین.....	۱۴
۲-۱۱-۸-۱. مفهوم اصطلاحی جنین.....	۱۴
۳-۱۱-۸-۱. مفهوم پزشکی جنین.....	۱۵



- ۱۶-۸-۱. ۱۲-رحم.....
- ۱۶-۸-۱. ۱۳-تولید مثل جنسی (لقاح).....
- ۹-۱. ۹-تعریف شبیه‌سازی انسان.....
- ۱۷-۱. ۱۰-تعریف علمی شبیه‌سازی درمانی.....
- ۱۹-۱. ۱۱-تفاوت شبیه‌سازی انسانی با لقاح معمولی.....
- ۱۹-۱. ۱۲-روش‌های لقاح و صور مختلف استفاده از جنین آزمایشگاهی.....
- ۲۱-۱. ۱۳-مراحل شبیه‌سازی انسانی.....
- ۲۲-۱. ۱۴-انواع شبیه‌سازی انسانی.....
- ۲۲-۱. ۱۵-تاریخچه شبیه‌سازی:.....

### فصل دوم: دیدگاهها در مورد شبیه‌سازی و چالشهای آن

- ۲۵-۲. ۱-دین و پدیده شبیه‌سازی انسان.....
- ۲۵-۲. ۲-دیدگاه مسیحیت در مورد شبیه‌سازی انسان.....
- ۲۶-۲. ۱-دیدگاه کاتولیک‌ها.....
- ۲۷-۲. ۲-دیدگاه پروتستان.....
- ۲۷-۲. ۳-دیدگاه علمای مذهب یهود در مورد شبیه‌سازی انسان.....
- ۲۸-۲. ۴-دیدگاه سازمانها و مجامع بین‌المللی.....
- ۲۹-۲. ۵-دیدگاه سازمانهای منطقه‌ای در قبال شبیه‌سازی.....
- ۳۰-۲. ۶-بررسی دیدگاههای مختلف در زمینه شبیه‌سازی.....
- ۳۱-۲. ۷-دلایل مخالفان شبیه‌سازی.....
- ۳۱-۲. ۸-مشکلات پزشکی.....
- ۳۲-۲. ۱-۸-نارسائی‌های مربوط به جفت و جنین.....
- ۳۲-۲. ۲-۸-مشکلات مربوط به رشد رویان.....
- ۳۲-۲. ۳-۸-ازدست رفتن آبستگی‌ها پس از جایگزینی.....
- ۳۳-۲. ۴-۸-مشکل برای مادر پرورش دهنده.....
- ۳۳-۲. ۵-۸-ناهنجاریهای جنینی.....
- ۳۳-۲. ۶-۸-پیری زود رس.....
- ۳۴-۲. ۹-۲-مشکلات اجتماعی.....
- ۳۵-۲. ۱-۹-اتمام نقش مردان.....
- ۳۵-۲. ۲-۹-کاهش تمایل به ازدواج.....

- ۳۶-۲-۹-۳. رشد بی رویه جمعیت..... ۳۶
- ۳۶-۲-۹-۴. افزایش بزهکاری در جامعه..... ۳۶
- ۳۷-۲-۹-۵. تبدیل انسان به کالا..... ۳۷
- ۳۷-۲-۹-۶. سوءاستفاده از زنان..... ۳۷
- ۳۸-۲-۹-۷. حذف تنوع بشر..... ۳۸
- ۳۸-۲-۱۰-۱. چالشهای فقهی-حقوقی..... ۳۸
- ۳۸-۲-۱۰-۱. تولید مثل غیر جنسی..... ۳۸
- ۳۹-۲-۱۰-۲. ابهام و اختلاط در نسب..... ۳۹
- ۴۱-۲-۱۰-۳. عدم هویت..... ۴۱
- ۴۱-۲-۱۰-۴. ابهام در نفقه و ارث..... ۴۱
- ۴۲-۲-۱۰-۵. حرمت ضرر رساندن به خود و دیگران (اصل لاضرر)..... ۴۲
- ۴۴-۲-۱۱-۱۱. مشکلات خانوادگی..... ۴۴
- ۴۴-۲-۱۱-۱. تزلزل خانواده..... ۴۴
- ۴۴-۲-۱۱-۲. تخریب روابط والدین و فرزندان..... ۴۴
- ۴۵-۲-۱۲. مشکلات عاطفی..... ۴۵
- ۴۵-۲-۱۳. مشکلات کلامی- اعتقادی..... ۴۵
- ۴۶-۲-۱۳-۱. شبهه خلق و اعجاز..... ۴۶
- ۴۷-۲-۱۳-۲. تحدی با خالق..... ۴۷
- ۴۷-۲-۱۳-۳. تغییر خلق الله..... ۴۷
- ۴۸-۲-۱۳-۴. نقض سنت زوجیت..... ۴۸
- ۴۹-۱-۱۴. مشکلات اخلاقی..... ۴۹
- ۵۳-۲-۱۴-۱. نقض کرامت انسانی..... ۵۳
- ۵۵-۲-۱۴-۲. پایین آمدن شأن انسانی..... ۵۵
- ۵۶-۲-۱۴-۳. نقض اصل استقلال فردی..... ۵۶
- ۵۶-۲-۱۴-۳-۱. سلب استقلال فردی به خاطر انتظارات والدین..... ۵۶
- ۵۷-۲-۱۴-۳-۲. سلب استقلال فردی به خاطر سرنوشت از پیش تعیین شده..... ۵۷
- ۵۸-۲-۱۴-۳-۳. تعارض شبیه سازی با اصل اختیار..... ۵۸
- ۵۹-۲-۱۴-۴. نقض اصل کسب رضایت آگاهانه..... ۵۹
- ۶۰-۲-۱۴-۵. نقض اصل غایت مندی انسان..... ۶۰

- ۶۲-۱۴-۲. استعمار زنان.....
- ۶۲-۱۴-۲. نقض اصل تفرد انسانی.....
- ۶۳-۱۴-۲. نگرانی در مورد تولید کالاگونه انسان.....
- ۶۴-۱۴-۲. غیر طبیعی بودن تولید مثل از طریق شبیه سازی.....
- ۶۴-۱۴-۲. ایجاد انسانهای درجه دوم.....
- ۶۵-۱۴-۲. نقض حق تصادفی بودن ترکیب ژنی.....
- ۶۵-۱۴-۲. خطر اقدام به اصلاح نژادی از طریق شبیه سازی.....
- ۶۶-۱۴-۲. تهدید احتمالی بنیان خانواده، نسب و روابط فامیلی.....
- ۶۷-۱۵-۲. دلایل موافقان شبیه سازی.....
- ۶۷-۱۵-۲. درمان ناباروری.....
- ۶۸-۱۵-۲. ژن درمانی.....
- ۶۸-۱۵-۲. امکان باز آفرینی نوابع.....
- ۶۸-۱۵-۲. درمان بیماری ها.....
- ۶۹-۱۵-۲. ارزشمندی آزادی انسان.....
- ۷۰-۱۵-۲. حق آزادی تولید مثل.....
- ۷۰-۱۵-۲. لزوم آزادی پژوهش های علمی.....
- ۷۱-۱۵-۲. افزایش رفاه و بهبود زندگی انسان.....
- ۷۲- جمع بندی فصل دوم:.....

### فصل سوم: احکام فقهی امامیه و اهل سنت پیرامون شبیه سازی انسان

- ۷۴-۲-۳. بررسی مشروعیت شبیه سازی درمانی از دیدگاه فقهی.....
- ۷۴-۳-۳. دیدگاه فقهای امامیه درباره شبیه سازی.....
- ۷۶-۳-۳. بررسی نظریه جواز مطلق.....
- ۷۸-۳-۳. ادله نظریه جواز مطلق.....
- ۷۹-۳-۳. اباحه.....
- ۸۵-۳-۳. جواز محدود شبیه سازی انسانی.....
- ۸۶-۳-۳. حکم حرمت ثانوی شبیه سازی انسانی.....
- ۸۹-۳-۳. حکم حرمت اولی شبیه سازی انسانی.....
- ۹۱-۴-۳. دیدگاه فقهای اهل سنت درباره شبیه سازی گیاهی و حیوانات.....
- ۹۵-۵-۳. دیدگاه فقهای اهل سنت درباره شبیه سازی انسان.....

- ۳-۶. ادله حرمت شبیه‌سازی از نظر علمای اهل سنت..... ۱۰۱
- ۳-۶-۱. تغییر خلق الله..... ۱۰۲
- ۳-۶-۲. لزوم تولید مثل جنسی..... ۱۰۳
- ۳-۶-۳. حرمت کمک و تقویت ظالمان..... ۱۰۳
- ۳-۶-۴. خطر ازدیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع..... ۱۰۴
- ۳-۶-۵. حرمت نظر و لمس اجنبی..... ۱۰۴
- ۳-۶-۶. حرمت قتل جنین..... ۱۰۴
- ۳-۶-۷. حرمت از بین بردن منشأ جنین..... ۱۰۶
- ۳-۶-۸. لزوم تولید مثل جنسی..... ۱۰۶
- ۳-۶-۹. اختلاط انساب..... ۱۰۶
- ۳-۶-۱۰. عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه‌سازی..... ۱۰۶
- ۳-۶-۱۱. ابهام در نفقه و ارث..... ۱۰۷
- ۳-۶-۱۲. از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده..... ۱۰۷
- ۳-۶-۱۳. از بین رفتن مفهوم مادری..... ۱۰۷
- ۳-۶-۱۴. رواج یافتن روابط نامشروع..... ۱۰۸
- ۳-۷. پاسخ موافقان شبیه‌سازی به مخالفان..... ۱۰۸
- ۳-۷-۱. پاسخ به ایراد تغییر خلق الله..... ۱۰۸
- ۳-۷-۲. پاسخ به ایراد حرمت کمک و تقویت ظالمان..... ۱۱۰
- ۳-۷-۳. پاسخ به ایراد خطر ازدیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع..... ۱۱۱
- ۳-۷-۴. پاسخ به ایراد حرمت نظر و لمس اجنبی..... ۱۱۲
- ۳-۷-۵. پاسخ به ایراد حرمت قتل جنین..... ۱۱۲
- ۳-۷-۵-۱. بررسی فرض از بین بردن رویان قبل از مرحله لانه‌گزینی..... ۱۱۴
- ۳-۷-۵-۲. بررسی حرمت شبیه‌سازی درمانی از باب منع از نابود سازی..... ۱۱۶
- ۳-۷-۶. پاسخ به ایراد حرمت از بین بردن منشأ جنین..... ۱۱۹
- ۳-۷-۷. لزوم تولید مثل جنسی..... ۱۱۹
- ۳-۷-۸. اختلاط انساب..... ۱۲۰
- ۳-۷-۹. عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه‌سازی..... ۱۲۰
- ۳-۷-۱۰. ابهام در نفقه و ارث..... ۱۲۰
- ۳-۷-۱۱. از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده..... ۱۲۱

- ۱۲۱ ..... ۸-۳ مستندات فقهی مخالفان شبیه‌سازی.
- ۱۲۲ ..... ۱-۸-۳ قیاس.
- ۱۲۲ ..... ۱-۱-۸-۳ استناد به قاعده قیاس.
- ۱۲۳ ..... ۲-۱-۸-۳ ارکان و شرایط قیاس.
- ۱۲۴ ..... ۲-۸-۳ سد ذرایع.
- ۱۲۵ ..... ۱-۲-۸-۳ ادله طرفداران سد ذرایع.
- ۱۲۵ ..... ۲-۲-۸-۳ استناد به قاعده.
- ۱۲۶ ..... ۳-۲-۸-۳ حجیت و مفاد قاعده.
- ۱۲۷ ..... ۳-۸-۳ قاعده درء مفسد.
- ۱۲۸ ..... ۱-۳-۸-۳ مدارک قاعده درء.
- ۱۲۹ ..... ۲-۳-۸-۳ مفاد قاعده درء مفسد.
- ۱۲۹ ..... ۳-۳-۸-۳ استناد به قاعده.
- ۱۳۰ ..... ۹-۳ حقوق انسان شبیه‌سازی شده.
- ۱۳۰ ..... ۱-۹-۳ والدین انسان شبیه‌سازی شده.
- ۱۳۳ ..... ۲-۹-۳ نسب.
- ۱۳۳ ..... ۱-۲-۹-۳ نسب نداشتن انسان شبیه‌سازی شده.
- ۱۳۴ ..... ۲-۲-۹-۳ فرد شبیه‌سازی شده همان صاحب سلول است.
- ۳-۲-۹-۳ نسبت بین شخص شبیه‌سازی و صاحب سلول همان نسبت خواهر و برادری است (همزاد)
- ۱۳۴ ..... ۴-۲-۹-۳ فرد شبیه‌سازی شده، دو قلوبی با تأخیر از اصل خویش است.
- ۱۳۴ ..... ۵-۲-۹-۳ انسان شبیه‌سازی شده فرزند صاحب سلول است.
- ۱۳۵ ..... ۳-۹-۳ هویت.
- ۱۳۶ ..... ۴-۹-۳ ارث.
- ۱۳۷ ..... ۵-۹-۳ محرمیت.
- ۱۳۷ ..... ۶-۹-۳ اسلام و کفر.
- ۱۳۸ ..... جمع‌بندی فصل سوم:
- ۱۴۰ ..... نتیجه‌گیری.
- ۱۴۳ ..... منابع و مآخذ.

## مقدمه

یکی از ویژگی‌های ذاتی انسان تمایل به خلق و اکتشاف چیزهای غیر معمول است، که همین ویژگی عامل تحول و پیشرفت انسان نسبت به قرون و ادوار گذشته بوده است. یکی از اکتشافاتی که محققان حوزه علوم زیستی همواره به دنبال آن بوده‌اند و آرزوی تحقق آن را داشته‌اند، تولد انسان از طرق غیر طبیعی و در محیطهای آزمایشگاهی بوده است. در طی دهه‌های اخیر با کمک فناوری شبیه‌سازی این رؤیا محقق شد و دانشمندان موفق به شبیه‌سازی انسان در محیط آزمایشگاه و بدون عمل لقاح شدند. از آنجا که شبیه‌سازی انسانی مستقیماً با زندگی انسان در ارتباط است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و نمی‌توان به صورت گذرا از کنار آن عبور کرد، بلکه باید با دقت تمام به بررسی آن پرداخته شود، و تمام جوانب آن بررسی شود.

«اولین بار در سال ۱۸۹۱ میلادی، هانس دریش، توتیای دریایی را در مرحله سلولی جدا کرده و دو فرد شبیه به هم تولید نمود. بعد از آن در سال ۱۹۷۰ این پروژه بر روی موش‌ها صورت گرفت که موفقیت‌آمیز بود و از آن پس تا سال ۱۹۸۰ روی جانداران دیگر نیز به مرحله اجرا در آمد. سپس در جولای ۱۹۹۷ گروهی از دانشمندان اسکاتلندی موفق به شبیه‌سازی نخستین پستاندار زنده شدند. گوسفندی به نام دالی با استفاده از روش انتقال هسته سلولی به دنیا آمد، اما در مورد انسان برای اولین بار مدیر شرکت آمریکائی کلوناید تولد نخستین انسان شبیه‌سازی شده را اعلام کرد. این نوزاد دختر با استفاده از سلول پوست بدن یک زن آمریکائی ۳۰ ساله به وجود آمد و در دسامبر ۲۰۰۲ با زایمان سزارین متولد شد و نام او را خوا گذاشتند»<sup>۱</sup>.

به دنبال این اکتشاف جدید در زمینه شبیه‌سازی انسان، میان فقه‌های مذاهب مختلف این بحث مطرح گردید که آیا شبیه‌سازی انسان عملی جایز است و باید از آن حمایت شود یا حرمت دارد و باید با اعلام حکم تحریم مانع ادامه فعالیت دانشمندان در زمینه شبیه‌سازی انسانی شد؟

عده‌ای از فقها با صدور حکم جواز، این دانش نوین را پذیرفته‌اند و عده‌ای دیگر نیز با تحریم کلونینگ راه مخالف با آن را در پیش گرفته‌اند؛ دسته سوم نیز راهی میان حرمت و جواز را برگزیده‌اند و به طور مشروط، شبیه‌سازی را مورد پذیرش قرار داده‌اند.

شبیه‌سازی در سه زمینه شبیه‌سازی انسانی، حیوانی و گیاهی انجام می‌شود. که موضوع شبیه‌سازی گیاهی و حیوانی، به دست آوردن روش‌های جدید تکثیر گیاهان و جانوران و یا اصلاح نژاد آنهاست ولی

۱- ولی زاده، رحمان و دیگران، بررسی فقهی شبیه‌سازی، ص ۱۷۶

در شبیه‌سازی انسانی که در دو عرصه شبیه‌سازی درمانی و تولید مثل صورت می‌گیرد به طور مستقیم انسان موضوع بحث است.

تحقیق حاضر، به بررسی تطبیق احکام شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه امامیه و اهل سنت اختصاص دارد. و جهت پاسخ به سوالات و مسائل موجود در باب این مسئله در سه فصل تنظیم می‌گردد.

در فصل اول این پایان‌نامه به بیان کلیات و مفاهیم مربوط به شبیه‌سازی پرداخته می‌شود. در فصل دوم نظریات و چالش‌های شبیه‌سازی انسان مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل سوم ابتدا چهار قول فقهای امامیه در رابطه با جواز یا تحریم شبیه‌سازی انسان بیان می‌شود؛ سپس به بیان نظرات فقهای اهل سنت می‌پردازیم. و در پایان نیز احکام مربوط به نسب، هویت، ارث، محرمیت و ... انسان‌های شبیه‌سازی شده بررسی می‌شود.

# فصل اول

## کلیات و مفاهیم



## ۱-۱. تعریف مساله و بیان سوالات اصلی تحقیق

شبهه‌سازی انسان خلق یک کپی از یک انسان دیگر بدون دخالت تولید مثل جنسی و استفاده از اسپرم و تخمک انسانی است. این کار چگونه انجام می‌شود؟ در این حالت هسته یک سلول از فرد دهنده (کسی که شبهه‌سازی از روی سلولهای او انجام می‌شود) از سلول جدا سازی می‌شود. سپس این هسته وارد تخمکی می‌شود که هسته‌ی آن قبلاً خارج شده است. سپس تخمک در معرض مواد شیمیایی و شوک الکتریکی قرار می‌گیرد. در نتیجه هسته سلول دهنده با تخمک میزبان ادغام می‌شود و تقسیم سلولی آغاز می‌گردد. هنگامی که تخمک (که در این مرحله آن را تخم بارور می‌نامیم) سطح مورد نظر از تقسیم سلولی را انجام داد، آن را با استفاده از روش لقاح آزمایشگاهی در رحم مادر جایگزین قرار می‌دهند. این نوع از شبهه‌سازی را با عنوان شبهه‌سازی تولید می‌شناسند. نوع دیگری از شبهه‌سازی، شبهه‌سازی درمانی است. در این روش، به جای قرار دادن نطفه در رحم مادر، نطفه رشد کرده و به سلول‌های بنیادی تبدیل می‌شود. این سلول‌های بنیادی می‌توانند رشد کنند و اندام‌های بدن انسان مانند پوست، کبد و قلب را بسازند. سپس این اندام‌ها جای‌گزين اندام‌های از بین رفته‌ی فرد دهنده می‌شوند. شبهه‌سازی درمانی نویدی برای کسانی است که از اختلالات فرساینده سیستم عصبی هم چون آلزایمر و پارکینسون رنج می‌برند. از آن جایی که این اندام‌ها بر اساس ژنتیک فرد بیمار ساخته شده‌اند، بدن او آنها را پس نمی‌زند. دانشمندان بر روی شبهه‌سازی درمانی و سلول‌های بنیادی جنینی تحقیقاتی انجام داده‌اند تا پاسخی برای بسیاری از بیماری‌های بشر بیابند.<sup>۱</sup>

شبهه‌سازی انسان علاوه بر اینکه می‌تواند به زوج‌های نابارور کمک کند تا صاحب فرزند شوند؛ در زمینه شبهه‌سازی درمانی نیز می‌تواند با استفاده از سلول‌های بنیادین و شبهه‌سازی اعضای بدن انسان، راهکار درمانی نیز برای بسیاری از بیماری‌ها که با پیوند عضو درمان می‌شوند نیز تلقی شود. در بخش ژن درمانی نیز می‌توان با بهره‌گیری از فناوری شبهه‌سازی با جایگزین کردن ژن‌های سالم با ژن‌های معیوب به درمان بیماران کمک نمود.

با پی بردن به اهمیت فناوری شبهه‌سازی نیاز است که علاوه بر بررسی پزشکی این دانش نوظهور به تبیین جوانب دیگر آن نیز پرداخته شود. یکی از این جوانب بررسی احکام فقهی شبهه‌سازی انسان یا

---

<sup>۱</sup> - وثیق‌زاده انصاری، حمید، حقایق درباره شبهه‌سازی انسان، سایت راسخون (www.rasekhoon.net) -

استنساخ است، در این پایان نامه نویسنده به دنبال بیان احکام فقهی شبیه‌سازی در فقه امامیه و اهل سنت است و هدف این است که به پرسشهایی از این قبیل که شبیه‌سازی در فقه اسلامی دارای چه مفهومی است و مراحل شبیه‌سازی یک انسان کدامند و اینکه از لحاظ نسب وضعیت این فرد چگونه است، آیا فقط به پدر یا منحصرأبه مادر و یا اینکه به هر دو ملحق می‌شود، و اینکه آیا از نظر حقوق مختلف، حتی بیشتر یا کمتر از دیگر افراد به این گونه اشخاص تعلق می‌گیرد. وضعیت یک انسان شبیه‌سازی شده از لحاظ ارثی چگونه است. و بطور کلی دیدگاه فقهای امامیه پیرامون شبیه‌سازی انسان چیست و اهل سنت چه احکامی در رابطه با شبیه‌سازی وضع کرده‌اند.

## ۱-۲. سابقه و پیشینه‌ی تحقیق

هرچند فقهای امامیه و اهل سنت در خصوص موضوع شبیه‌سازی انسان در کتب فقهی بحث‌هایی داشته‌اند و نظرات متفاوتی بیان کرده‌اند. اما با بررسی های به عمل آمده در کتب، پایان نامه‌ها و مقالاتی که در این موضوع نگاشته شده‌اند، بدست آمد که پیرامون مقارنه و تطبیق نظرات فقهای امامیه و اهل سنت در رابطه با موضوع شبیه‌سازی انسانی خصوصاً در باب احکام آن، بطور منظم و دقیق صورت نگرفته است و یا اینکه اگر بررسی صورت گرفته صرفاً از دیدگاه اخلاقی یا حقوقی یا برخی جوانب فقهی بوده و بطور کامل به بررسی فقهی شبیه‌سازی انسانی پرداخته نشده است؛ در حالی که در این پایان نامه نه تنها دیدگاه‌های فقهای امامیه و اهل سنت در این باب آورده می‌شود، بلکه به تبیین احکام فقهی شبیه‌سازی در فریقین و مقارنه دیدگاه‌ها پرداخته می‌شود. در زیر به طور اجمالی به نوشته‌هایی در باب شبیه‌سازی اشاره می‌گردد.

### الف- کتاب‌ها:

۱- کتاب «شبیه‌سازی انسان از دیدگاه اسلام» تالیف ثریا رستمی مسائل فقهی در این عرصه را بیان نموده است و در هر قسمت به طرح شبهه و نقد آنها پرداخته است. پراکندگی بحث از نکات ضعف تحقیق مذکور به حساب می‌آید.

۲- کتاب «شبیه‌سازی انسان ملاحظاتی علمی، اخلاقی، حقوقی و فقهی» نوشته علی محمدی؛ در این اثر با توجه به حجم گسترده کتاب در رابطه با مسائل پزشکی و علمی شبیه‌سازی بقیه موارد قانونی و فقهی تحت الشعاع قرار گرفته است.

### الف- پایان نامه‌ها:

۱- پایان نامه «احکام شبیه‌سازی در مذاهب پنج‌گانه و حقوق موضوعه ایران» تالیف حسین هدایت الهی؛ محقق در این پایان نامه درصدد بررسی مفهوم شبیه‌سازی و دلایل موافقت یا مخالفت فقهای امامیه و اهل سنت درباره شبیه‌سازی انسان پرداخته است ولی نویسنده محترم دیدگاه همه فقهای اهل سنت و امامیه را بررسی نکرده و مقارنه‌ای بین دیدگاه فقهای دو مذهب نیز نیاورده است.

۲- پایان نامه «شبیه‌سازی انسان در فقه فریقین» نوشته‌ی ماجده زرگوش؛ ایشان در این اثر به تبیین شبیه‌سازی و مفاهیم مرتبط با آن و بررسی نظریه فقهای امامیه و اهل سنت پیرامون شبیه‌سازی انسان و احکام آن پرداخته است.

۳- پایان نامه «بررسی فقهی و حقوقی شبیه‌سازی انسان» نوشته‌ی راضیه جالباززی؛ طبق نوشته نویسنده محترم در این پایان نامه بررسی مشروعیت شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقهی و حقوقی محورهای اصلی بحث استدلالی این پژوهش می‌باشد.

۴- پایان نامه «شبیه‌سازی از منظر فقه (حقوق) و اخلاق» به قلم رضا فرخی؛ نویسنده در این اثر بیشتر از دیدگاه حقوقی و اخلاقی به بررسی موضوع شبیه‌سازی پرداخته است.

۵- پایان نامه «احکام فقهی و حقوقی شبیه‌سازی انسان» نوشته محترم حسن زاده؛ نویسنده در این اثر علاوه بر بررسی فقهی شبیه‌سازی به بیان احکام آن در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی و آثار حقوقی آن پرداخته، که همین گستردگی موضوع باعث کلی‌گویی و عدم بررسی جزئیات گردیده است.

۶- پایان نامه «مبانی حقوقی شبیه‌سازی انسان» تالیف تینا درکی؛ مولف در این نوشته بیشتر از دیدگاه حقوقی به موضوع شبیه‌سازی انسان پرداخته است.

۷- پایان نامه «شبیه‌سازی انسان از منظر فقه اسلامی» نوشته مریم داودی؛ نویسنده در این اثر به بررسی تمامی دلایل مخالفان شبیه‌سازی نپرداخته است.

۸- پایان نامه «بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی» به قلم زهرا سلیمی؛ مولف در این اثر تمامی ادله موافقان و مخالفان شبیه‌سازی را بیان نموده است.

## ب- مقالات:

۱- مقاله‌ی «بررسی حکم تکلیفی شبیه‌سازی» تالیف محمد صادق طباطبایی، مریم میراحمدی؛ مولفان در این مقاله به بیان شبیه‌سازی و انواع شبیه‌سازی و بررسی جواز یا عدم جواز شبیه‌سازی از دیدگاه فقه امامیه پرداخته است.

۲- مقاله‌ی «بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه‌سازی انسانی» به قلم حسین کاویار، علی پیردهی حاجیکلا، علی اکبر ایزدی فرد؛ نویسندگان در این مقاله درباره وضعیت نسب در انسانهای شبیه‌سازی شده و نظرات فقها در این مورد مطالبی را گردآوری کرده‌اند.

۳- مقاله‌ی «شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی» اثر عباسعلی سلطانی، دکتر حسین ناصری؛ مولفان در این نوشته به بررسی اقوال فقها پیرامون جواز و حرمت شبیه‌سازی انسان پرداخته و استدلال هر یک از آنان را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

۴- مقاله‌ی «معایب و محاسن شبیه‌سازی انسان و آثار آن در فقه و حقوق» به قلم روح‌اله محمدی؛ نویسنده در این نوشته بیان معایب و محاسن شبیه‌سازی پرداخته و بطور خلاصه نظرات مخالفان و موافقان شبیه‌سازی را ذکر کرده؛ در بخش اول این مقاله تحت عنوان مفهوم شناسی به بررسی مفهوم شبیه‌سازی پرداخته شده و در ادامه محاسن و معایب شبیه‌سازی آثار فقهی حقوقی آن بررسی گردیده است.

۵- مقاله‌ی «مطالعه تطبیقی شبیه‌سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت» نوشته‌ی مهدی راضی، مریم خلیفه پورمیانچی؛ آنچه که مولف در این نوشتار به آن پرداخته، بررسی شبیه‌سازی از منظر فقه امامیه و اهل سنت است که فقه اهل سنت در پذیرش این تکنولوژی سختگیر بوده و آن را نامشروع و غیراخلاقی دانسته تاجایی که حتی پذیرندگان آن را محارب با الله میدانند بر خلاف فقه امامیه که در آن با نرمی بیشتری به این پدیده نگرسته‌اند و غالب فقها سعی در توجیه و پذیرش آن دارند.

۶- مقاله‌ی «شبیه‌سازی انسان از دیدگاه شیعه؛ بررسی چهار دیدگاه» تالیف سید حسن اسلامی؛ نویسنده در این مقاله تنها به بررسی شبیه‌سازی از منظر فقه امامیه پرداخته است.

۷- مقاله «شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت» به قلم سید حسن اسلامی؛ مولف در این اثر فقط به بررسی دیدگاه فقهای سنی مذهب درباره جواز یا حرمت شبیه‌سازی و ادله‌ی آنان پرداخته است.

### ۱-۳. ضرورت انجام تحقیق

با پیشرفت روز افزون علوم و تکنولوژی در عرصه‌های مختلف خصوصاً در زمینه بیولوژی و بیوتکنولوژی تولیدمثل لازم و ضروری است که احکام متناسب با این علوم نوین نیز وضع گردد و از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار گیرد؛ یکی از این علوم، علم پزشکی و دستاوردهای روز افزون آن می‌باشد. از جمله موضوعاتی که در سالهای اخیر در علم پزشکی مورد بحث بوده و هست، شبیه‌سازی انسان است؛ از آنجا که از لحاظ فقهی احکامی بر موضوع شبیه‌سازی انسان مترتب می‌باشد، ضروری است که مسائل و احکام فقهی مرتبط با این موضوع از جمله مشروعیت و عدم مشروعیت آن، نحوه انعقاد

قرارداد و تبیین نوع قرارداد، نسب، ارث، نکاح و ... مورد مذاقه و بررسی قرار گیرد و نظرات فقهای امامیه و اهل سنت پیرامون شبیه‌سازی انسان مورد مطالعه قرار گیرد. و از آنجا که حقوق ایران متأثر از احکام فقهی است، لذا اهمیت بررسی این مسأله دو چندان می باشد.

## ۱-۴. سوالات

سؤال اصلی:

احکام فقهی شبیه‌سازی از دیدگاه فریقین کدامند.

سوالات فرعی:

دیدگاه فقهای امامیه و اهل سنت پیرامون مشروعیت و عدم مشروعیت شبیه‌سازی چگونه است.

دیدگاه علمای امامیه و اهل سنت پیرامون احکام شبیه‌سازی چگونه است.

انسانهایی که از طریق شبیه‌سازی متولد می‌شوند، از لحاظ نسب، ارث، نکاح و سایر موارد از احکامی برخوردارند.

## ۱-۵. هدف‌ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق

هدف اصلی:

۱- شناخت احکام فقهی شبیه‌سازی انسان در فقه امامیه و اهل سنت.

اهداف فرعی:

۲- تبیین فقهی درباره شبیه‌سازی انسان و استفاده از آن در مباحث حقوقی.

۳- بیان وضعیت نسب، نکاح، ارث و ... در انسانهای شبیه‌سازی شده در فقه امامیه و اهل سنت.

۴- تبیین موارد مشترک و اختلافی دیدگاههای فقه امامیه و اهل سنت در مورد شبیه‌سازی انسان و مقارنه‌ای بین آنها.

## ۱-۶. جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری تحقیق

موضوع پیشنهادی با وجود اینکه از جهاتی در فقه امامیه و اهل سنت کار شده است، ولی با توجه به اهمیت موضوع و بالا بردن دانش فقهی و حقوقی جامعه نیازمند بازنگری و بررسی مجدد می‌باشد. خصوصاً اینکه با بررسی کارهای انجام شده در این موضوع می‌بینیم کارها خصوصاً در فقه اهل سنت به طور دقیق صورت نگرفته است و اقوال فقها به صورت کامل دیده نشده است. علاوه بر این مقارنه‌ای بین دیدگاه فقهای امامیه و اهل سنت صورت نگرفته است. بنابراین آنچه آمد جنبه نو و جدید بودن پایان نامه معلوم و مشخص می‌گردد.

## ۱-۷. روش تحقیق

روشی که برای این پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته است، تحلیلی-توصیفی است و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای انجام می‌شود. در نگارش این مجموعه تلاش بر این است، علاوه بر استفاده از منابع کتب و مقالات در این زمینه، از نرم افزارهای فقهی و منابع اینترنتی معتبر نیز استفاده شود. ابتدا داده های مورد نیاز از طریق فیش برداری، نکته برداری و جمع آوری و سپس دسته بندی می‌شوند و در نهایت به تحلیل و بررسی آنها پرداخته می‌شود.

## ۱-۸. اصطلاحات و تعاریف

### ۱-۸-۱. شبیه‌سازی

شبیه‌سازی معادل فارسی واژه کلونینگ است. کلونینگ تولید کپی ژنتیکی یک حیوان با انتقال مواد ژنتیکی، از یک سلول پیکری یا سلول بنیادی، به داخل تخمکی است که مواد ژنتیک آن قبلاً خارج شده است.<sup>۱</sup> آن چه در زبان فارسی، شبیه سازی، همتا سازی یا همانند سازی گفته می‌شود، ترجمه کلمه «cloning» در زبان انگلیسی و «clonage» در زبان فرانسه است که در عربی به آن «استنساخ» گفته می‌شود.<sup>۲</sup> کلونینگ مشتق از واژه کلون می باشد، به معنی ترکه و شاخه است. لغت کلونینگ یا شبیه سازی به معنی استفاده از مهندسی ژنتیک برای تولید رده‌هایی از سلولها، با ظاهر و عملکرد یکسان است.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> - فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، کلونینگ چیست، ص ۹۲

<sup>۲</sup> - رحیمی، حبیب الله، شبیه سازی درمانی- رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، ص ۴۲

<sup>۳</sup> - حسینی پژوه، خسرو، شبیه سازی و فن آوری سلولهای بنیادین، ص ۶

این لغت اصطلاحاً به معنای همانند سازی غیر جنسی موجود زنده می باشد.<sup>۱</sup>

شبهه سازی در یکی از متداول ترین تقسیم بندی‌ها به «شبهه سازی تولید مثلی» و «شبهه سازی درمانی» تقسیم می شود.

### ۱-۸-۱-۱. شبهه سازی تولید مثلی<sup>۲</sup>

این نوع از همانند سازی، با هدف تولید یک جنین کامل جایگزین شده در رحم یک زن می باشد.<sup>۳</sup> که در این روش با وارد کردن هسته سلول جسمی (سلول غیر جنسی) به تخمک در محیط آزمایشگاه و پس از تقسیم سلولی، و گذراندن مراحل ابتدایی تشکیل جنین، از محیط آزمایشگاه به رحم مادر منتقل می شود و در آنجا مراحل رشد را سپری می کند و پس از سپری شدن ایام بارداری، نوزاد متولد می شود.

### ۱-۸-۱-۲. شبهه سازی درمانی<sup>۴</sup>

این نوع از همانند سازی، دارای اهداف درمانی و طبی می باشد و تنها با هدف تولید بافت، برای درمان و پیوند زدن، به کار می رود. در این روش، به جای اینکه جنین را در رحم یک زن جایگزین کنند؛ جنین را به صورت بافت، در ظروف آزمایشگاهی کشت می دهند. استفاده از این روش برای این است، که محققین بتوانند بافت‌هایی را تولید کنند که انسان‌ها به آن نیاز دارند و امکان پیوند آن ارگان‌ها، به ۳ انسان به سهولت ممکن باشد.<sup>۵</sup> البته شبهه سازی درمانی، مخالفت کمتری را نسبت نوع تولید مثلی خود در میان صاحب نظران برانگیخته است.

از آنجا که بیشتر اختلاف فقها و صاحب نظران در زمینه شبهه سازی تولید مثلی است، لذا در این پایان‌نامه بیشتر به بررسی شبهه سازی تولید مثلی می پردازیم.

### ۱-۸-۲. کلون

معنای لغوی کلمه یونانی klon، به معنی شاخه کوچک<sup>۶</sup> و قلمه زدن به منظور تکثیر است. گویا در مفهوم آن، توانایی تولید نسخه‌های نامحدود از یک ریشه اولیه گنجانده شده است.<sup>۱</sup> در واژه‌نامه پزشکی

۱- صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع و ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ص ۷

۲- Reproductive cloning

۳- صدوقی، آزاده، مدل سازی اجزای بدن، ص ۲۴

۴- Therapeutic cloning

۵- صدوقی، آزاده، همان، ص ۲۵

۶- گونترکال، فرهنگ جامع اصطلاحات ژنتیک و بیو تکنولوژی، ص ۱۶۶

آمده است: کلون، تولید مثل غیرجنسی یک یاخته از فرد را گویند.<sup>۲</sup> معنای اصطلاحی: یکی از محققان، کلون را موجودی تعریف می کند که با ترکیب ژنتیکی یکسان، از یک موجود واحد مشتق شده باشد.<sup>۳</sup> به تعبیر دیگر کلون به سلول یا ارگانیزمی اطلاق می گردد که ساختار ژنتیکی آن، با سلول و یا ارگانیزمی که از آن مشتق شده است، یکسان و همانند باشد.<sup>۴</sup>

### ۱-۸-۳. استنساخ

استنساخ در لغت، به معنای نوشتن از روی نوشته ای،<sup>۵</sup> اقدام به نسخه برداری از چیزی، بیان شده است. و استنساخ تعبیر شده به نسخه برداری<sup>۶</sup>، استنساخ از باب استفعال، می باشد. و در اصطلاح، استنساخ، پی جویی نسخه دوم چیزی است که قبلاً وجود داشته است.<sup>۷</sup> بنابراین می توان گفت استنساخ نوعی کپی برداری از روی نمونه ایی است که قبلاً وجود داشته.

### ۱-۸-۴. سلول بنیادی

سلول بنیادی به سلول تمایز نیافته ای می گویند که می تواند به هر سلولی تبدیل شود<sup>۸</sup> به عبارت دیگر سلولهای بنیادی سلولهایی هستند که همه ژنهای آن فعال می باشند. توضیح آنکه وقتی جنین رشد می کند، به تدریج سلولهای آن به بافتها و دستگاههای خاص اختصاص می یابد و تنها همان عضو یا بافت را می تواند بسازد. اما سلولهای بنیادی قابلیت آن را دارند که به هر سلولی تبدیل شوند و بنابراین قابلیت، می توانند به سلولهای کلیه، مغز، کبد، استخوان و همه بخشهای دیگر بدن تبدیل گردند.<sup>۹</sup>

۱- نور محمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، بیم ها و امیدها، ص ۴۱

۲- هوشمند ویژه، محمد، واژه نامه پزشکی، ص ۱۱

۳- صارمی، ابوطالب، شبیه سازی چیست، سایت: [www.knowclub.com](http://www.knowclub.com) - زمان بازدید: ۱۳۹۷/۶/۳۰

۴- موثق، هومن، رویکرد حقوق بین الملل به شبیه سازی انسان، ص ۲۹

۵- ابن منظور، ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۳، ص ۶۱

۶- اصفهانی، حسین بن محمد راغب، مفردات ألفاظ القرآن، ص ۸۰۱

۷- مومن، محمد، شبیه سازی، ص ۴۳

۸- جمعی از اندیشوران حوزه، زوایای پیدا و پنهان شبیه سازی، ص ۱۵

۹- رحیمی، حبیب الله، همان، ص ۴۲



اهمیت این سلولها به علت دو خاصیت عمده آنهاست؛ یکی ظرفیت بالای بازسازی و خود ترمیمی و دوم، توانایی تمایز به انواع مختلف رده‌های سلولی.<sup>۱</sup>

رابطه میان شبیه سازی و تکنولوژی استفاده از سلولهای بنیادی، رابطه‌ی عموم و خصوص من وجه است. به عبارت دیگر در شبیه سازی تحقیقاتی یا درمانی که یکی از انواع شبیه سازی است، سلولهای بنیادی جنین بدست می‌آید و از آن برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌شود، در عین حال، شبیه سازی تنها راه بدست آوردن سلولهای بنیادی نیست،<sup>۲</sup> بنابراین شبیه سازی درمانی با تکنولوژی استفاده از سلولهای بنیادی مرتبط است و بخشهای مطرح شده در این دو موضوع، گرچه یکسان نخواهد بود اما، مشترکات فراوان خواهد داشت.<sup>۳</sup>

### ۱-۸-۵. سلول سوماتیک<sup>۴</sup>

سلول سوماتیک، همان سلول جسمی و غیر جنسی است؛ سوماتیک یعنی پیکری، بدنی، مربوط به بدن.<sup>۵</sup>

### ۱-۸-۶. نسب شرعی

نسب در لغت به معنای خویشاوندی است.<sup>۶</sup> نسب شرعی، به نسب نطفه‌ای که از راه نکاح صحیح - اعم از دائم یا منقطع - حاصل شده باشد و یا شرع آن را بپذیرد؛ (نظیر ولد الشبهه)، می‌گویند.<sup>۷</sup> نسب در اصطلاح حقوقی عبارت است از رابطه خویشاوندی بین دو نفر که یکی از نسل دیگری یا هر دو از نسل شخص ثالثی باشند و به طور کلی منتهی شدن دو نفر به منشأ واحد است.<sup>۸</sup> این نسب به معنی عام است. اما نسب به معنی

۱- لاریجانی، باقر، و دیگران، جنبه های اخلاقی و قانونی تولید و استفاده از سلول های بنیادی جنین انسان، ص ۱۰

۲- رحیمی، حبیب الله، پیشین، ص ۴۳

۳- پیشین، ص ۴۴

۴- Somatic

۵- هوشمند ویژه، محمد، واژه نامه پزشکی، ص ۹۵۶

۶- سعدی ابوجیب، القاموس الفقهي لغة و اصطلاحات، ص ۳۵۱

۷- مازندرانی و مدادی، فرهنگ اصطلاحات فقهی، ص ۱۸۷

۸- محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، ( نکاح و انحلال آن )، ص ۶۳

خاص عبارت است از رابطه پدر فرزندی یا مادر فرزندی و رابطه طبیعی و خونی میان دو نفر است که یکی به طور مستقیم و بدون واسطه از صلب یا بطن دیگری به دنیا آمده است.<sup>۱</sup>

### ۱-۸-۷. اصالت الحل

معنی این اصل آن است که انسان، نسبت به اشیا موجود در خارج، حتی هر گونه دخل و تصرف را دارد؛ مگر در مواردی که دلیلی بر منع وارد شده باشد. پس هر گاه در حلال و حرام بودن چیزی شک کردیم، با اجرای اصل حلیت حکم به حلال بودن می‌کنیم. مثلاً نمی‌دانیم استعمال دخانیات حلال است یا حرام؛ در آن صورت حکم به حلیت می‌کنیم. اصل حلیت مترادف است با اصل اباحه.<sup>۲</sup>

### ۱-۸-۸. قاعدة لا ضرر

یکی از قواعد مشهور فقهی قاعده «لا ضرر» است. این قاعده به معنای این است که ضرر در اسلام مشروعیت ندارد. «خبر دادن شارع از این که در شرع و دین حکم ضرری جعل نشده است. (چه حکم تکلیفی و چه حکم وضعی) و مستند این قاعده روایتی است از نبی مکرم اسلام که فرمودند: "لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام".<sup>۳</sup>

### ۱-۸-۹. مسائل مستحدثه و انواع آن

مسائل مستحدثه در اصطلاح فقها، به مسائل نوظهور در هر موضوعی می‌گویند که پیشینه ندارد و در روایات سخنی از آنها به میان نیامده است و در نتیجه، حکم شرعی درباره آنها [به صراحت] وجود ندارد؛ نیز به مسائل تازه‌ای گفته می‌شود که در هر موضوع مطرح شده، به طوری که قبلاً وجود داشته و حکم شرعی نیز درباره آنها صادر شده، اما با دگرگون شدن روابط حاکم بر جامعه و تغییر برخی صفات آنها، حکم شرعی دیگر درباره آن انتظار می‌رود. قسم اول مانند: مسائل مربوط به پیوند اعضا، تعیین جنسیت، تلقیح مصنوعی، اسکناس و معاملات بانکی، مسأله شبیه سازی انسان و ... که قبلاً وجود نداشته‌اند و هم اکنون خواهان حکم شرعی هستند و ۱ قسم دوم مانند: مسائل مربوط به خون، شطرنج، مجسمه سازی، معادن، انفال و ...<sup>۴</sup> که قبلاً وجود داشته‌اند و حکم آنها صادر شده است اما با گذشت زمان و تغییر اوضاع اجتماع نسبت به قرون گذشته انتظار تغییر احکام با توجه به تغییر شرایط وجود دارد.

۱- صفایی، سید حسین و دیگران، مختصر حقوق خانواده، ص ۲۸۷

۲- ولایی، عیسی، فرهنگ تشریحی اصطلاحات اصول، ص ۸۸

۳- بجنوردی، سید محمد حسن، القواعد الفقهیه، صص ۲۴۵ و ۲۱۱

۴- باقرزاده مشکئی باف، محمد تقی، عناصر تعیین کننده در حل مسائل مستحدثه، صص ۵۰-۵۱

## ۱-۸-۱۰. لقاح (تلقیح) مصنوعی

لقاح مصنوعی عبارت است از قرار دادن نطفه مرد در رحم زن بدون آنکه بین آنان نزدیکی واقع شود، چنانکه کسی به وسیله آلت مخصوص، نطفه مردی را در رحم زنی قرار دهد.<sup>۱</sup>

## ۱-۸-۱۱. جنین

جنین دارای ۳ مفهوم است: ۱- مفهوم لغوی ۲- مفهوم اصطلاحی ۳- مفهوم پزشکی

### ۱-۸-۱۱-۱. مفهوم لغوی جنین

باید دانست اصل «جن» به معنی پوشیدن چیز و مخفی کردن آن است. جنین را از آن، جنین گویند که شکم مادر او را پوشیده است. و آن به معنای مفعول است.

«فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ»<sup>۲</sup> یعنی شب او را پوشید، دیوانه را چون عقلش پوشیده شده مجنون گویند، قلب را چون در میان بدن از انظار پوشیده است جنان گفته‌اند، سپر را چون در حین جنگ شخص را میپوشاند مجن و مجنّه گویند.<sup>۳</sup>

فرزند تا زمانی که در شکم مادرش است، جنین نامیده می‌شود و به علت مخفی بودنش در رحم (جنین نام گرفته است). جمع لفظ جنین، اجنّه و اجنن است. جنین در رحم پوشیده شده و حامل (جنین)، آن را پوشانده است. جنین در قرآن نیز به همین معنا آمده است: «وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ»<sup>۴</sup>؛ و هنگامی که در رحم مادرها جنین بودید. الفاظ حمل و جبل نیز در معنای جنین به کار می‌رود و چنان که در آینده بیان خواهد شد، در مواد قانونی و حقوق ایران هم از لفظ حمل به جای جنین استفاده می‌شود. در کتب لغت نیز معنای آن مرادف با جنین است؛ چنان که آمده است: «الحمل، ما فی البطن من ولد»<sup>۵</sup>.

### ۱-۸-۱۱-۲. مفهوم اصطلاحی جنین

ارائه تعریف اصطلاحی جنین در فقه امامیه و حقوق ایران در بادی امر ساده به نظر می‌رسد و حتی میتوان اظهار داشت که معنای لغوی و اصطلاحی آن، نه تنها در فقه بلکه در حقوق نیز یکسان است. با

۱- امامی، سید حسن، حقوق مدنی، ج ۳ و ۴، ص ۲۱۴

۲- سوره مبارکه انعام - آیه ۷۶

۳- قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ص ۲۶۷

۴- سوره مبارکه نجم - آیه ۳۲

۵- خوری شرتونی لبنانی، سعید، أقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارد، ج ۱، ص ۲۳۲

وجود این، در کلام و کتب فقهای امامیه مبحث خاصی به جنین و احکامش اختصاص نیافته و بر همین اساس، تعریف دقیق و روشنی از جنین ارائه نشده. و فقط برای مثال، شهید ثانی با ارائه تعریفی کلی از جنین می‌گوید: الجنین و هو الولد مادام فی البطن؛<sup>۱</sup>

جنین به فرزند گفته می‌شود، تا زمانی که در رحم است. این همان معنای لغوی جنین است. از آنجا که مبنای حقوق ایران، فقه امامیه است، در مجموعه قوانین ایران نیز تعریف خاصی از جنین ارائه نمی‌شود و فقط در مواد مربوط به جنین، در یکی دو مورد شرط خاصی برای تمتع جنین از حقوقی چون ارث، وصیت و هبه و... بر می‌شمرد و یا در قانون مجازات در باب دیه سقط جنین، دیه ششگانه‌ای را در مقابل جرم سقط جنین بیان می‌دارد. البته بر اساس همین ماده ۴۸۷ قانون مجازات اسلامی، به علاوه ماده ۹۵۷ قانون مدنی، می‌توان به تعریفی که مورد نظر قانون گذار بوده است، پی برد. این تعریف می‌تواند به این نحو باشد: جنین همان نطفه استقرار یافته در رحم مادر است که آغاز زندگی‌اش همان زمان استقرار یافتنش است و پایان جنین بودنش، ورود به مرحله جدید یعنی اطلاق طفل بر آن لحظه قبل از ولادت است.<sup>۲</sup>

### ۱-۸-۱۱-۳. مفهوم پزشکی جنین

از دیدگاه پزشکی، جنین مرحله سوم پس از لقاح می‌باشد؛ به این صورت که در مرحله نخست به سلول حاصل از لقاح تخمک و اسپرم قبل از تقسیم سلولی، آن را زیگوت یا زیگوت می‌نامند.<sup>۳</sup> پس از ۱۲-۱۸ ساعت پس از لقاح، می‌توان باروری تخمک را مشاهده کرد و تشکیل زیگوت را تشخیص داد. پس از حدود ۲۴ ساعت از زمان باروری، اولین تقسیم سلولی در زیگوت آغاز می‌شود. در مرحله دوم یعنی از زمانی که تقسیم اولیه سلول‌های زیگوت تا هشت هفته بعد از آن، زیگوت را رویان یا امبریو می‌نامند.<sup>۴</sup>

به عبارتی دیگر رویان یا «امبریو» واژه‌ای است که برای توصیف مراحل اولیه رشد جنین به کار برده می‌شود و از مرحله شروع تقسیم سلولی تا هفته هشتم حاملگی جنین را شامل می‌شود. بنابراین زیگوت که حاصل از لقاح گامت‌های نر و ماده می‌باشد یک موجود تک سلولی است و عمر آن حدود ۲۴ ساعت می‌باشد و بعد از ۲۴ ساعت از زمان تشکیل زیگوت، تقسیم سلولی آغاز و از زمان تقسیم سلولی تا هفته

۱- رستم نژاد، مرتضی، تحلیل وضعیت و احکام جنین آزمایشگاهی پیش از اهداء، ص ۹

۲- شهیدی، مهدی، وضعیت حقوقی کودک آزمایشگاهی، ص ۱۷

۳- صفار، محمد جواد، قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور در بوته نقد و تحلیل، ص ۳۹

۴- آخوندی، محمدرضا و دیگران، ضرورت بکارگیری تکنیکهای باروری کمکی در تولید مثل انسان، ص ۸۲

هشتم حاملگی، موسوم به جنین را رویان می‌نامند. در مرحله سوم که از هفته نهم باروری تا زمان وضع حمل می‌باشد، به این موجود از نظر پزشکی، جنین اطلاق می‌شود.<sup>۱</sup>

### ۱-۸-۱۲. رحم

رحم: (بفتح اوّل و کسر دوّم) رحم زن. محل رشد جنین. جمع آن ارحام است «هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ»<sup>۲</sup> «وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ»<sup>۳</sup>

رحم به معنای فوق در قرآن همیشه جمع آمده است. به قوم و خویش از آن جهت رحم و ارحام گفته‌اند که آنها از یک رحم خارج شده‌اند.<sup>۴</sup> یعنی ریشه همه یک رحم است. ذو رحم یعنی صاحب قرابت و ذوی الارحام یعنی صاحبان قرابت.<sup>۵</sup>

### ۱-۸-۱۳. تولید مثل جنسی (لقاح)<sup>۶</sup>

تولید مثل جنسی به تولید مثلی که برای تولید نسل جدید گونه مورد نظر، به بیش از یک جنس نیاز باشد. مثلاً تولید مثل در انسان‌ها در دسته تولید مثل جنسی قرار می‌گیرد چرا که برای تولید نسل جدید به دو جنس (نر و ماده) احتیاج است تولید مثل جنسی به وسیله سلول‌های جنسی یعنی گامت نر و ماده انجام می‌گیرد و برای تولید مثل باید سلول‌های جنسی با هم ترکیب شوند و چون تولید مثل جنسی در پستانداران به صورت لقاح داخلی است، ترکیب گامت نر و ماده باید در بدن جاندار ماده انجام پذیرد. ما معمولاً عادت داریم در مورد خود یا گونه‌های اهلی (نظیر گاو و گوسفند) جنس را با نر و ماده بودن برابر بدانیم. گیاهان نیز دارای جنس هستند و حداقل می‌دانیم که گل‌ها دارای بخش‌های نر و ماده هستند. با این وجود، جالب است بدانید که همه موجودات زنده دارای دو جنس نیستند و برخی از ساده‌ترین اشکال گیاهان و جانوران ممکن است چندجنسی باشند. به عنوان مثال در یک نوع از تک‌سلول‌های مژکدار به نام «پارامسی»، هشت جنس یا هشت تیپ جفت‌گیری وجود دارد که همگی از نظر شکل ظاهری یکسانند. از این گذشته، حتی در جانداران پیچیده که دو جنس وجود دارد نیز ممکن است این دو جنس هر دو در یک نفر وجود داشته

۱- رستم نژاد، مرتضی، پیشین، ص ۱۰

۲- سوره مبارکه آل عمران- آیه ۶

۳- سوره مبارکه لقمان- آیه ۳۴

۴- اصفهانی، حسین بن محمد راغب، همان، ص ۳۴۷

۵- قرشی، سید علی اکبر، همان، ص ۶۸

۶- sexual reproduction

باشد. به این نوع جانوران که دارای هر دو سامانه جنسی نر و ماده هستند اصطلاحاً هرمافرودیت (دوجنسی) گفته می‌شود.<sup>۱</sup>

## ۱-۹. تعریف شبیه‌سازی انسان

اگر بخواهیم شبیه‌سازی انسان را بصورت کوتاه و عمومی بیان کنیم، عبارت از فرآیندی است که در آن ژنهای انسانی بوسیله دانشمندان و با کمک دانش و فناوری جدید در این عرصه، مهندسی و برنامه نویسی می‌شوند.<sup>۲</sup> به طور کلی کلونینگ یا شبیه‌سازی مرحله‌ای از دستکاریهایی است که بر روی رویان صورت می‌گیرد.<sup>۳</sup>

## ۱-۱۰. تعریف علمی شبیه‌سازی درمانی

تکنولوژی شبیه‌سازی بر اساس اهدافی که دنبال می‌کند به دو بخش کلی تقسیم می‌شود:

الف) شبیه‌سازی درمانی<sup>۴</sup>

ب) شبیه‌سازی رویانی<sup>۵</sup>

حقیقت این است که نهضت علوم طبیعی ژنتیک به این نتیجه رسیده است که می‌توان با ابزار و وسائل مصنوعی، یک سلول را از برخی اعضاء گرفت و آن را با تمام محتویاتش، در مکانی جدید - که علوم امروزی آن را پدید آورده - قرار داد تا از غذای مصنوعی و مورد نیاز خود تغذیه کند و سلول‌هایی همسان و به هم پیوسته تکثیر شود تا بخشی از پوست یا عضو دیگری که سلول آن را گرفته‌اند، به وجود آید. و به این ترتیب، به عنوان مثال پوست جدیدی دست می‌آید که نسخه‌ی بدل پوست است. گاهی هم از این عضو جدید در درمان عضو یا شخصی که سلول او را گرفته‌اند، استفاده می‌شود. بنابراین، این امکان وجود دارد که با پیمودن این راه برای دستیابی به عضو جدید و نو، در درمان مبتلایان به بیماری‌های غیر قابل درمان، بتوان بهره برد.<sup>۶</sup>

<sup>۱</sup> - آنتونی بارنت، انسان به روایت زیست‌شناسی، ص ۸۳

<sup>۲</sup> - سید حسین همایون مصباح، شبیه‌سازی انسان و چالشهای دینی و فقهی، ص ۱۱۳

<sup>۳</sup> - فرهنگستان جمهوری اسلامی ایران، کلونینگ چیست، ص ۱۰

<sup>۴</sup> - Therapeutic Cloning

<sup>۵</sup> - Huan Cloning

<sup>۶</sup> - حیدری، پاشای آهی، مبانی علمی شبیه‌سازی انسان و انتقال ژن، ص ۵۱

روشهای مختلفی برای تهیه سلولهای بنیادی وجود دارد. در یک روش سلولهای بنیادی از رویانهای ذخیره‌ای که در مسیر آی وی اف<sup>۱</sup> تولید شده‌اند، به دست می‌آید. اکثر رویانهای تولید شده در کلینیکها از طریق آی وی اف در پایان به زوج‌های ناباروری که امیدوار به بچه‌دار شدن هستند انتقال داده می‌شود. به هر حال داروهایی که برای افزایش تخمک گذاری زوجهای نابارور تجویز می‌شود منجر به تولید زیاد تخمک می‌شود که این تخمکها بلافاصله پس از لقاح می‌توانند به منظور تولید سلولهای بنیادی رویانی استفاده شوند. پس از رشد و تشکیل پلاستوسیت در آزمایشگاه<sup>۲</sup> سلولهای بنیادی از رویان جدا و باقی مانده رویان تخریب می‌شود. این سلولهای بنیادی سپس کشت شده و به بافتهایی که می‌توانند نمو یابند پیوند می‌شوند.<sup>۳</sup>

خلاصه انجام مراحل شبیه سازی درمانی:

مرحله اول؛ انتقال هسته سلولی: در این مرحله سلول جسمی و نه جنسی از یک فرد گرفته می‌شود، سپس هسته حاوی کروموزوم‌های این سلول، از آن جدا و درون تخمکی که هسته آن قبلاً جدا شده، قرار داده می‌شود. مجموع هسته سلول و غشای تخمک یک زیگوت را تشکیل می‌دهد. مرحله دوم؛ تحریک تخمک حاوی هسته سلول جسمی: پس از انتقال هسته سلولی، کار تحریک تخمک حاوی این هسته صورت می‌گیرد. این تحریک گاه مؤثر می‌افتد و سلول شروع به تقسیم شدن می‌کند. این انقسام سلولی - در صورت وقوع - منتهی به پیدایش رویان (پلاستوسیت) می‌شود. رویان جنینی در مرحله قبل از لانه‌گزینی قرار می‌گیرد. پلاستوسیت، شکل یک کره توخالی را دارد که گاه از آن به یک توپ پر از سلول تعبیر می‌شود. این جنین دربردارنده ۲۰۰ تا ۲۵۰ سلول است.

هنگامی که رویان شکل گرفت، سه عمل در مورد آن می‌توان انجام داد:

الف) می‌توان آن را رها کرد تا از بین رود

ب) می‌توان در رحم یک زن قرار داد. در این صورت، در شرایط رشد قرار می‌گیرد و در صورت پیمودن مسیر رشد - که گاه اتفاق می‌افتد - به انسانی کاملاً شبیه به انسان صاحب سلول تبدیل می‌گردد. انسان به واقع چیزی جز وضعیت تکامل یافته همان سلول‌های موجود در پلاستوسیت نیست که در صورت قرار دادن آن در رحم این تکامل صورت می‌گیرد.

۱- IVF

۲- somatic

۳- شریفی، شهرآشوب و دیگران، شبیه سازی انسان، ص ۱۲۲

ج) می‌توان از آن برای به دست آوردن سلول‌های بنیادی بهره گرفت. عملیات این بهره‌برداری همان مرحله، سوم شبیه‌سازی درمانی را تشکیل می‌دهد.<sup>۱</sup>

## ۱-۱۱. تفاوت شبیه‌سازی انسانی با لقاح معمولی

تفاوت اصلی همانند سازی با لقاح معمولی در این است که لقاح معمولی، از طریق آمیزش طبیعی یا مصنوعی سلولهای جنسی، یعنی تخمک و اسپرم صورت می‌گیرد و سلول جنسی نر (با ۲۳ کروموزم) و سلول جنسی ماده با (۲۳ کروموزم) مشترکاً در تکوین جنین دخالت دارند. یعنی نیمی از کروموزم‌های جنین از سلول جنسی ماده و نیمی دیگر از سلول جنسی نر گرفته می‌شود و نوزاد از نظر وراثتی و ژنتیکی با صاحب اسپرم و تخمک شباهت دارد و منفرداً همسان هیچ یک از آنها نیست، اما در همانند سازی، سلول بدنی غیر جنسی (۴۶ کروموزم) به صورت الکتریکی یا شیمیایی در تخمکی که هسته کروموزم آن خالی شده، کاشته و بارور می‌شود. در نتیجه جنینی به وجود می‌آید تمام کروموزمهای آن، از سلول بدنی است و سلول جنسی نر و ماده در ایجاد آن نقشی ندارند.<sup>۲</sup>

## ۱-۱۲. روش‌های لقاح و صور مختلف استفاده از جنین آزمایشگاهی

لقاح آزمایشگاهی به شیوه‌های گوناگونی قابل انجام است که مهمترین آنان:

۱- تزریق اسپرم داخل رحم یا IUI<sup>۳</sup> که به صورت استفاده از اسپرم شوهر و اسپرم بیگانه صورت می‌گیرد.

۲- تلقیح نطفه به داخل لوله رحم یا GIFT<sup>۴</sup> که سلول جنسی زن و مرد همزمان به داخل لوله رحم تزریق می‌شوند.

۳- انتقال نطفه بارور شده به داخل لوله رحم یا ZIFT<sup>۵</sup> که بعد از لقاح اسپرم و تخمک در محیط آزمایشگاه، زایگوت تشکیل یافته را قبل از تکثیر سلولی به داخل رحم انتقال می‌دهند.

---

<sup>۱</sup> - سلیمی، زهرا، پیشین، ص ۱۲

<sup>۲</sup> - Intra Uterine Insemination

<sup>۴</sup> - Gamete Intra Fallopian Tube Transfer

<sup>۵</sup> - Zygote Intra Fallopian Tube Transfer



۴- لقاح آزمایشگاهی یا IVF<sup>۱</sup> که جنین تشکیل یافته در محیط آزمایشگاه را بعد از شروع تکثیر سلولی به رحم منتقل می کنند.

۵- تزریق اسپرم به داخل سیتوپلاسم تخمک یا ICSI<sup>۲</sup> که در حقیقت یک روش IVF پیشرفته است که اسپرم را در محیط آزمایشگاه با دستگاه مخصوص به داخل تخمک تزریق و سپس جنین تشکیل یافته را همانند IVF به داخل رحم انتقال می دهند.

۶- شبیه سازی یا CLONING که در آن با استفاده از سلول های غیر جنسی و شبیه سازی سلول های جنسی امکان تولید مثل فراهم می شود.<sup>۳</sup>

برخی از این روشها به روش داخل رحمی و برخی دیگر به روشهای خارج رحمی موسوم هستند که تحقق لقاح بین گامت نر و ماده در خارج از بدن و در محیط آزمایشگاه صورت می گیرد. با توجه به این که در قانون ایران فقط استفاده از روش های لقاح خارج از رحم پذیرفته شده است لذا شناسایی و تفکیک آنان ضروری است.<sup>۴</sup>

۱-۳- IUI روش

۲-۳- GIFT روش

۳-۳- ZIFT روش

۴-۳- IVF روش

۵-۳- ICSI روش

۶-۳- CLONIN روش

---

<sup>۱</sup>- In Vitro Fertilization

<sup>۲</sup>- Intra Cytopasmic Sperm Injection

<sup>۳</sup>- برای مطالعه بیشتر ر.ک: جعفرزاده، میر قاسم، وضعیت شرعی بکارگیری تکنیک های نوین باروری کمکی در تولید مثل انسان، ص ۵۳ به بعد

- غفاری، مغفرت، روش های پیشرفته در درمان نازایی، ص ۸ به بعد

- صفار، محمد جواد، همان، صص ۲۴۰-۲۴۲

- راسخ، محمد، بیوتکنولوژی و انسان، مسائل و دیدگاه ها، ص ۲۱ به بعد

<sup>۴</sup>- رستم نژاد، مرتضی، پیشین، ص ۱۲

## ۱-۱۳. مراحل شبیه‌سازی انسانی

تکینک کلونینگ در عمل دارای ۶ مرحله می‌باشد:

**مرحله اول؛** گرفتن یک تخمک باور نشده از پستانداری ماده.<sup>۱</sup> درمورد انسان بدست آوردن تخمک، خود یکی از مشکلات اساسی در سر راه شبیه سازی می‌باشد. نکته آماری این است که به ازای هر کلونی که متولد می‌شود، بین ۳۰۰ الی ۴۰۰ تخمک مصرف می‌گردد؛ بنابراین تهیه مقدار زیاد تخمک، خود یکی از موانع کلونینگ است.<sup>۲</sup>

**مرحله دوم؛** خارج کردن هسته تخمک و بدست آوردن یک تخمک فاقد هسته. بدین ترتیب آنچه باقی می‌ماند، مایع سیتوپلاسم است که مهمترین کارکرد آن، تغذیه رویان است.<sup>۳</sup>

**مرحله سوم؛** گزینش یک سلول جسمی<sup>۴</sup> که این سلول می‌تواند، سلول بنیادین رویان و نیز فیبروبلاستهای پوست جانور و حتی سلول عصبی و غیره باشد.<sup>۵</sup>

**مرحله چهارم؛** انتقال هسته سلول سوماتیک به تخمک بدون هسته: در این مرحله سلول دهنده هسته دار، را به زیر منطقه شفاف تخمک،<sup>۶</sup> با کمک یک میکروپیت تزریق می‌کنند.<sup>۷</sup>

**مرحله پنجم؛** فعال سازی:<sup>۸</sup> در این مرحله، تحریک تخمک بازسازی شده به کمک داروهای شیمیایی یا جریان الکتریکی انجام می‌گیرد. این تحریک، تخمک را فعال و به تقسیم سلولی وادار می‌سازد؛ در نتیجه بی‌آنکه لقاحی صورت گرفته باشد، تخمک به تکثیر خود ادامه می‌دهد.<sup>۹</sup>

**مرحله ششم؛** آخرین مرحله، تکثیر این سلول، داخل انکوباتور و سپس انتقال آن به رحم مادر جایگزین<sup>۱</sup> یا جانشین می‌باشد.<sup>۲</sup>

۱- اسلامی، سید حسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه شیعه، ص ۶

۲- فرهنگستان جمهوری اسلامی ایران، کلونینگ چیست، ص ۱۳

۳- اسلامی، سید حسن، پیشین، ص ۶

۴- somatic cell

۵- فرهنگستان جمهوری اسلامی ایران، پیشین، ص ۱۲

۶- zona pellucida

۷- فرهنگستان جمهوری اسلامی ایران، پیشین، ص ۱۴

۸- activation

۹- اسلامی، سید حسن، پیشین، ص ۶

## ۱-۱۴. انواع شبیه‌سازی انسانی

شبیه‌سازی انسانی به دو نوع شبیه‌سازی تولید مثلی و شبیه‌سازی درمانی تقسیم بندی می‌گردد. روش کار در هر دو قسم شبیه‌سازی تا یک مرحله یکسان است. در شبیه‌سازی انسانی، سلول فعال شده را در رحم قرار می‌دهند تا تبدیل به انسان شود؛ اما در شبیه‌سازی درمانی، در همین مرحله توقف می‌کنند و از سلولهای بنیادی موجود در آن - یعنی سلولی که قابلیت شکل‌پذیری به اعضای مختلف دارد - برای درمان بیماران بهره می‌گیرند.<sup>۳</sup> سلولهای بنیادی را از جنین معمولی نیز میتوان استخراج نمود، اما مزیت سلولهای بنیادین جنین کلون شده این است که، بافت یا عضوی که به این شیوه تولید می‌شود، به آسانی قابل پیوند به فرد دهنده سلول است و به علت همسانی DNA او با DNA بافت و عضو پیوندی، سیستم ایمنی بدن او، عضو و بافت پیوندی را پس نمی‌زند.<sup>۴</sup>

## ۱-۱۵. تاریخچه شبیه‌سازی:

تلقیح مصنوعی در ابتدا برای اصلاح نژاد یا تکثیر نسل حیوانات مورد استفاده قرار گرفت و اولین آزمایش را در این مورد یک دانشمند آلمانی به نام (Ludwig Jacob) در سال ۱۷۶۵ میلادی روی ماهی‌ها انجام داد. در نیمه اول قرن نوزدهم تلقیح مصنوعی روی مادیان و گاو و گوسفندان انجام شد و نتیجه مثبت حاصل گردید. در اواخر قرن نوزدهم یکی از دانشمندان روسی به نام (Ivenoff Elie) تلقیح مصنوعی را در چهارپایان با متدی خاص معمول ساخت که بعدها آن روش به طور گسترده مورد عمل قرار گرفت. با پیشرفت صنایع و فنون، دامنه‌ی تلقیح مصنوعی به انسان نیز سرایت نمود. تکنیکهای جدید تلقیح مصنوعی در امر توالد موجود انسانی به کار گرفته شد و دنبال آزمایشها روی انسان انجام گرفت. یک پزشک انگلیسی در سال (۱۷۹۹) گزارشی در این زمینه به دولت انگلستان داده است. یکی از پزشکان فرانسوی در سال (۱۸۶۸) میلادی طی گزارش خود خاطر نشان ساخته است که در فرانسه ده مورد تلقیح مصنوعی روی زنها انجام شده و قدیمیترین آنها را مربوط به سال (۱۸۳۸) دانسته است.<sup>۵</sup>

رواج تلقیح مصنوعی در انگلستان و هجوم زنان بی‌فرزند به بیمارستان‌های لندن موجب شد که موضوع تلقیح مصنوعی در بین عوام انگلستان مطرح و وزیر بهداشتی استیضاح و دولت تخطئه گردد.

---

<sup>۱</sup>- Surrog atemather

<sup>۲</sup>- اسلامی، سید حسن، پیشین، ص ۷

<sup>۳</sup>- جمعی از اندیشوران حوزه، زوایای پیدا و پنهان شبیه‌سازی، ص ۱۱

<sup>۴</sup>- صادقی، محمود، پیشین، ص ۸

<sup>۵</sup>- امامی، اسداله، مطالعه تطبیقی نسب در حقوق ایران و فرانسه، ص ۳۵۶

مخالفت مجلس بر این اساس بود که چرا توالد این گونه افراد مانند اطفال قانونی و طبیعی و شرعی به ثبت می‌رسد و شناسنامه برای آنان صادر می‌شود با وجود اعتراضات مذکور، از تلقیح مصنوعی جلوگیری نشده و امروز در انگلستان اطفال ناشی از تلقیح مصنوعی به طور چشمگیر مشاهده می‌گردند.<sup>۱</sup>

---

<sup>۱</sup> - صمدی اهری، محمدهاشم، نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق ایران و اسلام، ص ۱۷

## فصل دوم

# دیدگاهها در مورد شبیه‌سازی و چالشهای آن

در این فصل به بیان نظرات موافقان و مخالفان شبیه‌سازی انسان می‌پردازیم.

## ۲-۱. دین و پدیده شبیه‌سازی انسان

اظهار نظر علمای مذهبی پیرامون شبیه‌سازی انسان به دهه ۱۹۷۰ میلادی برمی‌گردد. در این دهه بود که نخستین جانداران کلون‌سازی شده به دست بشر، به جمع موجودات کره‌خاکی پیوستند و بحث کلون‌سازی انسان مطرح شد. برای مثال، پس از تولید دالی، برخی از کاریندال‌های ایتالیا، کلون‌سازی انسان را «دیوانگی نازی‌ها» و «چشم و هم‌چشمی با هیتلر» خواندند. علمای یهود، موضع ملایم‌تری نسبت به این مسأله گرفتند. در سال ۱۹۹۷ که دالی متولد شد، علامه سید محمد حسین فضل‌الله، علامه محمد تقی جعفری و عبدالعزیز ساجدی نیا در این باره اظهار نظر کردند.<sup>۱</sup>

بنابراین می‌توان گفت ادیان مختلف در این زمینه منفعل عمل نکرده‌اند و هر کدام از ادیان با توجه به آموزه‌هایش به اظهار نظر پرداخته‌اند.

## ۲-۲. دیدگاه مسیحیت در مورد شبیه‌سازی انسان

به طور کلی دیدگاه مسیحیت در خصوص مسأله شبیه‌سازی انسان، از این اعتقاد نشأت می‌گیرد که عمده‌عالمان مسیحی تشکیل روح را مقارن با لقاح اسپرم و تخمک می‌دانند، لذا احکامی را که برای انسان کامل قائلند، برای جنین - حتی در مرحله تک سلولی - جاری می‌دانند.<sup>۲</sup>

ایشان بر این باورند که، هنگام آمیزش اسپرم با تخمک، روح وارد پیکر انسان می‌شود. از این رو آنان تخمک لقاح یافته را یک انسان به تمام معنا، و هر گونه دست کاری در آن را، خلاف اراده الهی می‌دانند. این موضع گیری از برداشتی ناشی می‌شود که آنان از برخی آیات کتاب مقدس دارند. برای مثال، در بخش آفرینش این کتاب چنین آمده:

«آنگاه خداوند از خاک، آدم را سرشت. سپس در بینی آدم روح خود را دمید، به او جان بخشید و آدم، موجود زنده‌ای شد.»<sup>۳</sup>

برخی کاتولیک‌ها با استناد به این آیه، در مقابل کلون‌سازی این گونه موضع گرفتند:

---

<sup>۱</sup> - سالاری، حسن، شبیه‌سازی انسان، ص ۵۸

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۹۴-۹۵

<sup>۳</sup> - انجیل، آفرینش، ۷:۲

- روح فقط به دست خداست و او چنین خواسته که بلافاصله پس از آمیزش اسپرم با تخمک، روح وارد پیکر انسان شود. شبیه سازی این فرصت را هدر می دهد. بنابراین شاید شبیه سازی به تولید انسان های بدون روح بینجامد.<sup>۱</sup>

- هر گونه دستکاری جنین (حتی در مرحله یک یا چند سلولی)، که به نابودی آن منجر شود؛ حکم قتل انسان کاملی را دارد برخی از مسیحیان کاتولیک، با استناد به داستان آفرینش کتاب مقدس، شبیه سازی انسان را زیر پا گذاشتن منزلت انسانی می دانند. آنان معتقدند، چون خداوند انسان را شبیه خود آفرید، انسان دارای منزلت خاصی است؛ اما انسان های کلون شده، به جای آنکه با «عمل بی مانند آفرینش»، آفریده شوند؛ در واقع شبیه انسان های از پیش موجود، ساخته می شوند. این طرز نگرش باعث شده است، برخی نتیجه بگیرند که شبیه سازی با تبدیل «آفرینش» به «ساختن» و «تولید کردن»، این فرصت را به برخی می دهد، که برده داری نوین را پایه گذاری کنند.<sup>۲</sup>

## ۲-۲-۱. دیدگاه کاتولیک ها

در دنیای مسیحیت، اصلی ترین دلیل بر مخالفت با شبیه سازی، توسط واتیکان اقامه شده است. بر این مبنای، شبیه سازی، مداخله در کار خداوند متعال و ایجاد انحراف در نظام آفرینش است.<sup>۳</sup>

همچنین واتیکان اعلام کرده است: تولید اولین نوزاد شبیه سازی شده، بیانگر نوعی باور وحشیانه است که فاقد اصول اخلاقی و انسانی است. فرانس کمپ هائوس اسقف شهر لیمبورگ آلمان نیز در این باره گفته است: شبیه سازی انسان، دهن کجی به باورهای دینی به ویژه، داستان آفرینش است.<sup>۴</sup>

کلیسای کاتولیک، تفکیک بین اقسام همانند سازی را نیز اشتباه می داند و معتقد است که در هر دو قسم، (شبیه سازی درمانی و تولید مثلی) حرمت انسانی با دستکاری دیگران نقض شده و مورد مخاطره قرار می گیرد. استفاده پژوهشی و درمانی از جنین شبیه سازی شده، نوعی بهره برداری از حیات انسانی و موجب نقض حرمت و جایگاه اخلاقی جنین کلون شده و مورد آسیب های اخلاقی به جامعه است.<sup>۵</sup> به طور کلی

<sup>۱</sup> - به نقل از پایگاه اطلاع رسانی مدرسه الزهرا سلام الله علیها، به نشانی: [net.alzahransr.www](http://net.alzahransr.www)

<sup>۲</sup> - پیشین

<sup>۳</sup> - نور محمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، بیم ها و امیدها، ص ۸۳

<sup>۴</sup> - پیشین، ص ۸۱

<sup>۵</sup> - صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع و ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، صص

می‌توان گفت کاتولیکها از مخالفان و منتقدان شبیه‌سازی به شمار می‌روند و آن را خلاف آموزه‌های دینی و اصول اخلاقی خود می‌دانند.

## ۲-۲-۲. دیدگاه پروتستان

پروتستان‌ها نیز همانند سازی انسان را نکوهش کرده‌اند و آن را با آموزه‌های انجیل درباره خانواده و رابطه پدری، مادری و فرزندگی مغایر می‌دانند. آنها معتقدند بشر با همانند سازی، در واقع نقش خدا را بازی می‌کند. زیرا به جای اینکه خلقت انسان به مشیت خدا واگذار شود، فرزندگی با ژن دلخواه از روی افراد پیشین، نسخه برداری می‌شود. اما پروتستان‌ها بر خلاف کاتولیک‌ها، در موارد استثنایی، مثل بچه دار شدن زوجین ناباور، امکان جواز همانند سازی را رد نمی‌کنند و در مورد استفاده پژوهشی از همانند سازی نیز اتفاق نظر ندارند. بعضی از ایشان مانند کاتولیک‌ها آن را به علت نقض حرمت جنین ممنوع دانسته‌اند و بعضی آن را بلاشکال می‌دانند.<sup>۱</sup>

## ۲-۳. دیدگاه علمای مذهب یهود در مورد شبیه‌سازی انسان

بسیاری از علمای یهود شبیه‌سازی انسان را ممنوع می‌دانند. آنها می‌گویند: انسان شریک خدا و موظف به مراقبت از مخلوقات اوست. طبق مذهب یهود، انسان از نظر دینی تابع مادر و از نظر شجره خانوادگی تابع پدر است. یهودیان مثل پروتستان معتقدند در برخی حالات استثنایی، مثل کلون کردن بچه برای زوجهای نازا، می‌توان همانندسازی را جایز دانست. در این حالت کلون کردن یکی از اعضای خانواده قابل قبول تر از تلقیح مصنوعی با اسپرم یا تخمک یا جنین اهدایی بیگانه است. برخی از علمای یهود معتقدند فواید احتمالی این فناوری بر زیانهای احتمالی آن غلبه دارد، مشروط بر اینکه افراد متعهد شوند کرامت انسانی را نقض نکنند و استفاده پژوهشی و درمانی از جنین‌های همانند سازی شده، مورد مخالفت یهودیان قرار نگرفته و بسیاری از آن حمایت کرده‌اند.<sup>۲</sup>

طبق مذهب یهود، انسان از نظر دینی تابع مادر و از نظر شجره خانوادگی تابع پدر است. بنابراین این طفل هم به مادر و هم به پدر نیاز دارد؛ در حالی که همانند سازی، نقش پدر را از زاد و ولد حذف می‌کند.<sup>۳</sup>

به علاوه رابطه یک «کلون» و فرد دهنده سلول، در صورتی که مرد باشد، مانند پدر و فرزند است و رابطه او با زنی که در رحم او پرورش یافته است، مانند رابطه مادر و فرزند است. گرچه بر طبق قوانین

<sup>۱</sup> - پیشین، ص ۷۵

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۷۵

<sup>۳</sup> - پیشین، ص ۷۵



مذهب یهود، زنی که بچه را در رحم خود پرورش داده است، مادر واقعی اوست، اما در مواردی، مادر ژنتیک (دهنده) را مادر واقعی کودک می‌داند. به علاوه، به باور «رابی بلیچ»<sup>۱</sup> در هر دو حالت، زنی که دهنده سلول است و یا زنی که بچه را در رحم خود پرورش داده است، می‌توان مادر تلقی کرد.<sup>۲</sup>

خلاصیت، بخشی از آفرینش جهان است و همین خلاقیت است که جهان را متحول می‌کند. اجرای فرمان انجیل در راستای فتح کره زمین در سنت مذهب یهود، به انسان اختیار می‌دهد که طبیعت را در گیرد و آن را برای ساکنین این کره مطلوب‌تر نماید.<sup>۳</sup> پس می‌توان گفت که علمای مذهب یهود به طور کلی از مخالفان شبیه‌سازی محسوب می‌شوند اما در برخی موارد که دارای فایده باشد و زمینه زندگی مطلوب را برای انسانها فراهم کند البته در صورتی که ناقض کرامت انسانی نباشد، مخالفت مذهب یهود را در پی ندارد.

## ۲-۴. دیدگاه سازمانها و مجامع بین المللی

سازمان بهداشت جهانی یکی از آژانس‌های سازمان ملل متحد است که مهمترین هدف آن هماهنگی و ارتقای وضعیت بهداشت عمومی در سطح جهان است. سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۴۵م. با تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد تشکیل یافته و در سال ۱۹۴۶م. اساسنامه خود را تصویب کرد و از ۷ آوریل ۱۹۴۸م. که بعدها روز جهانی سلامت لقب گرفت به اجرا گذاشته شد. سازمان بهداشت جهانی مسئولیت هدایت و هماهنگی ارتقاء سلامت مردم جهان را در چارچوب سازمان ملل متحد به عهده دارد.<sup>۴</sup>

این سازمان در مورد شبیه سازی انسان دو قطعنامه صادر کرده است:

۱- در ۱۴ می سال ۱۹۹۷م. با عنوان «شبیه سازی در تولید مثل انسانی»

۲- در ۱۶ می سال ۱۹۹۸م. با عنوان «ابعاد اخلاقی، علمی و اجتماعی شبیه سازی در بهداشت انسانی»<sup>۵</sup>

در این قطعنامه‌ها فقط به شبیه سازی مولد اشاره شده است و به شبیه سازی درمانی - تحقیقاتی پرداخته نشده است و ظاهراً تصمیم در این باره به دولت‌ها واگذار گردیده است. از مفاد مندرج در این قطعنامه‌ها، مسائل و اصول اخلاقی و نایمن بودن این فرآیند فهمیده می‌شود. در هر دو قطعنامه، شبیه سازی انسان

---

<sup>۱</sup> - Rabi blich

<sup>۲</sup> - صارمی، ابوطالب، شبیه سازی، ص ۵۸

<sup>۳</sup> - دریانی، محمد، خلقت و شبیه سازی انسان در قرآن، ص ۱۳۴

<sup>۴</sup> - ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین الملل عمومی، ص ۲۵۲

<sup>۵</sup> - آل کجباغ، حسین، شبیه سازی انسانی از منظر حقوق بین الملل، ص ۳۶

مخالف با شأن و کرامت انسانی تلقی شده و مردود اعلام گردیده است. قطعنامه دوم سازمان بهداشت جهانی که در سال ۱۹۹۸م. صادر گردید با احصا نمودن تعدادی از اسناد و مدارک بین المللی مرتبط و اشاره به تحقیقات انجام شده روی حیوانات، در خاتمه شبیه سازی را فرآیندی که برای بشر خطرناک بوده و فاقد امنیت است معرفی می کند. مقدمه قطعنامه مذکور، به مسائل اخلاقی و مشکلات ایمنی اشاراتی داشته و در متن قطعنامه از دولتها می خواهد که برای موضوع شبیه سازی تدابیری بیاندیشند و همچنین برای منع شبیه سازی انسانی، قوانینی به تصویب برسانند. همانگونه که در ابتدا هم آمد استدلال عمده قطعنامه های فوق، خدشه بر اصول اخلاقی و نقض کرامت انسانی است ولی در این قطعنامه ها هم مانند بسیاری از قطعنامه های صادره دیگر نیز، کرامت انسانی تبیین نمی شود و علت ورود خدشه به اصول اخلاقی به طور دقیق بیان نمی گردد و فقط به اجمال به آنها یک اشاره کلی می شود.<sup>۱</sup>

## ۲-۵. دیدگاه سازمانهای منطقه ای در قبال شبیه سازی

در مورد شبیه سازی چه در عرصه بین المللی و هم در سطح ملی تلاشها و عکس العملهای زیادی صورت گرفته است اما در سطح منطقه ای از موفقیت بیشتری نسبت به عرصه جهانی برخوردار بوده است. و در این اثنا هم، در برخی از کشورهای عضو اتحاد اروپا در اتخاذ رویکرد مناسب فرایند شبیه سازی نه فقط از جنبه نظری بلکه در عمل نیز از دیگر سازمانهای بین المللی و کشورهای عضو سازمان ملل جلوتر بوده است. اتحادیه اروپا اقدام به تهیه و تنظیم پروتکلی اختیاری نموده تا به صورت عملی به کشورهای اروپایی تعهدات مشخصی را تکلیف نماید. گرچه در سایر قاره ها هم برخی دول در قالب سازمانها و نهادها نظیر برخی دولتهای آفریقایی در چارچوب سازمان وحدت آفریقا، بحثها و تبادل نظرهایی کرده اند و حتی مصوباتی درباره اخلاق زیستی و موضوعات مربوطه تصویب کرده اند ولی عمده این مصوبات و اعلامیه ها با اشاره به تعدادی از اسناد بین المللی و حقوق بشری، به طور کلی حمایت از حقوق انسانها و صیانت از شأن و منزلت آدمی را مورد تأکید قرار داده اند و رعایت اصول اخلاقی به طور اعم و حفظ و مراعات اصول اخلاق زیستی را به طور خاص یادآور شده اند و به ندرت به شکل اختصاصی به همانندسازی پرداخته یا اشاره کرده اند.<sup>۲</sup>

---

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۵۱

## ۲-۶. بررسی دیدگاههای مختلف در زمینه شبیه‌سازی

اساساً طرفداران کلون‌سازی سلولها و بافتها به دلایل درمانی بیشتر هستند و در مقابل مخالفت با کلون‌سازی تولید مثل نیز زیادتر است. تعداد زیادی از دانشمندان، متخصصین اخلاق زیستی، محققین مذهبی، سیاستگزاران و مسئولین ملی و بین‌المللی طرفدار ممنوعیت کلون‌سازی تولید مثل هستند؛ ولی در زمینه کلون‌سازی درمانی اختلاف نظر دارند. سیاستمداران، پذیرش شبیه‌سازی درمانی را در یک قدمی پذیرش شبیه‌سازی تولید مثل می‌انگارند. روشن است که حتی اگر شبیه‌سازی درمانی با مشکلات اخلاقی مواجه باشد، با مشکلات اخلاقی ناشی از شبیه‌سازی تولید مثل تفاوت فراوانی خواهد داشت. شکی نیست که شبیه‌سازی درمانی، نیازمند تخریب رویانهای زنده‌ای است که برای این منظور ایجاد شده‌اند حتی اگر برخی افراد ادعایی غیر از این داشته باشند. چنین راهکاری ممکن است فاقد مقبولیت باشد. باید به خاطر داشت که انجام لقاح در شرایط آزمایشگاهی که در سطح گسترده‌ای مورد پذیرش قرار گرفته است، مستلزم تولید رویانهای متعددی است که سرنوشت طبیعی آنها چیزی جز مرگ نیست. با افزایش کارایی لقاح آزمایشگاهی این تلفات کاهش خواهد یافت؛ اما هنوز راه بسیاری تا محو همیشگی آن در پیش است. شبیه‌سازی درمانی با وجود باتکلیفی و تردیدهای زیادی نقطه بسیار امیدوار کننده‌ای برای انسان محسوب می‌شود. مشکلات مربوط به شبیه‌سازی عواقب محدود کننده‌تری برای شبیه‌سازی درمانی نسبت به شبیه‌سازی تولید مثل به همراه داشته است این امر خصوصاً در رابطه با نشانگذاری ژنومی مصداق پیدا می‌کند؛ چرا که نسبت به رشد و تکوین رویانی کارکرد طبیعی یک سلول تمایز یافته نیازمند ژنهای عملکردی کمتری است.<sup>۱</sup>

به تازگی در مطالعه‌ای نشان داده شد که سلولهای کم توان اخذ شده از مغز استخوان موش زمانی که به داخل یک پلاستوسیت وارد شدند به صورت سلولهای چندتوانه تمایز زدایی شده‌اند. این سلولها در تولید تمام انواع سلولی حیوان شرکت می‌جویند. این سلولها مغز استخوان را می‌توان به راحتی بیش از صد بار بدون تغییر و تمایز یافتگی در عملیات تولید بافت یا عضو به کار بست. این مشاهدات تکان دهنده تأیید می‌کنند که شبیه‌سازی احتمالاً تنها راه تولید سلولهای چندتوانه از سلولهای سوماتیک یک فرد برای سلول درمانی نیست.<sup>۲</sup> با وجود منفعتهایی که شبیه‌سازی انسان برای بشریت و آرامش و سلامتی او به همراه دارد اما باز هم عده‌ایی هستند که با آن مخالفند و در مقابل عده‌ایی دیگر به دفاع از این دانش نوین پرداخته‌اند.

<sup>۱</sup> - سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۱۷

<sup>۲</sup> - حیدری، پاشای آهی، مبانی علمی شبیه‌سازی انسان و انتقال ژن، ص ۱۷۵

## ۲-۷. دلایل مخالفان شبیه سازی

مخالفان شبیه سازی انسان معتقدند به دلیل اینکه شبیه سازی مشکلات اجتماعی و فردی فراوانی را در پی دارد باید با آن مخالفت و از انجام آن جلوگیری شود و از بوجود آمدن انسان از این طریق اجتناب نمود.

به طور کلی دلایل مخالفان را میتوان در هفت بخش کلی مورد بررسی قرار داد:

اول؛ مشکلات علمی - پزشکی

دوم؛ مشکلات اجتماعی

سوم؛ مشکلات فقهی - حقوقی

چهارم؛ مشکلات خانوادگی

پنجم؛ مشکلات عاطفی

ششم؛ مشکلات کلامی - اعتقادی

هفتم؛ مشکلات اخلاقی

## ۲-۸. مشکلات پزشکی

برخی از کسانی که به مخالفت با شبیه سازی انسانها برخاسته اند، برای دفاع از موضع خود، به دلایل علمی استناد کرده اند. از این منظر، شبیه سازی انسانی از نظر دینی حرام است و از نظر علمی نیز می تواند خطراتی جدی، در پی داشته باشد. نقطه ثقل این دلایل، بهره گیری از یافته های زیست شناسی و دانش ژنتیک است. از این رو، گاه در این مورد به مقدمات علمی پرداخته و در جهت اثبات نظر خود، از این دانش نو پا استفاده کرده اند و گاه به سخنان کسانی چون ویلیوت<sup>۱</sup> استناد کرده اند.<sup>۲</sup>

دلایل پزشکی مخالفان برای محکوم کردن شبیه سازی انسان عبارتند از:

۱- نارسایی های مربوط به جفت و جنین

۲- مشکلات مربوط به رشد رویان

۳- ازدست رفتن آبستنی ها پس از جایگزینی

---

<sup>۱</sup> - Viliute

<sup>۲</sup> - اسلامی، سید حسن، چالش های اجتماعی و عملی شبیه سازی انسانی، ص ۲۱۲

۴- مشکل برای مادر پرورش دهنده

۵- ناهنجاری‌های جنینی

۶- پیری زودرس

که در ادامه مطالب به توضیح هر یک از این دلایل می‌پردازیم.

## ۲-۸-۱. نارسائی‌های مربوط به جفت و جنین

جاندار کلون شده از زمانی که به شکل رویان در می‌آید تا زمان تولد و حتی پس از آن، بطور متوالی دستخوش نارسائی‌های ژنتیکی می‌شود. از جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- نقایص جفت

- بزرگ بودن جنین متولد شده

- مشکلات تنفسی

- مشکلات قلبی - عروقی<sup>۱</sup>

## ۲-۸-۲. مشکلات مربوط به رشد رویان

فعال شدن ژنوم رویان حاصل از کلونینگ، در درصد کمی از کلون‌ها با موفقیت صورت می‌گیرد؛ بنابراین اکثریت رویانهای اولیه حاصل از کلونینگ، در مراحل ابتدایی از بین می‌روند.<sup>۲</sup> و رشد رویانها به صورت کامل اتفاق نمی‌افتد و در بسیاری موارد شبیه‌سازی با موفقیت به پایان نمی‌رسد و با شکست مواجه می‌شود.

## ۲-۸-۳. ازدست رفتن آبستنی‌ها پس از جایگزینی

در تکنیک شبیه‌سازی در دام‌های اهلی، بیش از ۶۰٪ آبستنی‌ها در مراحل اولیه یعنی در فاصله ۳۰ الی ۴۰ روزگی از بین می‌روند که رقمی مشابه در آبستنی طبیعی است. تلفات در میانه آبستنی (۹۰ تا ۱۲۰) روزگی، در شبیه‌سازی، بین ۲۰ تا ۵۰٪ گزارش شده که بسیار بالاتر از آبستنی حاصل از لقاح طبیعی و حتی بالاتر از آبستنی متعاقب<sup>۳</sup> است. تلفات جنینی در اواخر آبستنی (بیش از ۱۲۰ روزگی)، نیز در کلون‌های

<sup>۱</sup> - تاجبخش، حسن، و دیگران، کلونینگ چیست، ص ۱۶

<sup>۲</sup> - پیشین

منتقل شده، معمولاً بیش از ۱۰٪ است که در اینجا نیز در مقایسه با آبتنی متعاقب لقاح طبیعی، بالاتر است. در مجموع بیش از ۹۰٪ آبتنی‌های متعاقب کلونینگ، از دست می‌روند که رقم بسیار بالایی است.<sup>۱</sup>

## ۲-۸-۴. مشکل برای مادر پرورش دهنده

روشهای شبیه سازی ممکن است خطرات جدی نیز برای مادر پرورش دهنده جنین داشته باشد.<sup>۲</sup> اگر جنینی که شبیه‌سازی شده سقط شود ممکن خطرات عوارض جبران ناپذیری را برای مادر در پی داشته باشد. بجز عوارض جسمانی که ممکن است به دنبال سقط جنین برای مادران رخ دهد عوارض روحی و افسردگی نیز از دیگر پیامدهای احتمالی است که به دنبال از دست دادن جنین شبیه‌سازی شده ممکن است برای مادران به وجود بیاید.

## ۲-۸-۵. ناهنجاریهای جنینی

در جریان شبیه سازی، مقدار زیادی از انسانها در مرحله جنینی یا پس از آن می‌میرند. برخی نوزادان نیز با ناهنجاری‌های شدید به دنیا می‌آیند. این معمولی‌ترین پیامد شبیه سازی است؛ زیرا احتمال موفقیت این فن آوری، در حال حاضر ۳-۵ درصد است. بنابراین یا با این احتمال نگران کننده روبرو هستیم که نتایج شبیه سازی، زیاد قابل پیش‌بینی نیست؛ و یا اینکه، بشر با این پرسش روبروست که جنین‌های اضافی در شبیه سازی را چه باید کرد؟ آیا باید مجوز سقط تمام آنها را صادر نمود؟<sup>۳</sup> لذا به طور کلی می‌توان گفت، ایمنی فناوری شبیه سازی، تا کنون اثبات نشده است.<sup>۴</sup>

## ۲-۸-۶. پیری زود رس

مخالفان شبیه سازی انسان، به استناد یافته‌های خود، بر این نکته پافشاری می‌کنند که در عمل شبیه سازی انسانی، در انتقال هسته سلول جسمی، از سلول بالغی استفاده می‌شود که پیشتر، بارها و بارها تقسیم شده و به این ترتیب از عمر طبیعی آن کاسته شده است. در نتیجه هنگامی که فردی به این شکل شبیه سازی شود، آغاز عمر او را بدو تولد خود وی نباید به حساب آورد؛ بلکه عمر او را، از زمان تولد شخصی باید در نظر گرفت که هسته سلول، از او برداشته شده است. طبق این نظریه می‌توان گفت دالی، به هنگام تولد، از نظر بیولوژیک شش سال و نیم داشت و پس از شش سال عمر، در دوازده و نیم سالگی مرد و این یعنی

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - حسینی پژوه، خسرو، شبیه سازی و فن آوری سلولهای بنیادین، ص ۹۹

<sup>۳</sup> - نور محمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، بیم‌ها و امیدها، ص ۱۱۶

<sup>۴</sup> - السان، مصطفی، و دیگران، تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه سازی انسان، ص ۹

پیری زودرس. اگر این نظریه پذیرفته شود، می‌توان از آن به عنوان دلیلی نیرومند بر ضد شبیه سازی انسانی استفاده کرد. از این رو شاید بتوان گفت، تا روشن شدن کامل این مسأله، باید حکم به منع موقت شبیه سازی انسان داد و پس از بدست آوردن داده‌های دقیق‌تری در این زمینه - اگر این یافته‌ها به گونه‌ای قانع کننده، شبیه سازی انسانی را خطرناک و موجب پیری زودرس دانستند- حکم به منع دائمی آن داد و اگر ارتباطی میان این مسائل و عمر فرد یافت نشد، می‌توان این دلیل را بی‌اعتبار دانست.<sup>۱</sup>

این دلیل با وجود اهمیتی که دارد کمتر از سوی منتقدان شبیه‌سازی مطرح شده و به آن پرداخته‌اند، شاید علت این عدم استقبال، تخصصی بودن آن عدم آگاهی افراد غیر پزشک و عامه از جزئیات آن باشد.

## ۲-۹. مشکلات اجتماعی

برخی از صاحب نظران دینی از دلایلی بر ضد شبیه سازی انسانی سود جستند که نشان می‌دهد این کار عواقب اجتماعی، روانی، محیط زیستی، اقتصادی و جمعیتی ناخوشایندی در پی خواهد داشت. از این رو، باید در برابر آن ایستاد و آن را منع و تحریم کرد. این دلایل دامنه گسترده‌ای دارند و در یک مقوله نمی‌گنجند و هر کس طبق استعداد و قدرت خلاقیت خود، اشکال و نقدی از این منظر متوجه شبیه سازی انسانی ساخته است. این دلایل از قوت یکسانی نیز برخوردار نیستند؛ برخی در خور تأمل هستند، اما پاره‌ای گمانه زنی‌ها، سخت متأثر از ادبیات تخیلی مانند: «دنیای قشنگ نو»، «مرد عنکبوتی» و «سوپر من» و فیلم‌هایی از این قبیل است. از این دلایل گاه به عنوان مفاسد و زمانی به عنوان مخاطرات شبیه سازی نام برده شده است، اما وجه مشترک تمام آنها غیر فقهی و غیر کلامی بودن آنها است.<sup>۲</sup>

البته برخی از آنها را با تقریر دقیق‌تری می‌توان به حوزه اخلاق ارجاع داد. از این رو، گاه یک اشکال و نقد از طرف کسی به عنوان مفسده اخلاقی بیان می‌شود و گاه همان اشکال از سوی دیگری به عنوان سواسی اجتماعی یا روانشناختی قلمداد می‌گردد.<sup>۳</sup> از آن جایی که انسان در کنار بعد فردی زندگی دارای بعد اجتماعی نیز می‌باشد جا دارد که مشکلات و عوارض اجتماعی که در پی شبیه‌سازی به وجود می‌آید بررسی گردد.

عمده مشکلات اجتماعی که مخالفان برای شبیه‌سازی ذکر کرده‌اند عبارتند از:

### ۱- اتمام نقش مردان

<sup>۱</sup>- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۴۵

<sup>۲</sup>- پیشین

<sup>۳</sup>- رحیمی، حبیب الله، شبیه سازی درمانی- رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، ص ۴۷

۲- کاهش تمایل به ازدواج

۳- رشد بی رویه جمعیت

۴- افزایش بزهکاری در جامعه

۵- تبدیل انسان به کالا

۶- سوءاستفاده از زنان

۷- حذف تنوع بشر

## ۲-۹-۱. اتمام نقش مردان

طبق این دلیل بر اثر رواج شبیه سازی انسانی، زنان می توانند بدون احتیاج به باروری جنسی به تولید مثل بپردازند؛ در نتیجه دیگر به مردان نیازمند نخواهند بود و به تدریج، به نقش آنها پایان خواهند داد. گاه نیز این مسأله یکی از نشانه‌های آخر الزمان شمرده شده و حدیثی از رسول اکرم نقل می‌شود که مردان کم می‌شود؛ تا آنجا که پنجاه زن، تنها یک سرپرست خواهند داشت.<sup>۱</sup> حضور زنان و مردان در جامعه و در کنار هم یکی از ضروریات زندگی اجتماعی است که اگر تنها به جایگاه و نقش یک نفر از مرد و یا زن توجه شود و به حذف دیگری بپردازیم قطعاً توازن جامعه به هم می‌خورد و مشکلات اجتماعی فراوانی گریبان گیر افراد خواهد شد.

## ۲-۹-۲. کاهش تمایل به ازدواج

در شبیه‌سازی جنین، پدر نقش خود را در تولید مثل (از طریق اسپرم) از دست می‌دهد و تنها صاحب هسته سلول است که در خصوصیات جنین نقش ایفا می‌کند. همچنین، زن و مرد بدون اینکه ازدواج کنند می‌توانند در صورت تمایل به داشتن فرزند، با سفارش آن از طریق شبیه‌سازی، صاحب فرزند شوند. در این صورت احتمال کاهش تمایل به ازدواج و از هم پاشیدن بنیاد خانواده قوی می‌شود.<sup>۲</sup> باید در نظر داشت که یکی از فواید و دلایل ازدواج تولید مثل و بقای بشر است و نباید با دانشی که به جایگزینی ازدواج و راههای طبیعی تولید مثل دست یافته نسبت به حذف ازدواج اقدام کرد. کاهش تمایل به ازدواج دیگر دلیل مخالفان اجتماعی شبیه‌سازی انسان محسوب می‌گردد.

<sup>۱</sup>- اسلامی، سیدحسین، چالش‌های اجتماعی و عملی شبیه‌سازی انسانی، ص ۱۵۶

<sup>۲</sup>- خویینی، غفور، و دیگران، شبیه‌سازی انسان با نگاهی به دیدگاه امام خمینی (س)، ص ۷۲



## ۲-۹-۳. رشد بی رویه جمعیت

از طریق شبیه سازی انسانی و با کمترین هزینه و به سرعت می توان، ده ها و صدها نسخه مشابه از یک متن را تولید کرد. حال اگر این تکنولوژی به کار گرفته شود و هرکس بتواند از آن بهره ببرد، این امکان برای همگان فراهم خواهد شد تا به هر مقدار که بخواهند، به تولید نسخه های شبیه سازی شده افراد مورد نظر خود بپردازند. یکی از پیامدهای اجتناب ناپذیر این مسأله، افزایش جمعیت در مدتی کوتاه خواهد بود. با این نگرش است که عبدالمعز خطاب، اینچنین نتیجه می گیرد که شبیه سازی، موجب می شود که بتوانیم میلیون ها انسان را شبیه سازی کنیم و به این ترتیب، مشکل جمعیتی، کمبود غذا و توازن جمعیت خواهیم داشت؛<sup>۱</sup> و تعادل اجتماع به هم می ریزد و ممکن است منابع و امکانات موجود جوابگوی نیازهای جمعیتی نباشد. رویه جمعیت اولین و مهمترین اثر رشد بی رویه جمعیت تاثیر منفی آن بر رشد اقتصادی است. قطعاً با افزایش جمعیت نیاز به کالا و خدمات و شغل جدید نیز به وجود می آید که اگر این نیازها تامین نشود فقر بر جامعه حاکم می شود و آمار بیکاری نیز افزایش می یابد.

## ۲-۹-۴. افزایش بزهکاری در جامعه

فرزندان طلاق همیشه با مشکلات روحی فراوان مواجه بوده اند. اگر به درستی آمار گرفته شود، درصد بالایی از مجرمین، معتادان و منحرفین از قواعد و احکام اجتماعی، فرزندانند که به نحوی از نعمت خانواده محروم بوده یا بر اثر جدایی پدر و مادر از کانون گرم خانواده بی بهره مانده اند. این موارد می تواند مؤید نگرانی های اخلاقی تولید انسان به شیوه ی کلونینگ باشد. چرا که با رواج این شیوه باید انتظار مواجهه با خیل فرزندان تک والدی را داشت که صرفاً با علاقه یک نفر (زن یا مرد) به دنیا آمده اند و از نعمت داشتن هر دو والد محرومند.<sup>۲</sup> بنابراین افرادی که به طریق شبیه سازی به وجود آمده اند چون در برخی موارد از وجود همزمان پدر و مادر با هم محرومند و به اصطلاح تک والد محسوب می شوند احتمال انحرافات اجتماعی و بزهکاری در آنان افزایش می یابد و بسیاری از جرائم و ناهنجاریها در جامعه شکل می گیرد و مشکلات اجتماعی فراوانی را در پی دارد.

<sup>۱</sup> - اسلامی، سید حسن، چالش های اجتماعی و عملی شبیه سازی انسانی، ص ۱۶۲

<sup>۲</sup> - خویینی، شبیه سازی انسان با نگاهی به دیدگاه امام خمینی (س)، پژوهشنامه متین، ص ۷۳

## ۲-۹-۵. تبدیل انسان به کالا

دلیل نفرت ذاتی بسیاری از شبیه سازی، معلول این واقعیت است که چنین پدیده‌ای باعث تبدیل شدن فرزندان جدید به کالاهایی در عرصه بازار خواهد بود؛ کالاهایی که جزء جزء آنها از پیش طراحی شده، تولید می‌گردند و در بازارهای جدید عرضه می‌شوند.<sup>۱</sup>

عده‌ای نیز از همان ابتدا، قبل از تکمیل فرآیند شبیه سازی، آن را با تفکر تولید انسان‌هایی به نام «ارگان‌های اهداگر» شروع کرده‌اند. بدین صورت که شبیه‌ها، بسان کالاهایی می‌باشند که در صورت نیاز، اعضای آنها - با دستکاری ژنتیکی و امکان وفق با هر شرایط جسمانی - در اختیار بیماران و افراد نیازمند قرار داده می‌شود. حقوق و اخلاق، استعمار افراد شبیه سازی شده را، برای استفاده از آنها به عنوان «اعضای بدنی همواره آماده» منع می‌کند.<sup>۲</sup> و منتقدان شبیه‌سازی انسان از دلیل نیز برای تایید نظرات خود استفاده کرده‌اند و این نگرش که انسان را به عنوان کالایی در خدمت می‌گیرد را به هیچ وجه نپسندیده‌اند.

## ۲-۹-۶. سوءاستفاده از زنان

بروز معضل سوءاستفاده اِزِزاری از زنان برای انجام امور مرتبط با این فناوری و سوء استفاده از نیازمندی آنها، یکی از موجبات نگرانی‌های علمای اخلاق در این زمینه است. ایشان معتقدند که با رواج این روش، عده‌ایی از زنان به اِزِزاری، جهت تولید انسان تبدیل می‌شوند، هم افراد بسیار زیادی که برای تامین تخمک مورد نیازند (چون احتمال باروری تخمکها پایین است) و هم افرادی که جهت میزبانی جنین‌های آنها به کار گرفته می‌شوند. پس جای این نگرانی برای زنان، اقلیت‌های نژادی و قومی، زندانیان و فقرا وجود دارد که در شیوه کلونینگ مورد سوءاستفاده قرار گیرند. از سوی دیگر، گروهی معتقدند با توجه به این که هر زن به طور متوسط در ماه، یک یا دو تخمک تولید می‌کند و برای افزایش این تعداد باید به داروهای تحریک کننده متوسل شود، عوارض این داروها برای کسانی که به هر دلیل به فروش تخمک رو می‌آورند غیر قابل اغماض خواهد بود. البته در مقابل این گروه، عده‌ایی معتقدند در حال حاضر نیز این نگرانی وجود دارد، چون فروش تخمک امری متداول شده است. همچنین نباید مانع تهیه تخمک از افرادی شد که در واقع به تحقیقاتی کمک می‌کنند که به نجات جان انسانها منجر می‌شود.<sup>۳</sup> اما با این وجود باز هم منتقدان اجتماعی شبیه‌سازی این نگرانی را دارند که با رواج شبیه‌سازی، زنان مورد سوءاستفاده قرار گیرند هر چند جنبه پژوهشی و تحقیقاتی داشته باشد.

<sup>۱</sup> - ریفکین، جرمی، شبیه سازی یا خط تولید بشر، ص ۱۳۲

<sup>۲</sup> - السان، مصطفی، و دیگران، تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه سازی انسان، ص ۱۹

<sup>۳</sup> - سالاری، حسن، شبیه سازی انسان، ص ۱۳۱

## ۲-۹-۷. حذف تنوع بشر

شاید بتوان گفت هر یک از اقوام متنوع بشری، برای آن که قادر به زندگی در شرایط محیط خود باشند، تنوع را انتخاب کرده‌اند. توانایی زندگی در شرایط مختلف و بقای افراد و تداوم زندگی آنها، مرهون تنوع ژنتیکی این افراد است. حذف این تنوع، باعث به خطر افتادن نسل بشری می‌گردد.<sup>۱</sup>

و به طور کلی خداوند، جهان را بر اساس قاعده تنوع خلق کرده است و لیکن شبیه سازی با این قاعده‌ها نسبت ندارد؛ چون با شبیه سازی، یک انسان دیگر ساخته خواهد شد و این امر موجب مفاسد عدیده‌ای می‌گردد. به عنوان مثال اگر کسی جرمی مرتکب شود، چگونه او را دستگیر کنیم و یا چگونه زنی شوهر خود را بیابد.<sup>۲</sup> این قبیل نگرانی‌ها باعث مخالفت عده‌ایی با فناوری شبیه‌سازی گردیده است.

## ۲-۱۰-۱. چالشهای فقهی-حقوقی

برخی از مخالفان شبیه‌سازی از لحاظ فقهی-حقوقی دلایلی را اقامه کرده‌اند و معتقدند به دلیل مشکلات فقهی-حقوقی که به دنبال شبیه‌سازی به وجود می‌آید با حکم حرمت آن را صادر کرد.

عمده دلایل این دسته از مخالفان عبارتند از:

- (۱) تولید مثل غیر جنسی
- (۲) ابهام و اختلاط در نسب
- (۳) عدم هویت
- (۴) ابهام در نفقه و ارث
- (۵) حرمت ضرر رساندن به خود و دیگران (اصل لاضرر)

## ۲-۱۰-۱-۱. تولید مثل غیر جنسی

طبیعی‌ترین و معمول‌ترین راه تولید مثل انسان، تماس جنسی است. شریعت اسلامی نیز از مسلمانان خواسته است تا تنها از این طریق به زاد و ولد بپردازند. از این رو، هرگونه کوشش برای تولید مثل که در آن این مکانیزم در نظر گرفته نشود یا حتی حذف شود، از نظر اسلام ممنوع است. با توجه به آیات قرآن از

<sup>۱</sup>- نور محمدی، غلامرضا، شبیه‌سازی انسان، بیم‌ها و امیدها، ص ۱۱۹

<sup>۲</sup>- رحیمی، حبیب‌الله، شبیه‌سازی درمانی- رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، ص ۵۳

جمله «فَلَمَّا تَعَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ»<sup>۱</sup>، می‌توان نتیجه گرفت که تنها روش مقبول اسلامی برای تولید مثل، تماس جنسی و آمیزش است که طی آن، گامت‌های زن و مرد با یکدیگر متحد شده، زایگوت تشکیل می‌دهند؛ اما چون در شبیه‌سازی انسانی چنین تماسی وجود ندارد و اسپرم مرد در آن نقشی ایفا نمی‌کند، از نظر اسلام حرام است. به تعبیر دیگر طبق این دلیل می‌توان استدلال کرد که تماس جنسی متعارف در ایجاد انسان موضوعیت دارد و نمی‌توان از هر طریقی این موجود را ایجاد نمود.<sup>۲</sup>

مجمع الفقه الاسلامی نیز در بیانیه نهایی خود بر مساله ضرورت التقای گامت‌های مذکر و مؤنث به عنوان سنت خدا در خلق انسان این گونه اشاره می‌کند: «معلوم است که سنت خدا در خلق آن است که مخلوق انسانی را از اجتماع دو نطفه که هر یک دارای تعدادی از کروموزوم‌هاست... بیافریند».<sup>۳</sup>

ولی چون در شبیه‌سازی انسان متولد شده از رابطه جنسی به وجود نمی‌آید برخی به این دلیل حکم به حرمت آن داده‌اند.

## ۲-۱۰-۲. ابهام و اختلاط در نسب

یکی از مباحث اصلی در علم اصول فقه نزد اهل سنت به ویژه مذهب مالکی، مساله «مقاصد خمسسه کلیه شریعت» است. از این منظر، هدف هر شریعتی از جمله اسلام، حفظ پنج مقصد و هدف اساسی زندگی، یعنی دین، عقل، نفس، مال و نسب است.<sup>۴</sup>

تشریح احکام تکلیفی و وضعی نیز، در مجموع، برای حفظ این اهداف صورت گرفته است. بنابراین، اسلام برای حفظ نسب که یکی از ضروریات و مقاصد پنج گانه اصلی به شمار می‌رود، احکامی وضع کرده که همه آنها برای حفظ نسب و رابطه خونی میان مسلمانان است. تعیین نوع خاصی از ازدواج همراه با شرایط معین، درست در همین مسیر حرکت می‌کند. تحریم زنا و انواعی خاص از نکاح که در دوره جاهلیت موسوم بود، مانند نکاح استبضاع<sup>۵</sup>، ناشی از اهمیت حفظ نسب در اسلام است. همچنین تعیین عده

---

۱- سپس هنگامی که با او آمیزش کرد، حملی سبک برداشت، که با وجود آن به کارهای خود ادامه می‌داد. (سوره مبارکه اعراف- آیه ۱۸۹)

۲- جبالدوزی، راضیه، بررسی فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان، ص ۴۱

۳- مجله مجمع الفقه الاسلامی، الدوره العاشره، الجزء الثالث، ص ۴۱۹

۴- ریسونی، احمد، اهداف دین از دیدگاه شاطبی، ترجمه سید حسن اسلامی و محمد علی ابهری، ص ۲۸

۵- نکاحی در جاهلیت که طی آن زن شوهر دار، پس از پاک شدن از عادت ماهانه به خواسته شوهرش خود را در اختیار مرد والا تباری قرار می‌داد تا از او باردار شود و به این ترتیب فرزند نجیب زاده‌ایی بیاورد. این فرزند ملحق به همین شوهر، نه پدر واقعی‌اش می‌شد. اسلام این نکاح را تحریم کرد.

برای زن مطلقه، ناشی از اهمیت حفظ نسب در اسلام است. اما شبیه‌سازی انسانی، این هدف اساسی و ضروری زندگی را از میان می‌برد و موجب خلط نسب می‌شود. طنطاوی حکم فوق را به همین علت معلل می‌کند و می‌گوید: «و العله فی التحريم اختلاط الانساب»<sup>۱</sup>.

غالب فقهای عامه بر این موضع پای فشرده‌اند که شبیه‌سازی انسانی به دلیل آن که موجب خلط نسب می‌شود، حرام و از نظر اسلام ممنوع است.<sup>۲</sup>

نصر فرید واصل نیز در سمینارهای متعددی اعلام کرد که شبیه‌سازی انسانی به دلایلی از جمله آن که موجب خلط نسب می‌شود، از نظر اسلام ممنوع است.<sup>۳</sup>

رابطه العالم الاسلامی<sup>۴</sup> نیز یکی از دلایل حرمت شبیه‌سازی انسانی را آن می‌داند که در آن خلط نسب حاصل می‌شود، حال آنکه سنت خدا بر انحصار تولید مثل از طریق ازدواج و وضوح انساب و خویشاوندی است: «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَ كَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا»<sup>۵</sup>. شیخ عبدالقدیم زلوم نیز با معجاز شمردن شبیه‌سازی گیاهی، حیوانی و شبیه‌سازی جنینی، شبیه‌سازی جسدی را به دلایلی از جمله مسئله «ضیاع انساب» یا گم گشتگی نسب حرام می‌داند.<sup>۶</sup>

<sup>۱</sup> - جبالدوزی، راضیه، همان، ص ۴۲

<sup>۲</sup> - عوده الله، ریاض احمد، الاستنساخ فی المیزان اسلام، ص ۱۸۹

<sup>۳</sup> - کارم السید، غنیم، الاستنساخ و الانجاب بین التجرب العلماء و تشریح السماء، ص ۱۵۳

<sup>۴</sup> - رابطه العالم الاسلامی بزرگ‌ترین مرکز تبلیغات اسلامی در جهان است که با بیش از ۵۰ سال فعالیت، نقش اساسی را در ترویج سلفیه در جهان ایفا کرده است. اکنون نیز وهابیت بر این سازمان - که دفتر مرکزی‌اش در مکه است - سیطره دارد. اهمیت این سازمان به حدی است که عضو ناظر در سازمان ملل متحد برای شرکت در سازمان‌های اقتصادی و اجتماعی دارد و به عنوان عضو مراقب در سازمان کنفرانس اسلامی، یونسکو و یونسف حضور دارد. گرچه در اساسنامه آن ذکر شده که این سازمان بین‌المللی اسلامی برای ترویج پیام اسلام و تعلیم اصول و مبانی آن و مبارزه با توطئه‌های ضد اسلامی است و به هیچ کشوری تعلق ندارد، به دلیل این که ۹۰ درصد بودجه آن را عربستان تأمین می‌کند، سیاست‌های آن را نیز عربستان مشخص می‌کند-سایت (alwahabiyah.com) - زمان بازدید ۱۳۹۷/۱۰/۲۸

<sup>۵</sup> - او کسی است که از آب، انسانی را آفرید، سپس او را نسب و سبب قرار داد، پروردگار تو همواره توانا بوده است. (سوره مبارکه فرقان-آیه ۵۴)

<sup>۶</sup> - جبالدوزی، بررسی فقهی و حقوقی شبیه‌سازی انسان، همان، ص ۴۳

نور الدین مختار الخادمی می‌کوشد تا از طریق قیاس شبیه‌سازی انسانی به زنا و نکاح استبضاح، حرمت آن را ثابت کند.<sup>۱</sup>

در شبیه‌سازی انسان این ایراد وجود دارد که روشن نیست فرد شبیه‌سازی شده با کسی که شبیه ژنتیکی اوست دو قلو محسوب می‌شود، با او برادر و خواهر است، یا اینکه فرزند اوست و آیا این فرد از او ارث می‌برد یا خیر؟<sup>۲</sup>

### ۲-۱۰-۳. عدم هویت

مخالفان شبیه‌سازی معتقدند؛ وقتی انسانی تولید می‌شود که از لحاظ ژنتیکی شبیه فرد دیگری است، دیگر هویت خاص خود را نخواهد داشت و درباره‌ی این که او چه کسی خواهد شد، چه قابلیت خواهد داشت و چه رفتارهایی بروز خواهد داد، تردیدی نخواهد بود؛ چون او شبیه فرد دیگری است که پاسخ این سوالات درباره‌ی او معلوم است و دیگر امکان زندگی مستقل به معنای واقعی کلمه را نخواهد داشت و تنوع از بین می‌رود.<sup>۳</sup>

### ۲-۱۰-۴. ابهام در نفقه و ارث

از نظر فقه، اعضای خانواده نسبت به یکدیگر تکالیف حقوقی خاصی دارند. یکی از این تکالیف پرداخت نفقه و تامین هزینه زن و فرزند است و دیگری مساله ارث؛ اما پیامد منطقی ابهام در روابط خانوادگی آن است که این مساله نیز دچار آشفتگی می‌شود و فقیه نمی‌داند که چه کسی از چه کسی ارث خواهد برد و چه کسانی مشمول نفقه خواهند بود. آیا دختری که از هسته سلول جسمی مادر خود شبیه‌سازی شده، از شوهر آن زن ارث خواهد برد؟ زیرا به لحاظ ژنتیکی فرزند او به شمار نخواهد رفت. آیا این کار خلاف یکی از مقاصد پنج‌گانه شریعت یعنی حفظ مال نخواهد بود؟ به همین دلیل است که برخی از فقهای اهل سنت یکی از دلایل حرمت شبیه‌سازی انسانی را همین اختلال در نظام نفقه و ارث دانسته‌اند. سلیمان الاشقر، عبدالقدیم زلوم و عبدالهادی مصباح هر یک به نحوی این دلیل را پیش می‌کشند و به سود آن استدلال می‌کنند.<sup>۴</sup>

۱- الخادمی، نورالدین مختار، الاستنساخ بدعه العصر، ص ۶۴-۵۰

۲- رحیمی، حبیب‌الله، شبیه‌سازی درمانی- رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، ص ۴۷

۳- پیشین

۴- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۹

## ۲-۱۰-۵. حرمت ضرر رساندن به خود و دیگران (اصل لاضرر)

دلیل دیگری که میتوان بر ممنوعیت و حرمت طیف گسترده‌ای از موضوعات اخلاق زیستی از جمله پیوند اعضا، قتل از روی ترحم، شبیه‌سازی انسانی، پژوهش بر سلول‌های بنیادی، دستکاریهای ژنتیکی و آزمایشهای پزشکی غیر ایمن بر آزمودنی‌های انسانی برشمرد، عدم جواز وارد کردن ضرر به دیگران و حرمت آن است.<sup>۱</sup>

هیچ کس حق ندارد بدون توجه اخلاقی، ضرری به دیگران وارد کند؛ منع ضرر، به ویژه در کنار اصل برابری و منع تبعیض، تفسیر اخلاقی‌تر و حقوق بشری‌تر خواهد یافت. در خصوص شبیه‌سازی انسان، گمان می‌رود تنها گونه‌ی این پدیده که میتواند با اصل منع ضرر، در تزاخم باشد، شبیه‌سازی آزمایشی باشد که حیات شبیه ساخته را - بر فرض انسان تلقی شدن - ناپود کرده و از این راه به او ضرر می‌رساند. به عبارت دیگر باید گفت، اصل منع ضرر بیان می‌کند که تحقیقات انجام گرفته در خصوص شبیه‌سازی، نباید منجر به ایجاد ضرر برای سایر انسان‌ها و یا فرد شبیه‌سازی شده گردد. هرچند شبیه‌سازی ممکن است مزایایی مانند جلوگیری از بروز برخی بیماریهای ژنتیکی را برای نسل بشر به همراه داشته باشد، ولی ممکن است این پدیده به تولید انسانهایی با قابلیتهایی خاص منجر گردد که به جهت آن، مورد سوء استفاده‌ی دیگران واقع شوند و به عنوان ابزارهایی در دست تولید کنندگان خویش قرار گیرند. در این صورت است که فرد شبیه‌سازی شده، ناخواسته ضرری را متحمل می‌شود که اساساً هیچ نقشی در پذیرش یا عدم پذیرش آن نداشته است.<sup>۲</sup>

عدم جواز اضرار به خود و دیگران از مسلمات فقه اسلامی و مبتنی بر حدیث نفی ضرر و ضرار است که در متون فقهی ما به عنوان قاعده‌الضرر بررسی و تحلیل شده است پر واضح است که استناد حرمت بر این دلیل در مبحث جاری، متوقف بر بررسی و اثبات دو مقدمه است: نخست آنکه، ضرر رساندن به نفس و غیر، حرام است و حدیث نفی ضرر و ضرار، مفید حکم تکلیفی حرمت است؛ دوم آنکه، تحقق خارجی و عینی برخی فناوری‌های زیستی، مستلزم ورود ضرر به نفس خواهد بود که این، یک بحث موضوعی و در قلمرو یافته‌های زیست‌پزشکی است.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> - رهبرپور، محمد رضا، مبانی فقهی ممنوعیت و جرم‌انگاری در قلمروی اخلاق زیستی، ص ۲۹۵

<sup>۲</sup> - آل کجیاف، حسین، و دیگران، بررسی شبیه‌سازی انسان از بعد اخلاقی، ص ۱۲۵

<sup>۳</sup> - رهبرپور، محمد رضا، پیشین

در متون روایی شیعی، حدیث نفی ضرر «لاضرر و لاضرار» در چند باب مطرح و به آن استناد شده است.<sup>۱</sup> نخست، در ماجرای سمره بن جندب و مزاحمت او برای یکی از انصار؛ دوم، در باب شفعه؛ سوم، در عدم جواز منع از فضل ماء در کتاب احیاء موات و چهارم، در مسئله ارث مسلمان از کافر. از نظر سندی روایات یادشده مشکلی ندارند، چراکه برخی از آنها صحیح و برخی دیگر موثق هستند؛ بنابراین، در مجموع اطمینان بر صدور این روایات از معصوم (ع) حاصل می‌شود. در دلالت حدیث نفی ضرر و معنای مفردات آن سخن بسیار گفته شده است. با امعان در عبارات حدیث می‌توان این احتمال را تقویت کرد که این عبارت جمله‌ای خبری است که مستلزم دروغ به خاطر وجود ضرر در خارج نیست؛ زیرا این خبر در مقام اخبار حقیقی از عدم وجود ضرر نیست بلکه ناشی از ادعای نبود ضرر است از آن جهت که عدم رضایت شارع به تحقق ضرر و ضرار در خارج به اندازه‌ای است که اصلاً وجودی برای آنها نمی‌بیند. چه بسا این نحوه برداشت از این جمله در اثبات مبعوضیت شارع از وجود ضرر و ضرار بسیار راستر از نهی مستقیم از آنها و تحریم باشد.<sup>۲</sup>

بنابراین، چون مطلوب واقعی از عبارت «لاضرر و لاضرار» نابودی ریشه ضرر و ضرار در خارج و واقع است، پس همانگونه که نافی جعل حکم ضرری است، از عدم جواز ایراد ضرر و ضرار در خارج هم حکایت می‌کند. کوتاه سخن آنکه با تقریری که از مفاد حدیث ارائه شد، قطعاً ضرر رساندن به نفس نیز همانند ضرر رساندن به غیر از نظر شارع حرام و ممنوع است؛ چراکه اگر ضرر رساندن به خود از نگاه شارع مقدس ممنوع نباشد، به این نحو ضرر در خارج تحقق پیدا می‌کند و این با اخبار و ادعای عدم وجود ضرر در خارج منافات دارد. علاوه بر حدیث نفی ضرر، به روایات دیگری نیز بر اثبات حرمت ضرر رساندن به نفس استناد شده است.<sup>۳</sup> روایت طلحه بن زید از امام صادق (ع) که در آن همسایه را به نفس تشبیه کرده و ضرر زدن به وی را غیر مجاز بر شمرده است.<sup>۴</sup> روایت مفضل بن عمر از امام صادق (ع) که در مقام بیان علل تحریم شراب، مردار، خون و گوشت خوگ است.<sup>۵</sup>

افزون بر ادله نقلی، حکم ضروری عقل نیز بر لزوم پرهیز از ضرر در برخی فروع فقہی مورد استناد فقیهان امامیه قرار گرفته است.<sup>۶</sup>

۱- کلینی، کافی، ج ۵، ص ۲۹۳

۲- خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول، ج ۲، ص ۲۶۸

۳- رهبریور، محمد رضا، پیشین، ص ۲۹۶

۴- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، ج ۷، ص ۱۴۶

۵- کلینی، کافی، ج ۶، ص ۲۴۲

۶- نظری توکلی، سعید، پیوند اعضا در فقه اسلامی، ص ۳۹



از این رو، باید دید فناوری‌های نوین زیستی تا چه اندازه مخاطره آمیز هستند که مشمول حرمت ضرر قرار گیرند. آیا خطرات و مضرات موجود یا احتمالی در مسیر انجام این فناوریها به گونه‌ای است که با استناد به قاعده لاضرر به حرمت آنها، ولو به طور مشروط، حکم داده شود؟<sup>۱</sup>

## ۲-۱۱. مشکلات خانوادگی

خانواده مهمترین نهاد اجتماعی است که اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد که بنیان شکل‌گیری جوامع بشری و خواستگاه تمدنها، فرهنگ‌ها و تاریخ است. مراحل شکل‌گیری شخصیت و تربیت و جامعه‌پذیری هر فرد در کانون خانواده شکل می‌گیرد. و خانواده بر رشد و شکوفایی یا انحراف و سقوط هر فرد از افراد اجتماع تأثیری مسلم و غیر قابل انکار دارد.

دیگر علتی که مخالفان شبیه‌سازی بیان کرده‌اند مشکلات خانوادگی و پیامدهایی است که نهاد خانواده را تهدید می‌کند که برای تایید ادعایشان به دلایل زیر استناد کرده‌اند:

۱- تزلزل خانواده

۲- تخریب روابط والدین و فرزندان

## ۲-۱۱-۱. تزلزل خانواده

امروزه کارکرد تولید مثل را یکی از شش کارکرد اساسی خانواده می‌دانند به گونه‌ای که، برخی مانند مک آیور<sup>۲</sup> در تعریف خانواده گفته است: «خانواده گروهی است که صفت ویژه آن، استقرار روابط جنسی به صورت چنان مشخص و پایاست که امکان تولید مثل و تربیت فرزندان حاصل آید»<sup>۳</sup> این دسته از مخالفان با استناد به اینکه شبیه‌سازی جایگزین تولید مثل جنسی گردیده به مخالفت با آن پرداخته‌اند و شبیه‌سازی را عامل تزلزل خانواده دانسته‌اند.

## ۲-۱۱-۲. تخریب روابط والدین و فرزندان

گرچه در زمینه رابطه والدین با فرزند شبیه‌سازی شده، مطالعات تحقیقی وجود ندارد که آثار این پدیده بر کودک و روابط کودک شبیه‌سازی شده با پدر و مادر اصلی و فرعی (شاید بتوان لفظ فرعی و

<sup>۱</sup>- رهبرپور، محمد رضا، مبانی فقهی ممنوعیت و جرم‌انگاری در قلمروی اخلاق زیستی، ص ۲۹۶

<sup>۲</sup>- Mc. Ayor

<sup>۳</sup>- نورمحمدی، غلامرضا، شبیه‌سازی انسان، بیم‌ها و امیدها، ص ۳۴ و ۳۵ (برداشت)

اصلی را برای یکی از آنان انتخاب نمود) را نشان دهد، ولی می‌توان گفت این پدیده، آثار مخرب بالقوه‌ای در خودباوری کودک و روابط خانوادگی وی با والدین خواهد داشت.<sup>۱</sup>

اگر بخواهیم به نمونه مشابهی در این زمینه اشاره کنیم، باید تحقیق پروباسکو<sup>۲</sup>، در زمینه فرزند «اهدای گامت» را مدنظر قرار داد.<sup>۳</sup> وی معتقد است: مطرح کردن راز اهدای گامت (موردی که در آن، اسپرم مرد بیگانه ای در تخمک همسر مرد دیگر، باعث به وجود آمدن کودک گردیده است)، برای آن دسته از خانواده‌هایی که مایلند فرزند خود را از نوع باروری آگاه سازند، می‌تواند برخی از مراحل رشد دوران کودکی را در این کودکان طولانی‌تر نماید. از سوی دیگر، کم توجهی به موضوع و مخفی نمودن راز باروری نیز، مشکلات خاص خود را در پذیرش بی قید و شرط فرزند دارد. علاوه بر این که فشار روانی مخفی داشتن این راز نیز، برای پدر و مادر وجود خواهد داشت. [بنابراین] در مسأله شبیه سازی نیز، مسأله از همین قرار خواهد بود.<sup>۴</sup>

## ۲-۱۲. مشکلات عاطفی

وجود مشکلات عاطفی برای بچه‌های حاصل از شبیه سازی نیز دلیلی دیگر برای مخالفت با آن است. زمانی که بچه‌ای بفهمد، با بقیه مردم فرق دارد و پدر و مادر واقعی ندارد، مشکلات روحی زیادی برای او به وجود خواهد آمد.<sup>۵</sup> علاوه بر احساس سرشکستگی ناشی از عدم وجود والدینی مشابه والدین دیگر افراد ممکن است مبتلا به بیماریهای روحی از جمله افسردگی گردد.

## ۲-۱۳. مشکلات کلامی - اعتقادی

مقصود از دلایل کلامی - اعتقادی، دلایلی است که به نحوی، ناظر به یکی از اصول دین اسلام است. از این منظر، این گونه فرض می‌شود که شبیه‌سازی انسانی با یک یا چند اصل دینی مانند خالقیت، اقتدار، مشیت و قدرت خدا و برخی از معجزات منافات دارد. به همین دلیل باید با آن مخالفت شود. از نظر بسیاری از مخالفان، اعمال این تکنیک در عرصه انسانی به لحاظ اعتقادی با ایمان و عقاید اسلامی در تعارض است.

<sup>۱</sup> - فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۵۴

<sup>۲</sup> - Pro busco

<sup>۳</sup> - نور محمدی، غلامرضا، پیشین، ص ۱۱۴

<sup>۴</sup> - پیشین، ص ۱۱۵

<sup>۵</sup> - حسینی پژوه، خسرو، شبیه سازی و فناوری سلولهای بنیادی، ص ۱۰۰

با کاوش در متون مختلف فقه عامه می‌توان مهم‌ترین دلایل کلامی بر ضد شبیه‌سازی انسانی را این موارد دانست:<sup>۱</sup>

۱- شبهه خلق و اعجاز

۲- تحدی با خالق

۳- تغییر خلق الله

۴- نقض سنت زوجیت<sup>۲</sup>

که در ادامه مطالب هر کدام از این دلایل را به ترتیب مورد بررسی قرار می‌دهیم:

## ۲-۱۳-۱. شبهه خلق و اعجاز

همه عالمان عامه قبول دارند که شبیه‌سازی انسانی خلق نیست، اما بر این باورند که عامه مردم ممکن است این تکنیک را نوعی خلق تصور کنند. از این رو تقریباً همه کسانی که به این مسأله پرداخته‌اند، به نوعی کوشیده‌اند توضیحی گرچه مختصر درباره نسبت این تکنیک و خلق بدهند.

با این حال، تصریحاً یا تلویحاً شبهه خلق را که ناشی از کاربرد این تکنیک است، مضر به عقاید عمومی مسلمانان دانسته، آن را یکی از دلایل حرمت یا منع قرار داده‌اند. از این رو هنگام توضیح مکانیزم شبیه‌سازی انسانی تأکید می‌کنند که این کار خلق نیست.<sup>۳</sup>

به گفته کارم السید غنیم، استنساخ به معنای عملیات تکثیر موجودی است که بالفعل وجود دارد. پس بر خلاف پندار برخی از عامه، در آن خلق نیست.<sup>۴</sup>

توفیق محمد علوان نیز در بخشی کتاب «الاستنساخ البشري بين القرآن و العلم الحديث» به بحث پیرامون شبهات مخالفان شبیه‌سازی انسان پرداخته، این نویسنده در پاسخ به این شبهه که آیا شبیه‌سازی خلق است یا خیر؟ پس از بحث و بررسی شبهات موجود در این باره عنوان می‌کند که: کار دانشمندان در این زمینه تقلید است نه خلق، و میان این دو تفاوت است.<sup>۵</sup>

---

<sup>۱</sup> - جبالدوزی، راضیه، بررسی فقهی و حقوقی شبیه‌سازی انسان، ص ۳۷

<sup>۲</sup> - پیشین

<sup>۳</sup> - پیشین.

<sup>۴</sup> - کارم السید، غنیم، الاستنساخ و الانجاب بین تجریب العلماء و تشریع السماء، ص ۶۹

<sup>۵</sup> - علوان، توفیق محمد، الاستنساخ البشري بين القرآن و العلم الحديث، ص ۳۵-۶ (برداشت)

همچنین نویسنده کتاب «الاستنساخ قبله العصر» در بخشی از کتاب خود بیان می‌کند که: شبیه‌سازی تخلیق است نه خلق. خلق ایجاد از عدم است حال آنکه تخلیق، تنها تالیف و ترکیب از اشیای موجود است.<sup>۱</sup>

با بررسی نظرات مطرح شده می‌توان به این نتیجه رسید که شبه خلق و اعجاز در مورد شبیه‌سازی منتفی است زیرا شبیه‌سازی خلق یک انسان نیست بلکه تخلیق است بدین معنا که پژوهشگران و دانشمندان در زمینه شبیه‌سازی با ترکیب سلول‌هایی که خداوند خالق آنهاست (نه بشر) به شبیه‌سازی موجودات از جمله انسانها می‌پردازند.

## ۲-۱۳-۲. تحدی با خالق

از نظر برخی فقهای عامه، شبیه‌سازی انسانی، نوعی تحدی با خالق، دخالت در کار او و خدایی کردن است، سنت خدا، آفرینش براساس توالد و تولید بشر با تولید مثل جنسی بوده است، اما بشر با طرح ایده شبیه‌سازی، عملاً در کار خدا دخالت کرده، گویی خواسته است تا او را از کارش معزول کند یا هم‌وردی بطلد. این مساله موجب شده که برخی حتی حکم اعدام مجریان شبیه‌سازی را صادر کنند. کسانی مانند عبدالمعز خطاب<sup>۲</sup> و عادل ناظر<sup>۳</sup> هر یک به نحوی شبیه‌سازی را نوعی دخالت در کار خداوند و تحدی با او دانسته‌اند.<sup>۴</sup> و شبیه‌سازی را نوعی ارتداد می‌دانند که مجازاتی جز مرگ نمی‌توان برای مرتکب آن در نظر گرفت.

## ۲-۱۳-۳. تغییر خلق الله

این شبهه برگرفته از آیه ۱۱۹ سوره نساء است که خداوند در این آیه می‌فرماید:

«وَلَا ضَلَّئَهُمْ وَلَا مَلَبَسَهُمْ وَ لَأْمَنَّا بِهِمْ وَ لَأْمُرْتَهُمْ فَلْيَتَّكِنْ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَ لَأْمُرْتَهُمْ فَلْيَغْيِرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وِلياً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَاناً مُبِيناً»

«و به یقین گمراهشان می‌کنم و به دام آرزوها می‌اندازم و وادارشان می‌کنم تا گوش چهارپایان را (به عنوان تحریم) بشکافند و فرمان می‌دهم تا خلقت خدا را (به عنوان بدعت) تغییر دهند و هر که شیطان را بجای خدا سرپرست خود گیرد، قطعاً دست خوش زیان آشکاری شده است»

۱- الدرماش، صبری، الاستنساخ قبله العصر، ص ۹۰

۲- خطاب، عبدالمعز، الاستنساخ البشري هل هو ضد المشيئة الالهيه، ص ۳۶

۳- الکندري، فايز عبدالله، الاستنساخ الجيني، ص ۳۹

۴- جبالدوزی، راضیه، بررسی فقهی و حقوقی شبیه‌سازی انسان، ص ۳۸

برخی از کسانی که معتقد به حرمت شبیه‌سازی انسان هستند به استناد این آیه شبیه‌سازی را تغییر خلق الله می‌دانند و آن را تحریم می‌کنند.

و همچنین در آیه ۳۰ سوره روم آمده است:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

پس (با توجه به بی‌پایه بودن شرک) حفرگرایانه و بدون انحراف با همه وجودت به سوی این دین (توحیدی) روی آور، (پاییند و استوار بر) سرشت خدا که مردم را بر آن سرشته است باش برای آفرینش خدا هیچگونه تغییر و تبدیلی نیست، این است دین درست و استوار ولی بیشتر مردم معرفت و دانش (به این حقیقت اصیل) ندارند.

با مشاهده مجموع این آیات به خصوص آیه ۳۰ سوره روم می‌توان نتیجه گرفت که واژه‌ی (خلق الله) اصطلاحی است برای اموری که ذاتی و فطری و طبیعی برای موجودات هستند. آیه ۳۰ سوره روم می‌گوید ملازم باش، فطرتی که مردم بر طبق آن خلق شده‌اند و این فطرت تبدیل پذیر نیست.

پس مراد از (لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ) این است که فطرت و سرشتی که انسان طبق آن خلق شده تبدیل پذیر نیست.<sup>۱</sup>

بیشتر مخالفان شبیه‌سازی با استناد به این آیات شبیه‌سازی را از مصادیق تغییر خلق الله و عملی شیطانی می‌دانند و تولد موجودات زنده از طریق کلون‌سازی را به شدت مذمت کرده و تحریم آن پرداخته‌اند. در فصل سوم این نوشته بیشتر به این شبهه و جوانب آن پرداخته می‌شود.

## ۲-۱۳-۴. نقض سنت زوجیت

نظام هستی بر زوجیت استوار است. نه تنها در عالم انسانی بلکه در میان حیوانات، و در عالم گیاهان نیز این نظام حاکم است و نر و ماده وجود دارد. قرآن کریم نیز بارها به این پدیده اشاره کرده، از جمله می‌فرماید: «وَوَخَّلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا»<sup>۲</sup>، «وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى \* مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى»<sup>۳</sup> و «وَمِنْ كُلِّ

<sup>۱</sup> - برگرفته از سایت باز اندیش (www. Bazandish.com) - تاریخ بازدید: ۱۳۹۷/۰۸/۱۲

<sup>۲</sup> - و شما را جفت آفریدیم (سوره مبارکه نبا- آیه ۷)

<sup>۳</sup> - و اوست که جفت‌های نر و ماده را آفریده است، از نطفه، آنگاه که در رحم ریخته می‌شود (سوره مبارکه نجم-

آیات ۴۵ و ۴۶)

شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ<sup>۱</sup>». این آیات به خوبی بیانگر این است که نظام هستی در همه ساحات خود مبتنی بر زوجیت است. البته این زوجیت به معنای رابطه قراردادی ازدواج نیست، بلکه سخن از سنتی تکوینی و همیشگی و لایتغیر است. به این معنا، عقد ازدواج در جامعه، یکی از جلوه های این قانون در عالم تشریح است. اما شبیه سازی انسانی این سنت را مخدوش و نابود می کند. رابطه العالم الاسلامی و نیز ریاض احمد و کارم السید غنیم هریک به نحوی استدلال کرده اند که این کار ناقض قانون زوجیت است.<sup>۲</sup>

این ها مجموع دلایل کلامی بر ضد شبیه سازی انسانی است که در متون مختلف پراکنده است. بررسی و تحلیل دقیق این ادله نشان می دهد که به کمک آنها نمی توان شبیه سازی انسانی را تحریم کرد و این عمل هیچ تعارضی با عقاید دینی ندارد. از این رو، بهتر است اگر هم در صدد نقد و رد شبیه سازی انسانی هستیم، از ادله کلامی دست بشوییم و پای آنها را به میان نکشیم؛ زیرا اگر این ادله درست تقریر شوند، بر ضد شبیه سازی انسانی نخواهد بود و اگر بد تقریر شوند، به معرفی خدایی ناتوان و شکننده می انجامد که هر دستاوردی تازه موقعیت او را به خطر می اندازد.<sup>۳</sup>

گفتنی است که در میان عالمان عامه، از معدود کسانی که به این مساله توجه داشته و دلایل کلامی را ناقض شبیه سازی انسانی ندانسته است، محمد سلیمان الاشقر است. اما دیگران عمده این دلایل را بی سنجشگری نقل کرده، کوشیده اند به جای تدقیق در مفاد و لوازم آنها از طریق تکرار، موضع خود را استوار کنند.<sup>۴</sup>

## ۱-۱۴. مشکلات اخلاقی

با پیشرفت روزافزون علوم و ورود تکنولوژی فناوری به بخشهای مختلف زندگی انسان، علوم زیستی و پزشکی نیز با بکارگیری فناوری به توفیقاتی نائل آمدند که شبیه سازی نمونه بازر استفاده و ورود تکنولوژی در زندگی بشر امروزی محسوب می شود اما در ابتدا شبیه سازی فقط در مورد حیوانات به کار برده می شد که با موفقیتهایی که در این زمینه حاصل شد دانشمندان را به سمت شبیه سازی انسانی سوق داد و این سوال مطرح شد که آیا شبیه سازی انسانی کار درستی است یا شبیه سازی فقط باید محدود به حیوانات باشد و در مورد انسانها کاری ناشایست است؟

۱- سوره مبارکه ذاریات- آیه ۴۹

۲- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۲۲۴

۳- جبالدوزی، راضیه، بررسی فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان، ص ۴۰

۴- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۲۶۰

همه انسانها به اخلاق علاقه‌مند هستند. ما همگی درباره اینکه چه چیزی درست و چه چیزی نادرست است و نیز درباره اینکه چگونه میتوان فرق میان آن دو را تشخیص داد، آرای مخصوص به خود را داریم.<sup>۱</sup>

در گذشته که دامنه علوم گسترده‌تری نداشت، یک فرد باهوش مانند ابن سینا به تنهایی می‌توانست در چندین رشته از علوم سرآمد شود و تمامی آنها را به خوبی بیاموزد و در حیطه عملی با تلفیق علوم مختلف با یکدیگر به راحتی می‌توانست کار درست و مناسب را انجام دهد؛ ولی امروزه به لحاظ گسترده شدن دامنه دانش این امکان وجود ندارد که یک فرد در تمامی علوم مهارت پیدا کند، و حالت تخصص‌گرایی در کار و دانش به وجود آمده است. هر چند این کار باعث رشد سریع علوم مختلف شده است ولی در بسیاری از موارد پیشرفت یک‌جانبه بعضی از علوم مانند علم زیست‌شناسی بدون توجه به علومی مانند اخلاق، فلسفه و دین سبب ایجاد چالشها و ناهنجارهایی در این حوزه شده است.<sup>۲</sup>

«اخلاق زیستی» یکی از حوزه‌های جدید، مهم و چندوجهی علوم است که به موازات پیشرفت علوم و فناوری زیستی ضرورت پرداختن به آن نیز افزایش می‌یابد. این حوزه از علم از تعامل علم و فناوری با اخلاق به وجود آمده و مرزهای جدید علم را برای آگاه‌سازی و حمایت انسان در می‌نوردد و در این جهت تفکر و تلاش دانشمندان آگاه و دلسوز، هموارکننده این مسیر است.<sup>۳</sup>

اساس و سنگ بنای تمامی کارهای بشر اخلاق است؛ زیرا به نظر می‌رسد که سرشت انسان به گونه‌ای اخلاقی است و بدون حضور اخلاق شالوده جامعه انسانی از هم می‌پاشد. اخلاق زیستی که از تعامل فلسفه، اخلاق و زیست‌شناسی به وجود آمده است، عهده دار تعیین این مسأله است که با چه توصیه اخلاقی و چگونه می‌توان به مداخلات پزشکی و محیط زیستی در طبیعت (از گیاهی، حیوانی و انسانی) دست زد. در کنار مباحث گوناگون زیست‌شناسی و آشنایی با تکنولوژیهای زیستی، مباحث اخلاقی مرتبط با آنها و چالش‌هایی که این علم در حوزه دین و فلسفه و اخلاق ایجاد کرده است را نیز باید فراگیریم تا با تکیه بر موازین درست اخلاقی راه درست توسعه علمی را پیدا کنیم. باتوجه به اینکه قرن بیست و یکم، قرن فناوری ستیزی می‌باشد و در این زمان تمام جنبه‌های زندگی بشر دستخوش تحولات این تکنولوژی خواهد شد، لازم است که در کنار مطالب گوناگون زیست‌شناسی با مباحث اخلاقی که دانش زیست‌شناسی آنها را به چالش می‌کشد و نیز با بیم و هراس‌هایی که این فناوری ایجاد می‌کند و همچنین

۱- گارات کریس رایبسون، دیوو، اخلاق: قدم اول، ص ۵

۲- حسینی دهمیری، هادی و دیگران، ضرورت اخلاق در فناوری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۵۵

۳- اسپایک، جفری، اخلاق زیستی، ترجمه جعفر نظربیگی، قابل دسترسی در سایت:

امیدهایی که این فناوری برای زندگی بهتر فراهم می‌سازد، به طور کامل آشنا شویم تا در آینده بهتر بتوانیم در جهت تکامل و تعالی این فناوریها گام برداریم و توسعه این فناوریها به گونه‌ای باشد که در خدمت انسان باشد؛ نه اینکه انسان برده این فناوریها گردد. امروزه دیگر برای ما ثابت شده است که توسعه یک‌جانبه و بی‌رویه تکنولوژیها بدون در نظر گرفتن اخلاق چه خطرات و عواقب تلخی را برای بشریت به همراه دارد. مانند توسعه سلاحهای اتمی و میکروبی که سایه مرگ و نابودی را برای نسل بشر به همراه داشته و مشخص نیست که اگر سرنوشت کشورهایی که این سلاحهای مرگبار را دارند به دست افراد ناشایست و پست فطرت بیفتد، چه بلایی بر سر بشریت خواهد آمد.<sup>۱</sup>

علمای اخلاق و حقوق‌دانان و صاحب نظران در این زمینه اظهار عقاید مختلفی کرده‌اند، عده‌ایی به جواز شبیه‌سازی انسانی رای داده‌اند و برخی نیز به مخالف با آن پرداخته‌اند.

در این قسمت از نوشتار به بررسی دلایل مخالفانی می‌پردازیم که شبیه‌سازی انسانی را مخالف اصول اخلاقی میدانند و به دلایل مشکلات اخلاقی با آن به مخالفت پرداخته‌اند.

قبل از پرداختن به دلایل مخالفان شبیه‌سازی و نقد آنها لازم است نکته مهمی را که باعث ایجاد کژفهمی‌هایی در مساله شبیه‌سازی انسانی شده است متذکر شویم. این کژفهمی‌ها عمدتاً متأثر از داستان‌ها، پیش‌گویی‌ها و فیلم‌های تخیلی ساخته شده در این موضوع است. یکی از کژفهمی‌های مربوط به شبیه‌سازی، معادل دانستن آن با مفهوم «عین‌سازی» است. برخی تصور کرده‌اند با شبیه‌سازی می‌توان یک فرد را عیناً با تمام خصوصیات ظاهری و رفتاری‌اش ایجاد نمود. بحث‌هایی چون جاودانه زیستن، زنده نمودن افرادی چون هیتلر، انیشتین، هنرمندان مشهور سینما و غیره از این پندار نادرست شکل گرفته‌اند. این پندار نادرست از آنجا ناشی می‌شود که عده‌ای شخصیت را معادل ژن می‌دانند و خواسته یا ناخواسته قائل به جبر ژنتیکی شده‌اند. از این رو، چون فرد کلون شده دقیقاً همان الگوی ژنی فرد اصل (دهنده سلول) را دارد، لذا شخصیت فرد کلون شده و اصل را یکی و عین هم می‌دانند. اما حقیقت این است که ساختمان ژنی یکی از عوامل تعیین شخصیت انسانی است. رفتار آدمی صرفاً متأثر از ژن‌ها نیست بلکه فقط به نحوی از آن متأثر است. به عبارت دیگر تأثیر ژن‌ها بر رفتار آدمی به نحو اقتضاء و علیت ناقص است نه به مطلق و نحوه علیت تام. آرتور کاپلان، استاد دانشگاه پنسیلوانیا در حالی که بر این باور است که استعداد ریاضی، انواع شخصیت، بیماری روانی، همجنس‌گرایی و چاقی همه ریشه‌های ژنتیکی دارند اما هشدار می‌دهد: «کار احمقانه‌ای است اگر بپنداریم که رفتار ما معادل با ژن‌ها است. آشکار شده است که حتی دوقلوهای

<sup>۱</sup> - حسینی دهمیری، هادی و دیگران، ضرورت اخلاق در فناوری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۵۶



همسان یک خانواده، رفتاری کاملاً مشابه ندارند. ژن‌ها فقط اجزای یک مخلوط هستند.<sup>۱</sup> عوامل محیطی یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر شخصیت انسانی است. مجموعه عواملی که از لحظه انعقاد نطفه تا پایان عمر فرد را احاطه کرده‌اند و موجبات شکل‌گیری شخصیت او از خصوصیات فیزیکی تا نوع تعامل او با دیگران و محیط را فراهم می‌سازد به عنوان عوامل محیطی محسوب می‌شوند. با این تعریف، محیط دارای متغیرهایی بسیار گسترده‌ای می‌باشد. محیط اطراف هسته سلول تخم (سیتوپلاسم)، محیط زیستی، محیط خانوادگی، محیط طبیعی، محیط اجتماعی، محیط فرهنگی و ... همگی از عوامل محیطی بر شکل‌گیری شخصیت فرد محسوب می‌شوند. هیچکدام از عوامل ژنتیکی و محیطی به تنهایی در شکل‌گیری شخصیت مؤثر نیستند. بلکه از تعامل این دو، شخصیت و خصوصیات رفتاری افراد شکل می‌گیرد. لذا صحیح نیست که انتظار داشته باشیم فرد کلون و اصل چون از نظر عوامل ژنتیکی همانند هستند، پس شخصیت و خصوصیات رفتاری یکسانی داشته باشند. این امر حتی در بین دوقلوهای همسان یا تک تخمی که الگوی ژنی یکسان دارند مشاهده نمی‌شوند. چرا که محیط به مفهوم عام بسیار تأثیرگذار است. مطالعات نشان داده است که تطابق رنگ چشم، خطوط انگشتان، قد و وزن دیگر خصوصیات فیزیکی در دوقلوهای همسان نیز تطابق ندارد. همچنین آزمایشات کلونینگ روشن ساخته است که خصوصیات ظاهری فرد کلون و اصل همیشه یکسان یا مشابه نیستند مثلاً گربه‌ای در سال ۲۰۰۱ شبیه‌سازی شد که رنگ موهایش نسبت به گربه اصل متفاوت بود. علت این عدم تطابق‌ها یکی، عوامل محیطی و دیگری عملکرد تصادفی و قابل تغییر ژن‌ها ذکر شده است.<sup>۲</sup>

عمده دلایل مخالفان اخلاقی شبیه‌سازی که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم عبارتند از:

- ۱- نقض کرامت انسانی
- ۲- پایین آمدن شأن انسانی
- ۳- نقض اصل استقلال فردی
- ۴- نقض اصل کسب رضایت آگاهانه
- ۵- نقض اصل غایت مندی انسان
- ۶- استعمار زنان

---

۱- کاکو، میچیو، چشم اندازه‌ها، انقلاب‌های علم در قرن ۲۱، ص ۳۷۰

۲- اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون

(www.rasekhoon.net) - زمان بازدید: ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

۷- نقض اصل تفرد انسانی

۸- نگرانی در مورد تولید کالاگونه انسا

۹- غیرطبیعی بودن تولید مثل از طریق شبیه‌سازی

۱۰- ایجاد انسانهای درجه دوم

۱۱- نقض حق تصادفی بودن ترکیب ژنی

۱۲- خطر اقدام به اصلاح نژادی از طریق شبیه‌سازی

۱۳- تهدید احتمالی بنیان خانواده، نسب و روابط فامیلی

## ۲-۱۴-۱. نقض کرامت انسانی

امروزه با استفاده از تکنیک و روشهای آزمایشگاهی هسته سلولهای غیر جنسی یا سوماتیک به داخل تخمک منتقل می‌شود و امکان شبیه‌سازی انسانی فراهم می‌گردد. سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا این عمل نقض اصول اخلاقی به شمار می‌رود یا خیر؟

کرامت به معنای عزت و شرف و معادل واژه dignity است که در منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، رعایت آن ضروری شمرده شده است. عزت و کرامت دو نوع است: کرامت ذاتی که مختص هر موجود انسانی است و جدایی‌ناپذیر است و حتی قاتلان و مجرمان از این کرامت ذاتی برخوردارند و به همین خاطر ما مسائل انسانی را در مجازات مجرمان رعایت می‌کنیم؛ و کرامت غرضی و غیر ذاتی که اکتسابی است و به واسطه فضایل و کمالات اکتسابی انسان‌ها به آنها تعلق می‌گیرد. آنچه در اینجا محل بحث است، کرامت ذاتی انسان است. به اعتقاد مخالفان، انسان شبیه‌سازی شده از همان کرامت و منزلتی که انسانهای دیگر برخوردارند، بهره‌مند نخواهد بود. بلکه با او مانند کالای تولید شده و محصول کارخانه‌ای رفتار خواهد شد و احتمال شکل‌گیری برده‌داری نوین وجود خواهد داشت که هوی و هوس پدیدآورندگان بر موجودات شبیه‌سازی شده مسلط خواهد بود.<sup>۱</sup> مخالفان شبیه‌سازی انسان، صرفاً مدعی تعارض شبیه‌سازی با کرامت انسانی هستند ولی به هیچ‌وجه، توضیح نمی‌دهند که چگونه شبیه‌سازی کرامت انسانی را نقض می‌کند. آنها فقط می‌گویند که شبیه‌سازی به سبب نقض اصل کرامت انسانی نارواست. زیرا شأن و منزلت انسان شبیه‌سازی شده را به اندازه یک «کالا» می‌کاهد که به آسانی در معرض تجاوز و نقل و انتقال قرار می‌گیرد و از منزلتی همسان دیگر انسان‌ها برخوردار نیست. در واقع، به موجود پدید آمده در اثر

۱- رنجریان، امیرحسین و دیگران، چالشهای حقوق بشری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۲۹-۱۵۴

شبهه‌سازی به عنوان یک محصول تولیدی نگریسته می‌شود که بر کنار از احساسات و عواطف انسانی به حیات خود ادامه می‌دهد و در موقع لزوم از آن بهره گرفته می‌شود.<sup>۱</sup>

بنابراین، مخالفان، نقض کرامت انسانی را از جهت تبدیل شدن انسان به یک کالا و نقض حقوق انسانی او می‌دانند. آنها معمولاً با تمسک به اصل «احترام به اشخاص انسانی» کانت، استفاده ابزاری و کالاگونه از انسان را خلاف شأن و کرامت انسانی می‌دانند. این گونه نگرانی‌ها بیشتر ناشی از تولید فیلم‌های سینمایی نظیر «دنیای قشنگ نو» است که در آنها شبهه‌سازی انسان برای تولید طبقه کارگر یا کپی‌های بسیار از ژنوم خاص برای خدمت به اهداف سودجویانه اجتماعی و فردی بدون توجه به حقوق و رفاه انسان‌های تولید شده مورد استفاده قرار می‌گیرد. تصویری که این مخالفان از دنیای آینده که شبهه‌سازی در آن آزاد است، ارائه می‌کنند، دنیایی است که کودکان شبهه‌سازی شده مانند کالاهای مصنوعی دست ساز با تولید شده در کارخانه‌ها خواهند بود که افراد با مراجعه به کاتالوگی که تصاویر کودکان آینده و شرح مختصری از خصوصیات آنها در آن درج شده، کودک مورد نظر خود را سفارش می‌دهند. جنبه دیگر از ابزار شدن انسان‌های تولید شده از راه شبهه‌سازی که باز برگرفته از تخیلات سینماگران است، آن است که انسان تولید شده به عنوان ذخیره و زاپاسی از انسان اصلی است که هرگاه برای یکی از اعضای بدنی او مانند قلب یا کلیه‌ها مشکلی ایجاد شد، انسان تولید شده را قربانی کرده و اعضای بدنش را به انسان اصلی پیوند می‌زنند.<sup>۲</sup>

به نظر می‌رسد که شبهه‌سازی ذاتاً هیچ تلازمی با نقض کرامت ذاتی انسان ندارد. ادعای نقض کرامت انسانی بوسیله شبهه‌سازی، بیشتر ناشی از سیاه‌نمایی و فیلم‌های تخیلی است. و گرنه اگر از شبهه‌سازی چنین تصویری داشته باشیم که دو زوج نابارور پس از سال‌ها انتظار و ناکامی در بچه‌دار شدن به پزشک مراجعه می‌کنند و پزشک به آنها نوید می‌دهد که بر اساس پیشرفت‌های جدید علمی، باروری سلول‌ها در خارج رحم و کاشت آن در رحم خود مادر امکان دارد، هیچ کس تصور نقض کرامت انسانی نخواهد کرد. با انسان ذاتی انسان، شأن هر موجودی که به او انسان اطلاق می‌شود. انسان تولید شده از راه آمیزش جنسی با انسان تولید شده از راه شبهه‌سازی چون هر دو انسان هستند، دارای این شأن و کرامت ذاتی هستند. چگونگی پیدایش و راه تولید مثل آنها هیچ دخالتی در انسانیت آنها ندارد. به همین خاطر برخی از محققان بحث «کرامت انسانی» را بیشتر یک لفاظی اخلاقی دانسته‌اند تا یک بحث علمی و محتوایی. به اعتقاد این افراد خیلی مشکل است که فهمید چرا کرامت یک فرد را باید وابسته به منشاء پیدایش او کرد تا وابسته به ذات خودش. انسان شبهه‌سازی شده، هیچ تفاوتی با دیگر انسان‌ها ندارد و دارای تمامی حقوق و شئون انسانی است. لذا کسی حق برده گرفتن، خرید و فروش، استفاده از اعضای بدن او را بدون اجازه‌اش ندارد.

<sup>۱</sup> - اسماعیل آبادی، علیرضا و دیگران، تأملات اخلاقی - حقوقی در شبهه‌سازی، ص ۳۸-۴۵

<sup>۲</sup> - کاکو، میچو، چشم اندازها، انقلاب‌های علم در قرن ۲۱، ص ۳۷۰

این اشکال که ممکن است برخی از انسان‌ها به خاطر هوی و هوس خود، شأن و کرامت انسانی را در مورد انسان‌های تولید شده از راه شبیه‌سازی رعایت نکنند و برده داری نوین ایجاد شود، اشکالی است که در هر زمان و مکان نسبت به هر انسانی ممکن است رخ دهد. در گذشته شاهد برده‌داری بودیم که برخی از انسان‌ها خود را مالک و ارباب برخی دیگر از انسان‌ها می‌دانستند و آنها را همچون کالا خرید و فروش می‌کردند و همچون ابزار مورد استفاده قرار می‌دادند؛ همواره افراد سودجویی وجود داشته‌اند که کودکان بی‌سرپرست را ربوده یا از والدین فقیرشان خریداری می‌کردند و سپس اعضای بدن آنها را به ثروتمندان بیمار می‌فروختند. بنابراین استفاده ابزاری از انسان‌ها اختصاصی به شبیه‌سازی ندارد. همانطور که با پیشرفت جوامع از حیث آگاهی، فرهنگ و تمدن و ارتقاء شعور اخلاقی انسان‌ها و وضع قوانین جهانی در مورد کرامت انسانی، جلوی برده‌داری و دیگر اعمال غیرانسانی گرفته شد، امروز نیز با وضع قوانین مناسب می‌توان از سوء استفاده‌های احتمالی از شبیه‌سازی جلوگیری کرد و از این فناوری، به طور محدود و تنها برای اهداف انسانی مانند کمک به زوجین نابارور استفاده کرد و هرگونه شبیه‌سازی که در آن انسانیت افراد تولید شده، کالا و ابزار قرار می‌گیرد ممنوع است. بنابراین نمی‌توان به طور عام حکم بر محکومیت شبیه‌سازی انسان صادر کرد بلکه باید با تعیین چارچوبهای اخلاقی و قانونی دقیق و در صورت تخلف و تخطی از قوانین وضع شده به مخالفت با شبیه‌سازی برخاست.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۲. پایین آمدن شأن انسانی

به عقیده این دسته از مخالفان انسانهایی که شبیه‌سازی می‌شوند همانند یک محصول آزمایشگاهی هستند که با آزمودن و ترکیب مواد مختلف و در نتیجه آزمون و خطاهای مختلف به وجود آمده‌اند. که این روش به دور از شأن و منزلت انسان است.

موافقان شبیه‌سازی به این شبهه اینگونه جواب داده‌اند که ارزش و منزلت انسانها به ویژگیهای جسمانی آنها نیست و نباید بین انسانها با توجه به روشی که متولد می‌شوند از لحاظ شأن و ارزش تفاوت قائل شد و بین فرزندان برخی از افراد که از طرق معمول و متعارف قادر به فرزندآوری نیستند و متوسل به علم شبیه‌سازی می‌شوند و سایر اطفال تفاوت قائل شد.

و افرادی که از طریق لقاح مصنوعی متولد می‌شوند همان شأن انسانی را دارا هستند که دیگر افرادی دارا هستند.

<sup>۱</sup>- اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه سازی، برگرفته از سایت راسخون )

(www.rasekhoon.net) - تاریخ مراجعه به سایت: ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

## ۲-۱۴-۳. نقض اصل استقلال فردی

شاید مهم‌ترین دلیلی که مخالفان در رد شبیه‌سازی انسانی اقامه می‌کنند تمسک به اصل استقلال فردی (Autonomy) است. بر اساس این اصل، هر موجود انسانی، از استقلال و احترام فردی برخوردار بوده و بر تمام شئون زندگی خود حاکم است و دیگر انسان‌ها حق ندارند این استقلال و آزادی را از او سلب کنند و به زور و بدون رضایت، او را بر انجام کاری مجبور سازند. مطابق این اصل، در تحقیق بر روی سوژه‌های انسانی، حقوق اشخاصی که قادر به تصمیم‌گیری هستند، باید رعایت شود و اطلاعات لازم در مورد نوع بیماری، درمان، تحقیقات و آزمایشات به او داده شود. همچنین حقوق افرادی مانند دیوانگان و کودکان که قادر به تصمیم‌گیری نیستند باید رعایت گردد. اصل احترام به استقلال فردی را معمولاً از اصل غایات کانت نتیجه می‌گیرند. «اصل غایات» یا «اصل انسانیت» کانت می‌گوید: «همیشه چنان رفتار کن که انسانیت را چه در خودت و چه در دیگری، همیشه به عنوان غایت در نظر بگیری، و نه هرگز چون وسیله‌ای صرف». کانت هرگونه استفاده ابزاری انسان را منع می‌کند و از ما می‌خواهد همیشه در رفتارهایمان با خود یا انسان‌های دیگر، انسانیت را هدف و غایت قرار دهیم نه وسیله صرف. از اصل استقلال فردی، اصل دیگری نتیجه می‌شود که اصل منع قیومیت مآبی نسبت به انسان دیگر مخصوصاً افراد بالغ است. بر اساس این اصل، هیچ کس از نظر اخلاقی حق ندارد بر سرنوشت دیگر افراد حاکم گشته و برای آنها تصمیم‌گیری کند.<sup>۱</sup>

اصل استقلال فردی، در واقع، از اصل کرامت و ارزش ذاتی انسان مشتق می‌شود. انسان چون موجودی است که ذاتاً روی ارزش و کرامت بوده و آزاد آفریده شده است، بنابراین در ارتباط با او باید اراده، خواست، آزادی و حاکمیتش بر جان و مال و سرنوشت خویش به رسمیت شناخته شود. هیچکس حق ندارد به زور، اراده آزادی را از او سلب کند و بر سرنوشتش حاکم گردد. سلب استقلال فردی و آزادی انسان‌های شبیه‌سازی شده از چند جهت می‌تواند صورت بگیرد که هر یک از این جهات می‌تواند از سوی مخالفان به عنوان دلیل مستقلاً علیه شبیه‌سازی انسانی احتساب گردد.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۳-۱. سلب استقلال فردی به خاطر انتظارات والدین

از نظر مدافعان حقوق بشر، شبیه‌سازی انسان منجر به سلب استقلال و آزادی افراد تولید شده می‌گردد. سلب آزادی انسان کلون شده ممکن است از چند جهت صورت گیرد: اول، نقض استقلال افراد به واسطه انکار آینده‌ای باز، به دلیل اطلاع وی از خصوصیات منبع کلون، یعنی چون انسان شبیه‌سازی شده همه چیز

<sup>۱</sup>- اسماعیل آبادی، علیرضا و دیگران، تأملات اخلاقی-حقوقی در شبیه‌سازی، ص ۳۸-۴۵

<sup>۲</sup>- اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون )

را در مورد خود می‌داند (یا معتقد است که می‌داند) اطلاع از خصوصیات فرد اهداکننده DNA باعث دیکته شدن تمام انتظارات، پیش‌گویی‌ها، امیدها، ترس‌ها، اهداف، مقایسه‌ها، استانداردهای موفقیت و شکست خواهد شد. برخی از مخالفان معتقدند: «انسان شبیه‌سازی شده، سرنوشت خود را با فرضیات بسیاری در خصوص ویژگی‌های منبع شبیه‌سازی می‌سازد و به موجب تحمیل آنها بر تمام ابعاد زندگی‌اش، استقلال خود را از دست خواهد داد».<sup>۱</sup> عامل دیگر سلب آزادی ممکن است انتظارات والدین مبتنی بر انتخاب ژنوم باشد به این معنا که چون آنها از منبع کلون خبر دارند انتظار داشته باشند که کودک آنها زندگی منبع ژن خود تقلید کند. بدین ترتیب آنها با راهنمایی کودک برای برآورده ساختن انتظارات، او را از توانایی برای انتخاب مسیر زندگی خویش محروم کنند. به نظر می‌رسد که ریشه اصلی این اشکال، پندار نادرست از شبیه‌سازی به عین‌سازی است. اگر خود فرد شبیه‌سازی شده و والدین او متوجه باشند که فرد شبیه‌سازی شده، کپی و نسخه ثانویه شخص اصلی (دهنده سلول) نیست، هم خودش شخص آینده‌ای باز و نامتعین برای خود تصور خواهد کرد و هم انتظارات بی‌مورد والدین کنترل خواهد شد. علاوه بر اینکه انتظارات نادرست والدین از فرزند خود، مسأله‌ای است که اختصاص به شبیه‌سازی ندارد و در حالت عادی هم برخی از والدین دوست دارند فرزندان‌شان به آینده‌ای که آنها برایش ترسیم کرده‌اند، برسند و آرزوهای آنها را برآورده سازند.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۳-۲. سلب استقلال فردی به خاطر سرنوشت از پیش تعیین شده

برخی در رد شبیه‌سازی به این دلیل تمسک می‌جویند که دانستن این نکته که دوقلوی پیشین یک فرد، مسیر زندگی وی را رقم خواهد زد، و او به سرنوشت دوقلوی پیشین خود دچار خواهد شد، اثرات سوء روحی و روانی به دنبال خواهد داشت. در واقع دوقلوی پسین ممکن است این‌گونه تصور کند که سرنوشت او در گذشته رقم خورده است. هرچند که این احساس، نادرست است و فاقد اعتبار علمی است ولی اثر خود را خواهد گذاشت. یورگن هابرماس از جمله این مخالفان است که می‌گوید: «بی‌تردید این که ما بر ساختار ژنتیکی را چگونه تلقی کنیم، نتیجه فرآیند طبیعی و حادث، یا بخشی از یک طرح «پنهانی» یا در دیدگاه مذهبی به مثابه عطیه الهی، تفاوت‌های زیادی ایجاد می‌کند. این‌گونه تفاسیر، آگاهی شخص را در مورد میزان اختیارش از حیث کارهای روزمره‌اش شکل می‌دهد. اما هنگامی که شخص می‌تواند طرح

<sup>۱</sup>- رنجریان، امیرحسین و دیگران، چالش‌های حقوق بشری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۲۹-۱۵۴

<sup>۲</sup>- اترک، حسین و دیگران، پیشین

ژن‌هایش را نه با تصادفی طبیعی، نه با مشیت الهی بلکه توسط شخص دیگری مثل خود سازمان‌دهی شده است، چگونه ممکن است بر آگاهی او تأثیر نگذارد؟<sup>۱</sup>

این اشکال در واقع نتیجه دو پندار نادرست، یکی اعتقاد به جبر ژنتیکی و دیگری تحویل شبیه‌سازی به عین‌سازی است. اگر متوجه باشیم که اعمال، رفتار و تصمیم‌های شخص تنها تابع ساختار ژنتیکی او نیست و عوامل محیطی نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت و تصمیمات فردی دارد، چون شرایط و زمانه فرد شبیه‌سازی شده متفاوت از فرد دهنده سلول است، در نتیجه آینده او در دستان خود خواهد بود نه اینکه سرنوشت محتوم پیشینی داشته باشد.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۳. تعارض شبیه‌سازی با اصل اختیار

دلیل دیگر مخالفان در رد شبیه‌سازی انسانی، تعارض آن با اصل اختیار و آزادی انسان است. هابرماس در این باره می‌گوید: «فردی که اقدام به تکثیر مصنوعی شخص دیگر می‌کند، از قبیل برنامه ریزی کرده و تمام صفات و خصوصیات فرد دلخواه خود را طراحی می‌کند».<sup>۳</sup> به اعتقاد این مخالفان، شرط ضروری عمل آزاد و پذیرش نتیجه عمل فرد توسط خود او این است که دیگری او را مسلوب الاختیار نکرده باشد. این اشکال تنها وقتی وارد است که دیدگاه جبر ژنتیکی که معتقد است تمام اعمال انسان محصول ساختمان ژنتیکی اوست، پذیرفته شده باشد. چون تنها در آن صورت است که می‌توان فرد شبیه‌سازی شده را مسلوب الاختیار خواند. در واقع، به اعتقاد این مخالفان چون در شبیه‌سازی، ساختمان ژنتیکی انسان تولید شده توسط شخص دیگری دستکاری شده، فرد تولید شده، مسلوب الاختیار گردیده و به خاطر طراحی دیگران، مجبور به انجام کارهایی است که آنها در ژنتیک او پی ریزی کرده اند. اما فرضیه جبر ژنتیکی مخالفان بسیاری دارد. چرا که اگر این فرضیه درست باشد، همه انسان‌ها حتی انسان‌های تولید شده از طریق طبیعی، مجبور و مسلوب الاختیار خواهند بود که آنچه را ساختار ژنتیکی آنها انسان‌های تولید شده از طریق طبیعی، مجبور و مسلوب الاختیار خواهند بود که آنچه را که ساختار ژنتیکی آنها اقتضاء می‌کند انجام دهند. هر انسان متولد شده، دارای ساختار ژنتیک خاصی است ولی به جز جبرگرایان ژنی، هیچ کس نمی‌گوید که او مجبور به انجام اعمالی است که ژن‌های او اقتضا می‌کند. واقعیت این است که هر انسانی با هر ساختار ژنتیکی، اختیار و آزادی را بالوجدان در درون خود می‌یابد و خود را مجبور به کاری نمی‌بیند. البته نمی‌توان منکر علیت ناقصه ساختمان ژنتیکی، در حد اقتضا و تأثیرگذاری بود. ولی این تأثیرگذاری به حد علیت تامه و ضرورت

۱- هابرماس، یورگن، جهانی شدن و آینده دموکراسی، ص ۲۴

۲- اترک، حسین و دیگران، پیشین

۳- هابرماس، یورگن، پیشین

نیست. بنابراین شخص شبیه‌سازی شده نیز که ساختمان ژنتیکی مشابه با انسان دیگری را دارد، همانند دهنده سلول و همانند هر انسان دیگری که ساختمان ژنتیکی خاص خود دارد، مجبور به اعمال خاصی نخواهد بود. بلکه تنها زمینه برخی کارها در او وجود خواهد داشت. همانطور که در هر انسانی با هر ژنتیکی، زمینه برخی از کارها وجود دارد. او می‌تواند به سبب تربیت اجتماعی و اخلاقی، اقتضات ژنتیکی خود را کنترل کند. بنابراین هیچ تفاوتی میان شخص تولید شده از راه شبیه‌سازی با انسان‌های متولد شده از راه طبیعی، از حیث اختیار با جبر ژنتیکی وجود ندارد و نمی‌توان شبیه‌سازی را سلب اختیار از انسان تولید شده دانست و شخص دیگر را مسئول اعمال او شمرد. علاوه بر این، با تنقیح مناط می‌توان همین اشکال را به تولید مثل از راه آمیزش جنسی نیز وارد دانست. چون فرزندان قسمت اعظمی از ساختار ژنتیکی والدین خود را به ارث می‌برند. در نتیجه، والدین نیز در تولید مثل طبیعی، خواسته یا ناخواسته، به نحوی در سرنوشت فرزند خود دخالت می‌کنند و او را شبیه خود می‌سازند. کسی نمی‌تواند منکر شباهت‌های ظاهری، روحی و اخلاقی فرزندان با والدین خود بشود. پس نتیجه آن می‌شود که حتی والدین هم حق بجه‌دار شدن از راه طبیعی و تولید مثل را هم ندارند. چون با این کار آزادی و اختیار فرزند خود را محدود می‌کنند.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۴. نقض اصل کسب رضایت آگاهانه

یکی دیگر از اصول اخلاقی که مخالفان شبیه‌سازی به آن تمسک می‌جویند اصل «کسب رضایت آگاهانه» است. بر اساس این اصل، هرگونه تصرفی در بدن انسان دیگر مشروط به اطلاع رسانی به او و کسب رضایت از وی است. پزشک تنها باید تمام اطلاعات درباره نوع درمان، نوع آزمایش تحقیق، عمل جراحی و... را در اختیار بیمار بگذارد. ضرورت کسب رضایت مبتنی بر اصل استقلال فردی است. مخالفان شبیه‌سازی معتقدند چون در شبیه‌سازی امکان کسب رضایت آگاهانه از فرد شبیه‌سازی شده قبل از انجام عمل وجود ندارد بنابراین شبیه‌سازی ممنوع است. آنها همچنین با طرح سوالاتی، وجود ابهامات در این اصل را دلیل منع شبیه‌سازی ذکر می‌کنند. این سوالات از این قبیل است: در شبیه‌سازی از چه کسی باید رضایت گرفت؟ آیا رضایت دهنده سلول کافی است یا رضایت دهنده تخمک نیز لازم است؟ چه کسی می‌تواند به خطرات و خسارات بر روی افراد و نسل‌های شبیه‌سازی شده بعدی رضایت دهد؟ آیا رضایت آگاهانه دهنده کلون برای روا بودن خطرات فیزیکی یا عاطفی وارده بر فرد شبیه‌سازی شده کافی خواهد بود؟<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> - اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون (

[www.rasekhoon.net](http://www.rasekhoon.net)) - تاریخ مراجعه به سایت ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

<sup>۲</sup> - رنجریان، امیرحسین و دیگران، چالش‌های حقوق بشری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۲۹-۱۵۴



در نقد این دلیل باید گفت که اصل «کسب رضایت آگاهانه» در پزشکی، در ارتباط پزشک و بیمار معنا دارد که هرگونه اقدامی از سوی پزشک در مورد بیمار را منوط به کسب رضایت از او می‌کند. بیمار یک موجود بالفعل است که دارای آزادی، استقلال فردی و احترام است و هرگونه اقدامی از سوی دیگران در مورد او منوط به آگاهی و کسب رضایت از اوست. اما در مسأله شبیه‌سازی، این اصل، کاربرد ندارد. چون هنوز انسانی به طور بالفعل وجود ندارد تا رعایت آزادی، استقلال فردی و احترامش لازم باشد. آنچه بالفعل وجود دارد، انسان دهنده سلول و تخمک است که البته کسب رضایت از آنها و اطلاع رسانی در مورد مصرف سلول و تخمک آنها لازم و ضروری است. پندار غلط مخالفان شبیه‌سازی این است که چون در شبیه‌سازی امکان اجازه گرفتن از انسان تولید شده قبل از تولید وجود ندارد، پس شبیه‌سازی غیرمجاز است، شبیه‌سازی نوعی حاکمیت بر سرنوشت انسان تولید شده و دخالت در آینده اوست. ولی باید توجه داشت که عدم امکان اجازه گرفتن در شبیه‌سازی، مسأله را از قبیل مسائل سالبه به انتفاء موضوع خواهد کرد. یعنی وقتی موضوعی وجود نداشته باشد، لزوم کسب اجازه از او هم منتفی خواهد بود. بنابراین، چون جایگاه اصل کسب رضایت آگاهانه، در مورد انسانهای موجود بالفعل دارای تشخیص اخلاقی (personhood) است نه در مورد انسان‌های بالقوه یا مفقود، که هنوز موجودیتی و تشخیصی پیدا نکرده‌اند، نمی‌توان از این اصل، علیه شبیه‌سازی استفاده کرد. علاوه بر اینکه شبیه‌سازی از جهت عدم ضرورت و کسب اجازه، مانند تولید مثل طبیعی از طریق آمیزش است. در تولید مثل از طریق آمیزش نیز والدین بدون اجازه گرفتن از فرزند خود، او را به دنیا می‌آورند و بسیاری از خصوصیات ژنتیکی خود را برای او به ارث می‌گذارند. پس آیا باید گفت که طبق اصل رضایتمندی این کار والدین ممنوع است؟ هرگز. اما احتمال وجود خطر برای فرزند متولد شده از طریق شبیه‌سازی، نمی‌تواند مانع اقدام والدین به داشتن فرزند از این طریق باشد. همچنین در صورت بروز مشکلات برای فرزند متولد شده از این طریق نمی‌توان آنها را مسئول آن دردها و مشکلات دانست. همانطور که در ازدواج‌های فامیلی یا مبتلا بودن والدین به یک بیماری خاص، احتمال بروز این خطرات و مشکلات برای فرزند وجود دارد، ولی کسی نه آنها را از حق فرزند دار شدن منع می‌کند و نه آنها را مسئول نقص یا بیماری فرزندشان می‌داند.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۵. نقض اصل غایت مندی انسان

استدلال مهم دیگری که مخالفان شبیه‌سازی به آن تمسک می‌جویند اصل غایت‌مندی انسان است. همانطور که پیش‌تر بیان شد «اصل غایت» کانت به ما توصیه می‌کند به خاطر ارزش ذاتی انسان، در رفتارهایمان با خود و دیگر انسان‌ها همیشه باید چنان رفتار کنیم که انسانیت را هدف قرار دهیم نه چون

<sup>۱</sup>- اترک، حسین و دیگران، پیشین

وسيله‌ای برای اهداف و غایات دیگر.<sup>۱</sup> از آنجا که در شبیه‌سازی، انسانیت انسان تولید شده وسیله قرار می‌گیرد و هدف از شبیه‌سازی تولید گروه زیادی از انسان‌های همسان ژنتیکی برای استفاده در جنگ و یا در زمان صلح برای انجام کارهای سخت و طاقت فرسا، تکثیر افراد نابغه و سرشناس علمی، سیاسی و نظامی و...، تولید فرزندان ژنوتیپ دلخواه، جایگزین کردن همسر، فرزند یا بستگان تازه در گذشته است، بنابراین شبیه‌سازی ممنوع است.<sup>۲</sup>

به نظر می‌رسد که استفاده از اصل غایات کانت برای منع شبیه‌سازی، تمام نیست و این اصل شبیه‌سازی را به طور مطلق منع نمی‌کند. در واقع عدم توجه به معنای غایت بودن انسان از نظر کانت باعث استفاده نادرست از این اصل شده است. چرا که در شبیه‌سازی نیز ممکن است انسانیت هدف و غایت قرار گیرد. اصل غایات کانت، تنها آن نوع از شبیه‌سازی که در آن، انسانیت افراد وسیله قرار می‌گیرد و مقصود و هدف شبیه‌سازان، تولید انسان‌هایی با توانایی‌های خاص برای به خدمت گرفتن در کارهای خاص است را منع می‌کند، مانند تولید انسان‌های با قدرت بدنی بالا برای استفاده در جنگ‌ها یا تولید توابع علمی برای استفاده در آزمایشگاه و پژوهشگاه با اهداف غیرانسانی و سودجویانه. ولی شبیه‌سازی درمانی و آن نوع از شبیه‌سازی تولیدی که در آن، مقصود، تولید انسان کامل بدون عیوب ژنتیکی و بدون بیماری‌های خاص است را رد نمی‌کند. چون انسانیت افراد تولید شده در این نوع شبیه‌سازی، وسیله قرار نگرفته بلکه هدف و غایت در نظر گرفته شده است. علاوه بر این که می‌توان ادعا کرد که در تولید فرزند از طریق آمیزش جنسی نیز ممکن است انسانیت فرزند وسیله قرار گیرد. چرا که گاه، والدین برای تحقق آمال و آرزوهای خود، مانند عصبای دوران پیری، تداوم نسل، فرار از تنهایی و... دست به تولید مثل می‌زنند. پس می‌توان مدعی شد که انسانیت فرزند تولید شده در این موارد، وسیله برای تحقق آمال دیگران شده است. در نتیجه، طبق اصل غایت‌مندی، تولید مثل از طریق آمیزش جنسی نیز باید ممنوع باشد. غایت یا وسیله قرار دادن دیگر انسان‌ها امری است که مربوط به قصد و غرض فاعل است و شبیه‌سازی ذاتاً ملازم با وسیله قرار دادن انسانیت نیست. هدف اولی و اصلی در شبیه‌سازی فقط، تولید انسان است. اما این انسان تولید شده مانند دیگر انسان‌ها هم می‌تواند وسیله قرار داده شود و هم هدف و غایت. در اینجا است که کانت به ما می‌گوید از انسان موجود به عنوان وسیله استفاده نکنید و به شأن انسانی و استقلال فردی او احترام بگذارید. بنابراین می‌توان انسانی را با شبیه‌سازی تولید کرد و هم او را غایت و هدف قرار داد.<sup>۳</sup>

۱- کانت، ایمانوئل، فلسفه اخلاق، ص ۶۷

۲- نیکوئی نژاد، لایلا، اختیار در فرایند فناوری همسان سازی انسانی، ص ۳۱-۳۸

۳- اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون )

(www.rasekhoon.net) - تاریخ مراجعه به سایت ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

## ۲-۱۴-۶. استثمار زنان

یکی از دغدغه‌های حوزه اخلاق، مربوط به آینده و زنانی می‌باشد که ممکن است استثمار شوند، چه از حیث تأمین تخمک و چه از نظر میزبانی سلول تخم و پیش رویان حاصل. در همانندسازی انسان، سلول تخم حاصل از امتزاج هسته سلول جسمی با تخمک بدون هسته باید در رحم مادر حامل کاشته شود تا مراحل تکاملی را طی کند. با شیوع همانندسازی انسان بعید نیست به دلیل مشکلات اقتصادی و فقر مالی، عده‌ای از زنان مستمند و بی چیز، جهت کسب درآمد و تمتع مالی در این وادی قدم بنهند و علی‌رغم رضایت ظاهری، انگیزه‌های مادی آنها را به این ورطه سوق دهد که اینان باید پذیرای خطرات بالقوه جسمانی و اثرات روانی آن نیز باشند. به خصوص امکان بهره برداری از زنان اقلیت‌های نژادی و قومی، زندانیان و فقرا وجود دارد. افزون بر این، برخی اعمال غیرقانونی در این راستا از قبیل خرید و فروش قاچاق زنان رونق و شدت فزاینده‌ای خواهد یافت.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۷. نقض اصل تفرد انسانی

دلیل دیگر مخالفان شبیه‌سازی انسان، نقض اصل تفرد یا «منحصر به فرد بودن» انسان است. به اعتقاد ایشان در کلونینگ انسانی، حق انسان‌های شبیه‌سازی شده در فرزند و احد و منحصر به فرد بودن و داشتن هویتی که تنها متعلق به خودشان است نفی می‌شود. اعلامیه جهانی درباره ژنوم انسانی و حقوق بشر نوامبر ۱۹۹۷ یونسکو اظهار می‌کند:

کرامت انسانی این امر را واجب می‌سازد که افراد به شخصیت‌های ژنتیکی خود تقلیل داده نشوند و به فردیت و تنوع آنها احترام گذاشته شود. شبیه‌سازی انسانی، انسانی را به دو صورت دو قلوهای همسن می‌سازد. اما اگر ژن‌ها بطور تصادفی ترکیب شوند، یعنی دستکاری ژن‌ها قبل از تولد اعمال نشود، هم اصل همان «کسب رضایت آگاهانه» نقض نمی‌شود و هم حق «منحصر به فرد بودن شخص» پابرجا می‌ماند.<sup>۲</sup>

منشاء این اشکال نیز پندار نادرست از شبیه‌سازی به عین‌سازی است. به نظر ایشان، چون انسان شبیه‌سازی شده از سلول شخص دیگر به وجود آمده، ساختمان ژنتیکی‌اش دقیقاً شبیه به او بوده، در نتیجه، کپی شخص دیگر خواهد بود. از این رو، یک انسان منحصر به فرد که ژن‌های او بطور تصادفی ترکیب شده باشند، نخواهد بود. بنابراین در استدلال دو پیش فرض وجود دارد: ۱- شبیه‌سازی یعنی کپی‌سازی از یک انسان که از هر جهت شبیه اصل خود است؛ ۲- تشخیص و تفرد انسانی به ساختمان ژنتیکی او وابسته است. اما هر دوی این پیش فرض‌ها اشکال دارد. اولاً، اگرچه به عنوان بکار رفته برای این فناوری،

<sup>۱</sup>- قربانی، علی اصغر، پیشین، ص ۱۶۸

<sup>۲</sup>- نیکوئی نژاد، لیل، پیشین

شبهه‌سازی یا همسان‌سازی است ولی هیچ متخصصی تا به حال مدعی نشده که انسان تولید شده از این طریق دقیقاً کپی انسانی است که سلول از او گرفته شده است. شباهت ژنتیکی آنها صد در صد نخواهد بود. در شبهه‌سازی، تولید افراد یکسان واقعاً غیرممکن است. تحقیقات نشان داده است که تأثیرات محیطی پس از زایمان، چنان است که حتی اگر تولید انسان‌های کاملاً یکسان در دستور کار قرار گیرد، این امر غیر ممکن است. اعضای یک کلون، هرگز یکسان نخواهند بود. آنها می‌توانند خود را از دیگری متمایز کنند. ثانیاً ملاک تفرّد و تشخیص یک فرد، ساختمان ژنتیکی او نیست. ساختمان ژنتیکی می‌تواند یکی از عوامل باشد. هویت شخصی را نباید به خصوصیات ژنتیکی محدود کرد؛ چرا که عوامل تربیتی، محیطی، فردی، عاطفی، اجتماعی، معنوی و فرهنگی در شکل‌گیری آن نقش دارند و اصل آزادی نیز در آن دخیل است. اگر دو نفر از لحاظ ژنتیکی شبیه و بلکه عین هم باشند، می‌توانند به خاطر عوامل دیگری مانند محیط، جامعه، فرهنگ، تربیت، علم، اخلاق و ... از هم مختلف باشند. کلونینگ هیتلر و انیشتین به معنای تولید هیتلر و انیشتین دیگر نیست. اگر افراد شبهه‌سازی شده بر تفاوت‌ها و ترجیحات خود مانند سطح علمی و سواد، زبان، سبک زندگی، نوع لباس پوشیدن، مدل مو و ... خود تأکید کنند، می‌توانند شخصیت خود را منحصر به فرد سازند. هم چنین از نظر فلسفی، عامل اصلی تشخیص هر فرد، اصل وجود اوست نه اعراض کمی و کیفی‌اش. یعنی هر موجودی که وجود می‌یابد، همین وجود عامل تفرّد و تشخیص اوست. وجود و وحدت، دو مفهوم مساوق هستند یعنی هر موجودی واحد و فرد است. از نظر فلسفی، دو خودکار که تولید یک کارخانه است و از نظر اوصاف مختلف، عین هم هستند، دو فرد مختلف محسوب می‌شوند چون دو موجود هستند. وقتی به پیرامون خود توجه می‌کنیم انسان‌هایی می‌یابیم که هر کدام از یک یا چند جهت شبیه ما هستند ولی این شباهت‌ها باعث عدم احساس فردیت ما نمی‌شود. لذا شبهه‌سازی به معنی سلب فردیت از انسان تولیدشده نیست.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۸. نگرانی در مورد تولید کالاگونه انسان

یکی از نگرانی‌های اخلاقی و روانی در زمینه فرآیند همانندسازی انسان، تجاری شدن این تکنولوژی و تبدیل شدن تولید آدمی به منزله کالا و براساس سیستم عرضه و تقاضا، و به فراموشی سپرده شدن شأن و کرامت آدمی است. با شیوع این فرآیند احتمال طراحی و ساخت افراد با خصوصیات خاص، براساس اهداف و سفارشات داده شده برای گروه‌ها یا قدرتهای مالی و سیاسی وجود خواهد داشت. براساس اصول اخلاقی هر پدیده‌ایی که به کرامت بشر خدشه و خلل وارد کند، مطرود و منتفی است. زمانی که ساخت و تولید انسان، جایگزین زاد و ولد طبیعی گردد و تولید او به مثابه کالا و مطابق اصول بازار و براساس مصالح

<sup>۱</sup> - اترک، حسین و دیگران، پیشین

مادی و انتفاع مالی باشد، باید شدیداً نگران ایجاد خدشه و نقصان در پیکره و شأن و کرامت انسانی بود و چه بسا مسائل مالی، جایگزین اصل اصیل کرامت انسانی گردد. امروزه تجارت و تبلیغات اهدای تخمک برای شیوه لجاج خارج رحمی از طریق آگهی‌های رسانه‌ها با صرف مبالغ بسیار بالا، خود جلوه‌ای است که بر این نگرانیها می‌افزاید و دور از انتظار نخواهد بود که با رواج این فناوری، بازار خرید و فروش تخمک، هسته، رحم و اعضای بدن، به سان کالا به لیست عناصری که خرید و فروش می‌شوند بپیوندد.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۴-۹. غیر طبیعی بودن تولید مثل از طریق شبیه‌سازی

یکی دیگر از دلایل مخالفان شبیه‌سازی، غیرطبیعی دانستن تولید مثل از طریق شبیه‌سازی و دخالت کردن در کار خلقت خداوند است. جای این سوال از مخالفان شبیه‌سازی است که معیار طبیعی بودن و نبودن یک پدیده چیست؟ چرا تولید مثل از طریق آمیزش جنسی را راه طبیعی می‌دانند ولی شبیه‌سازی را غیرطبیعی می‌خوانند؟ آیا به صرف نو و جدید بودن این تکنیک، باید آن را غیرطبیعی بخوانیم؟ آیا شبیه‌سازان در کار خلقت خدا دخالت می‌کنند یا فقط موفق شده‌اند راه دیگری که خداوند در طبیعت برای تولید مثل قرار داده است را کشف کنند؟ واقعیت این است که در شبیه‌سازی کاری غیرطبیعی رخ نمی‌دهد. خداوند از بدو خلقت دو راه طبیعی برای تولید مثل انسان‌ها قرار داده بود: یکی از طریق آمیزش و دیگری از طریق شبیه‌سازی انسان‌های گذشته به علت جهل خود، تنها از یک راه که آمیزش جنسی بود می‌توانستند برای تولید انسانی دیگر استفاده کنند. ولی انسان‌های جدید با پیشرفت علم، پی به راه دوم خداوند نیز برده‌اند و می‌توانند از آن راه تولید مثل کنند. اما در هر دو راه، آن کس که انسان را خلق می‌کند، رشد می‌دهد و حفظ می‌کند، خداوند است نه دانشمندان و دیگر انسان‌ها.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۱۰. ایجاد انسانهای درجه دوم

همه‌ی انسانها برابرند و نمیتوان آنها را به درجه اول و درجه دوم تقسیم کرد. اما شبیه‌سازی انسانی، این امکان را فراهم می‌آورد تا به دلخواه خود کسانی را با صفات ژنتیکی خاصی پدید آوریم و از آنها برای کارهای مشخصی استفاده کنیم. این جاست که برخی از انسان‌ها از نظر انسانی درجه دوم به شمار خواهند رفت. حتی اگر انسانی را برای هدف ارجمندی پدید آوریم، باز او خود را در آینده موجودی درجه دوم احساس خواهد کرد و ما اخلاقاً مسئول این احساس هستیم. با یک مثال می‌توان این نقد اخلاقی را روشن ساخت؛ اگر دختری را از طریق شبیه‌سازی انسانی پدید آوریم تا به خواهر بزرگتر خود که از بیماری

<sup>۱</sup>- پیشین

<sup>۲</sup>- اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون)

سرطان خون رنج می‌برد، از مغز استخوان خود کمک کند و در این کار موفق شویم، باز چنین کسی در همه‌ی عمر خود را موجودی درجه دوم به شمار خواهد آورد. ممکن است او را دوست بدانند اما نه به عنوان دختر خود.<sup>۱</sup>

به عبارت دیگر این دسته از منتقدان معتقدند که با استفاده از دانش شبیه‌سازی انسانهایی را به وجود می‌آوریم که هدف از پدید آوردن آنها خدمت به سایر انسانها در جهت رفاه و آسایش یا از بین بردن مشکلات آنهاست.

## ۲-۱۴-۱۱. نقض حق تصادفی بودن ترکیب ژنی

دیگر دلیلی که مخالفان شبیه‌سازی برای اثبات نظر خود به آن استناد می‌کنند این است که، داشتن ترکیب تصادفی ژنها، یک حق برای افراد محسوب می‌شود و نباید کسی در این ترکیب دخالت کند.

اولاً پاسخ داده شده به استدلال نقض اصل کسب رضایت آگاهانه می‌تواند در اینجا نیز بیان گردد. چون حق متعلق به صاحب حق است، بنابراین صاحب حق باید بالفعل موجود باشد تا بتوان حقی برایش قائل شد. از آنجا که قبل از تولد هنوز انسانی بالفعل موجود نیست، فرض حق تصادفی بودن ترکیب ژنی برای انسان‌ها بی‌مورد است. اما اشکال اصلی در اثبات چنین حقی برای انسان‌ها است. جای این سؤال است که حق ترکیب تصادفی ژن‌ها چگونه حقی است و مخالفان از کجا و چگونه آن را برای انسان ثابت می‌کنند؟ آنچه ما معتقد به آن هستیم حق استقلال فردی و مالکیت بر بدن است که اصل کسب رضایت آگاهانه از آن ناشی می‌شود. اما چیزی به نام حق تصادفی ترکیب ژنی نمی‌توان قائل شد. در واقع، قائل شدن حق تصادفی ژنی برای انسان‌ها چیزی غیر از اصل مدعا که انسان حق شبیه‌سازی و تولید انسان دیگر از این طریق را ندارد، نیست و این استدلال چیزی غیر از مصادره به مطلوب نیست. اشکال دیگر این است که آیا عقلانی است که انسان آینده خود را به تصادف سپارد؟ آیا نوزادان نارس و عقب مانده، نتیجه همین تصادفی که مخالفان علاقمند به آن هستند و آن را حق هر انسانی می‌شمارند نیست؟ آیا دانشمندان وظیفه ندارند، این تصادفات مضرّ به سعادت انسان‌ها را کنترل کنند؟<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۱۲. خطر اقدام به اصلاح نژادی از طریق شبیه‌سازی

یکی دیگر از نگرانی‌های مخالفان شبیه‌سازی بکارگیری این فناوری برای اصلاح نژادی است. اصلاح نژاد از طریق شبیه‌سازی به دو طریق مثبت و منفی ممکن است رخ دهد. اصلاح نژادی منفی در راستای

<sup>۱</sup>- عوده الله، ریاض احمد، الاستسناخ فی المیزان اسلام، ص ۹۹

<sup>۲</sup>- اترک، حسین و دیگران، پیشین

بهبود وضعیت سلامت جسمانی، اقدام به حذف عناصر ژنتیکی منفی و مخرب می‌کند. اما غرض از اصلاح نژادی مثبت، ایجاد تغییرات دلخواه ژنی برای ایجاد موجودی با ویژگی‌های خاص است.<sup>۱</sup>

مسئله اصلاح نژادی خود شبیه‌سازی، موضوع مناقشه آمیزی است که موافقان و مخالفانی دارد. این استدلال مبتنی بر این پیش فرض است که اصلاح نژادی کاری نادرست و ممنوع است. اما کسی که موافق اصلاح نژادی است، بکارگیری شبیه‌سازی برای این مقصود را نیز جایز خواهد دانست. به نظر می‌رسد که از نظر عقلی، اصلاح نژادی منفی امری جایز و پسندیده است. وظیفه علم پزشکی تنها این نیست که بیماری‌ها و نارسایی‌های محقق شده را درمان کند بلکه وظیفه مهم‌ترش، جلوگیری از این بیماری‌ها و اختلالات است. بنابراین، در شبیه‌سازی برای اصلاح نژادی منفی چون هدف، تولید انسان‌های سالم و فاقد اختلالات ژنی است، این نوع شبیه‌سازی، خدمت به انسان‌ها و بشریت و غایت قرار دادن آنها است. اما اصلاح نژادی مثبت نیاز به بحث مستقل و مستوفایی دارد. در نتیجه، این استدلال تنها می‌تواند شبیه‌سازی برای اصلاح نژادی مثبت را منع کند نه مطلق شبیه‌سازی.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۴-۱۳. تهدید احتمالی بنیان خانواده، نسب و روابط فامیلی

یکی دیگر از نگرانی‌های مخالفان شبیه‌سازی از بین رفتن بنیان خانواده و روابط فامیلی و خانوادگی است. چرا که در این فناوری برای تولید کودک نیاز به والدین نیست و سلول هسته را می‌توان از هر کسی گرفت و در سلول تخمک هر زنی قرار داد و در رحم زن دیگری کاشت. یکی از موارد مشکل تشخیص روابط خانوادگی آنجاست که سلول شخص ثالث غیر مرتبط را در تخمک زنی غیر از همسر قرار داده و سلول بارور شده را در رحم همسر نابارور قرار داد. فرزند متولد شده در این حالت متعلق به کیست؟ متعلق به دهنده سلول یا صاحب تخمک یا حامل رویان؟ اگر رابطه دهنده سلول و تخمک در نظر گرفته شود چهار حالت پیش می‌آید: ۱) دهنده سلول، شوهر دهنده تخمک است؛

۲) دهنده سلول، مرد بیگانه است؛ ۳) دهنده سلول، خود دهنده تخمک است؛ ۴) دهنده سلول، زن بیگانه است. در هر یک از این فرض‌ها نیز ممکن است مادر جانشین، خود دهنده تخمک باشد یا زن دیگری، که مجموعاً هشت صورت خواهد داشت. به اعتقاد مخالفان، در هر یک از حالت‌ها، فرد شبیه‌سازی شده هیچ نسبتی با دهنده تخمک یا مادر جانشین ندارد و تنها از نظر ژنتیکی جفت دوقلوی دهنده سلول است. به دیگر سخن، در همه این موارد فرزند تولید شده به شوهر یا همان دهنده سلول ملحق

<sup>۱</sup> - رنجریان، امیرحسین و دیگران، چالش‌های حقوق بشری شبیه‌سازی انسان، ص ۱۲۹-۱۵۴

<sup>۲</sup> - اترک، حسین و دیگران، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه‌سازی، برگرفته از سایت راسخون - تاریخ مراجعه

به سایت ۱۳۹۷/۰۸/۰۱- (www.rasekhoon.net)

نمی‌شود و نمی‌توان از قاعده «فراش» استفاده کرد. زیرا در فرض نخست، کودک، جفت دوقلوی شوهر زن دهنده تخمک است و در فرض دوم، جفت دوقلوی مرد بیگانه است و در فرض‌های دیگر هم به همین شکل، بنابراین، در همه فرض‌ها کودک تولیدشده خواهر یا برادر فرد شبیه‌سازی خواهد شد.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۵. دلایل موافقان شبیه سازی

از آنجا که موافقان شبیه سازی، اساساً آن را موافق اصل و در راستای اباحه اصلیه می‌دانند؛ لذا دلایل موافقت شان نیز، بیشتر از آن جا نشأت می‌گیرد که دلایل مخالفان را، فاقد کفایت لازم، برای برابری با اصل اولی می‌دانند. با این حال در بررسی منابع مختلف، دلایل زیر به عنوان نظریات موافقان یافت شد که بیشتر با تکیه بر جنبه‌های کاربردی شبیه سازی انسان ابراز شده است؛ بنا بر ابهام اساسی که در جنبه‌های کاربردی این فن آوری نوظهور وجود دارد، تکیه به این دلایل برای موافقت و تأیید شبیه سازی، صحیح به نظر نمی‌رسد و عمده‌ترین دلیل بر موافقت، همان طور که صاحب نظران این عرصه آورده‌اند، استناد به اصل اباحه می‌باشد.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۵-۱. درمان ناباروری

تحقیقات نشان داده است که از هر دوازده ازدواج، یک زوج دچار ناباروری هستند و با شبیه سازی، موفقیت درمان ناباروری تضمین می‌شود و می‌توان به شبیه سازی یکی از والدین اقدام نمود و فرزندی شبیه سازی شده به آنها داد. لذا این امر موجبات تقویت بنیان خانواده را فراهم خواهد کرد.<sup>۳</sup>

در مورد زوج ناباروری که در آن، مرد به طور کامل نابارور است؛ شبیه سازی می‌تواند به تولید بچه بیانجامد. بدین صورت که تخمک زن و سلولی از پیکره مرد با هم امتزاج می‌یابند و بدین ترتیب، هر دو در تولید کودک دخیل می‌شوند. مرد، اطلاعات ژنتیکی را فراهم می‌سازد و زن کارخانه تولید سلول می‌شود. [از دیدگاه قانونی به این نظریه]، این وضعیت، بسیار اخلاقی‌تر از حالتی است که، چنین زوج‌های ناباروری، از اسپرم مردی دیگر استفاده نمایند.<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۵۵

<sup>۳</sup> - رحیمی، حبیب‌الله، شبیه سازی درمانی - رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، ص ۴

<sup>۴</sup> - فرخی، رضا، پیشین، ص ۵۶



## ۲-۱۵-۲. ژن درمانی

با کمک پدیده شبیه سازی می‌توان، با رفع خطرهای ناشی از بیماری‌های ارثی نهفته، در برخی ترکیب‌های جنسی، موجب درمان بسیاری از بیماری‌های ژنتیکی گردید. از این طریق، شبیه سازی به عنوان مرحله دوم ژن درمانی، می‌تواند کمک شایانی به بشر نماید.<sup>۱</sup>

برای ژن درمانی سه مرحله در نظر گرفته می‌شود:

اول؛ شناسایی ژن معیوب

دوم؛ استخراج ژن طبیعی از یک فرد سالم، سپس کپی برداری (شبیه سازی و) تولید انبوه آن

سوم؛ انتقال ژن معیوب از درون سلول فرد بیمار<sup>۲</sup>

## ۲-۱۵-۳. امکان باز آفرینی نوابغ

بعضی از ویژگی‌ها، استعدادها و سجایای اخلاقی، از ژن‌ها تاثیر می‌پذیرند. شبیه سازی انسان بالغی که ویژگی‌های مطلوب را دارد، می‌تواند به تولید کودکی با قابلیت‌های مشابه، منجر شود. مثلاً سلول‌های نوابغ را بگیرند و نگهداری کنند و در هر عصر و زمانی، نوابغی تولید نمایند.<sup>۳</sup>

## ۲-۱۵-۴. درمان بیماری‌ها

گسترش و تکمیل پروژه شبیه سازی درمانی در کنار به کارگرفتن این تکنیک و فراهم آوردن مقدمات کاربرد صنعتی آن، می‌تواند به برخی از نیازهای پزشکی بشر، پاسخ مناسب دهد. این امر از طریق به فعالیت و داشتن ژن‌های همانند سازی شده صورت می‌پذیرد. توسعه این روش آتیه درخشانی را جهت معالجه بیماری‌ها نوید می‌دهد و باعث از بین بردن دغدغه‌های ذهنی بشر، از طریق درمان دیابت، ایدز، سرطان و اختلالات عصبی می‌گردد. اگرچه هنوز بررسی و تحقیق مطلوبی در این زمینه انجام نگرفته است، ولی به نظر می‌رسد این کاربرد در شبیه سازی، به طور طبیعی وجود خواهد داشت.<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup>-پیشین

<sup>۲</sup>- صارمی، ابوطالب، شبیه سازی (کلونینگ)، ص ۴۲ (نقل به معنا)

<sup>۳</sup>- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۵۸

<sup>۴</sup>- نور محمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، بیم‌ها و امیدها، ص ۹۹

از جمله بیماری‌هایی که با بکارگیری این فن آوری، امید به بهبودی و درمان آن فزونی می‌یابد، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:<sup>۱</sup>

۱- درمان بیماری سرطان خون با تولید انبوه مغز استخوان برای مبتلایان به این بیماری

۲- رفع احتمال ابتلا به بیماری داون<sup>۲</sup> در نوزادان

۳- انجام جراحی‌های زیبایی بدون استفاده از مواد پلاستیکی و با بکارگیری مواد طبیعی تولید شده با تکنیک شبیه سازی

۴- درمان ضایعات نخاعی با تولید سلول‌های عصبی

۵- درمان ضایعات ناشی از سوختگی‌های عمیق

۶- ترمیم بافتهای از بین رفته یا قطع شده<sup>۳</sup>

اکنون، صاحب نظران مذهبی، اجتماعی و سیاسی از ارایه نظرات قاطع در مورد شبیه سازی خودداری می‌کنند. از آنجا که خداوند این توانمندی را به انسان عطا کرده است و به انسان اجازه دخالت در سرنوشت خود را داده است؛ از طرفی نمی‌توان پیشرفت بی وقفه علم را متوقف نمود، باید از قضاوت‌های عجولانه خودداری کرد. علیرغم وضع قوانین جدید بر علیه شبیه سازی و مخالفت‌های بسیاری که وجود دارد؛ این فناوری لاجرم راه خود را طی خواهد کرد. بنابراین، باید تسلیم اراده خداوند شد و صرفاً بر اساس فرضیات و احتمالات بالقوه، بشریت را از مزایایی که فناوری شبیه سازی می‌تواند به ارمغان آورد، محروم ننمود.<sup>۴</sup>

## ۲-۱۵-۵- ارزشمندی آزادی انسان

به اعتقاد بسیاری از فیلسوفان غربی، مبنا و اساس آزادی را میل و خواست و اراده افراد تشکیل می‌دهد و این افرادند که بر اساس میل و اراده خود تصمیم به انجام یا ترک فعلی می‌گیرند. البته حد و مرزهایی را هم برای آزادی فردی قائل‌اند؛ مثل عدم تعرض به آزادی دیگران و برخی حتی این قید را هم نپذیرفته و

---

۱- صارمی، ابوطالب، پیشین، ص ۶۵ (نقل به معنا)

۲- Down Syndrome

۳- فرخی، رضا، پیشین، ص ۵۸

۴- صارمی، ابوطالب، پیشین، ص ۴۲

حتی اعتقاد به خدا را نوعی اسارت و سلب آزادی انگاشته‌اند<sup>۱</sup> و لذا معتقدند فرد آزاد است تا از فن آوریهای نوین زیستی همچون شبیه سازی تا مادامی که آزادی فردی وی به حقوق دیگران لطمه‌ای وارد نیاورد، استفاده کند.<sup>۲</sup>

## ۲-۱۵-۶. حق آزادی تولید مثل

یکی دیگر از دلایل موافقان شبیه سازی که ریشه در اعتقاد به آزادی و دارا بودن قدرت اراده و اختیار انسان دارد داشتن آزادی در تولید مثل است و آن را به عنوان یک اصل می‌دانند.

برخی از فیلسوفان این حوزه را کاملاً شخصی و خصوصی تلقی کرده و ورود به این حوزه را مجاز نمی‌دانند و معتقدند دولتها و افراد باید حافظ این حریم باشند و آن را از گزند تصمیم گیرهای جمعی دورنگه دارند. لذا طبق حق آزادی تولید مثل، افراد می‌توانند شیوه تولید مثل یا پیشگیری را نیز برگزینند و کسی نمی‌تواند مانع آنها گردد. این حق را شامل فناوریهای مختلف تولیدمثل؛ مثل لقاح آزمایشگاهی، انتخاب روشهای مختلف پیشگیری و ممانعت از آبستنی و همچنین استفاده از شبیه سازی به عنوان روشی برای تولید مثل، آن را جزو حق تولید مثل تلقی می‌کنند.<sup>۳</sup>

## ۲-۱۵-۷. لزوم آزادی پژوهش‌های علمی

یکی از حقوقی که لازم است به آن احترام گذاشت، آزادی در انجام پژوهشهای علمی است و هرچقدر در این زمینه محدودیت وجود داشته باشد جامعه نیز به همان میزان از پیشرفت و توسعه باز می‌ماند. امروزه این حق به عنوان یکی از حقوق مسلم افراد شناخته شده است.

برای نمونه در ماده ۱۹ کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی آمده است:

۱- هر کس حق دارد که نظرات خود را بدون دخالت دیگران بیان دارد.

۲- هر کس حق آزادی بیان دارد و این حق شامل آزادی پژوهش، مبادله اطلاعات و هر نوع عقیده‌ای است بدون توجه به چگونگی ارائه آن؛ خواه به صورت زبانی، نوشتاری، چاپی یا در شکلی هنری و خواه به هر وسیله‌ای دیگر که فرد برمیگزیند.<sup>۴</sup>

۱- دژاکام، علی، آزادی و دینداری، ص ۷

۲- اسماعیلی، مصطفی، شبیه سازی و پیامدهای فقهی، کلامی و اخلاقی آن، ص ۱۱۷

۳- اسماعیلی، مصطفی، پیشین، ص ۱۱۸

۴- محمدی، علی، شبیه سازی انسان، ملاحظاتی اخلاقی، حقوقی، فقهی، ص ۲۱۰

دیوانعالی کشور ایالات متحده نیز در مجموعه حقوق مربوط به آزادی، کسب دانش سودمند را لحاظ کرده است. به هر حال امروزه افراد برای کسب دانش و اطلاعات بیشتر علمی می‌توانند آزادانه تحقیق و پژوهش نمایند و هیچکس نمی‌تواند مانع آنها گردد، مگر در مواقعی که موجب نقض حقوق بشر گردد یا اینکه برای محافظت از مصلحت‌های اساسی و بنیادین جلوگیری از آن ضروری باشد.<sup>۱</sup>

## ۲-۱۵-۸. افزایش رفاه و بهبود زندگی انسان

سومین استدلال طرفداران شبیه سازی این است که این فناوری در تکمیل و بهبود برخی جنبه‌های زندگی آدمی که بسیار مورد احترام و افتخار نیز می‌باشد، بسیار مؤثر است؛ از قبیل سلامت نوزادان و کودکان، امکان تولید مثل برای زوجین نابارور، امکان داشتن بچه ژنتیکی متناسب به خود که در همه این موارد شبیه سازی می‌تواند بسیاری از مشکلات احتمالی را برطرف سازد، برخی از کسانی که این دلیل را ذکر می‌کنند میان شبیه‌سازی‌ایی که با اهداف درمانی سلامت (برای کودکی که شبیه سازی شده، برای زوجین نابارور یا برای یک کودک موجود) دنبال می‌شود و شبیه سازی با اهداف به سازی نژادی و برای تولید انسان‌های ویژه مرز اخلاقی قائلند و این دو را از هم جدا می‌کنند. البته برخی نیز پا را از این فراتر گذاشته و معتقدند که نسل حاضر وظیفه دارد تا حد ممکن از کیفیت ژنتیکی و شایستگی نسل بعدی محافظت نماید و این امر با شبیه سازی امکان پذیر خواهد بود چرا که بوسیله این تکنیک خانواده‌ها می‌توانند فرزندان عاری از بیماری‌های ژنتیکی داشته باشند و برای جامعه این امکان فراهم می‌شود که کودکانی با محتوای ژنتیکی ممتاز و ویژه تولید نمایند از اینرو شبیه سازی در واقع روش جدیدی برای کنترل و خود ارتقای انسان به شمار می‌رود.<sup>۲</sup>

---

<sup>۱</sup>-پیشین، ص ۲۱۱

<sup>۲</sup>-اسماعیلی، مصطفی، پیشین، ص ۱۱۹

## جمع بندی فصل دوم:

دانش شبیه‌سازی از علوم نوین یاد محسوب می‌شود که همانند هر علم جدیدی موافقان و مخالفانی دارد.

۷ دلیل اصلی مخالفان دانش شبیه‌سازی عبارتند از:

- ۱- مشکلات علمی- پزشکی، ۲- مشکلات اجتماعی، ۳- مشکلات فقهی- حقوقی ۴- مشکلات خانوادگی، ۵- مشکلات عاطفی، ۶- مشکلات کلامی- اعتقادی، ۷- مشکلات اخلاقی

در رابطه با مشکلات علمی و پزشکی، مخالفان با استناد به دلایل علمی و پزشکی از جمله: نارسائی‌های مربوط به جفت و جنین، مشکلات مربوط به رشد رویان، ناهنجاری‌های جنینی و... با دانش شبیه‌سازی پرداخته‌اند.

برخی دیگر از صاحب نظران نیز بدین عقیده‌اند که شبیه‌سازی انسانی عواقب اجتماعی، روانی، محیط زیستی، اقتصادی و جمعیتی ناخوشایندی در پی دارد و ممکن است باعث افزایش بی‌رویه جمعیت، کاهش تمایل به ازدواج و افزایش بزهکاری اجتماعی و... شود.

عده‌ای دیگر نیز مشکلات فقهی- حقوقی مثل ابهام در نسب و عدم هویت فرد شبیه‌سازی شده را علت مخالفت خود با دانش شبیه‌سازی می‌دانند.

تخریب خانواده و تزلزل ارتباط بین فرزندان و والدین و همچنین مشکلات عاطفی و اخلاقی مثل: نقض کرامت انسانی، پایین آمدن شأن انسانی، نقض اصل استقلال فردی، استعمار زنان، نقض اصل تفرد انسانی، نگرانی در مورد تولید کالاگونه انسان، ایجاد انسانهای درجه دوم و... که ممکن است به دنبال دانش همانندسازی برای افراد پیش بیاید نیز از دلایل اصلی مخالفت صاحب نظران به شمار می‌آید.

عده‌ای دیگر نیز دلیل مخالفت خود را در مشکلات کلامی و اعتقادی می‌دانند و معتقدند که، شبیه خلق و ایجاد، تحدی با خالق، تغییر خلق الله و نقض سنت زوجیت از عواقب انکار ناپذیر شبیه‌سازی انسانی محسوب می‌شود.

## فصل سوم

# احکام فقهی امامیه و اهل سنت پیرامون شبه‌سازی انسان

این فصل به بررسی احکامی که فقهای امامیه و فقهای اهل سنت درباره حرمت یا جواز شبیه‌سازی انسان صادر کرده‌اند می‌پردازد و در پایان نیز برخی احکام، از قبیل ارث، نسب، نکاح و... در مورد انسان‌های شبیه‌سازی شده بیان می‌شود.

### ۲-۳. بررسی مشروعیت شبیه‌سازی درمانی از دیدگاه فقهی

صاحب نظران مسلمان، اعم از شیعی و اهل سنت، به هنگام اظهار نظر درباره شبیه‌سازی، نوعاً خاطر نشان ساخته‌اند که این پیشرفت علمی، از نظر کلامی، هیچ خللی در اعتقاد به خالق بودن خداوند وارد نمی‌سازد؛ چرا که خداوند، خالق هستی است و جهان را بر اساس نظام اسباب و مسببات بنا نهاده است. همانندسازی نیز، سبب است و نتیجه آن با مشیت و اراده الهی حاصل می‌شود. همان طوری که شخصی که دانه را در زمین می‌کارد، خالق محصول آن نیست، کسی هم که عمل همانندسازی را انجام می‌دهد، خالق حیوان شبیه‌سازی شده نیست. اما از نظر حکم شرعی، در میان اهل سنت اجماعی بر حرمت شبیه‌سازی تولید مثلی انسان وجود دارد و اکثر قریب به اتفاق علمای اهل سنت آن را حرام می‌دانند؛ در حالی که این اجماع در میان فقیهان مکتب اهل بیت علیهم السلام وجود ندارد؛ و عده‌ای از این فقها، همانندسازی تولید مثلی انسان را حرام دانسته و عده‌ای دیگر قائل به جواز آن شده‌اند. هم چنین، در خصوص شبیه‌سازی درمانی نیز، عده‌ای از فقیهان شیعی و فقهای اهل سنت، آن را جایز و برخی دیگر، آن را حرام دانسته‌اند.<sup>۱</sup>

اکثر مخالفین شبیه‌سازی درمانی را کسانی تشکیل می‌دهند که با کلیت شبیه‌سازی مخالفند. و حتی شبیه‌سازی را امری محال و بیهوده می‌دانند مانند عبدالخالق. بعضی شبیه‌سازی را به عنوان بزرگترین فساد در روی زمین می‌دانند و همه انواع آن را حرام می‌دانند و معتقدند که مرتکبین شبیه‌سازی باید دست‌ها و پاهایشان را قطع کرد و این را کمترین عقوبت آنها می‌دانند.<sup>۲</sup>

با مطالبی که بیان شد، نیاز است که دیدگاه صاحب نظران اهل سنت در رابطه با شبیه‌سازی و به ویژه شبیه‌سازی انسانی بررسی گردد.

### ۳-۳. دیدگاه فقهای امامیه درباره شبیه‌سازی

مسئله شبیه‌سازی انسان از مسائل مستحدثه و جدید است؛ بنابراین بجز فقهای معاصر، قاعدتاً قدما و متاخرین در این خصوص مطلبی نخواهند داشت. البته در کنار طرح فتاوی فقهای معاصر و احیاناً دلایلی که

<sup>۱</sup>- فرخی، رضا، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۶۱

<sup>۲</sup>- قرضاوی، یوسف عبدالله، الاستسناخ بین العلم و الدین، ص ۲۴

ذکر شده، می‌توان به سراغ قواعد فقهی و اصولی رفت و از مبانی فقهی اصولی به فهم حکم شبیه‌سازی در هر دو قسمش نزدیک شد. جدا از اختلافاتی که کارشناسان و نهادهای اجتماعی و علمی در باره این پدیده و آثار و نتایج مثبت و منفی آن دارند، باید از نظر فقهی بررسی شود که آیا حکم شرعی آن جواز است یا حرمت.

به طور کلی، نوشته‌هایی که دیدگاه فقهای امامیه در آنها مطرح گردیده، به دو صورت می‌باشد: نخست، فتواها و دیگری تحلیل و بررسی استدلالی این مسئله. اغلب، فتاوی کوتاه و طی یک جمله دربرگیرنده حکم فقهی صادره از فقیه است، اما بحثهای اجتهادی و نقد و بررسی آنها در پی موضوع شبیه‌سازی، ساختاری متفاوت دارند. دیدگاه فقهای امامیه از دو زاویه قابل تأمل می‌باشد. اول آنکه نفس شبیه‌سازی انسان از منظر فقه امامیه چه حکمی دارد؟ دیگر اینکه شبیه‌سازی انسانی با توجه به پیامدهای حقوقی آن و حتی اخلاقی مسئله و تأثیر آن بر ابعاد زندگی افراد بشر از چه جایگاه شرعی و پایگاه حقوقی برخوردار است.<sup>۱</sup>

ابداع شبیه‌سازی که نتیجه سالها تحقیق و آزمایش علمی دانشمندان علوم ژنتیک است، واقعیت این پدیده به هر تقدیر، صرف نظر از پیامدهای منفی و مثبت آن یا حرام، منهی عنه و مبغوض شارع مقدس می‌باشد و یا جایز و مباح است یعنی دوران امر بین حرام و غیر واجب می‌باشد.<sup>۲</sup>

با این اوصاف، همان طور که در ادامه خواهیم دید معدود فقهای همچون آیت الله شیخ جواد تبریزی، علامه محمد مهدی شمس‌الدین، معتقدند نفس عمل شبیه‌سازی حرام می‌باشد. جواد تبریزی در پاسخ به این سؤال که آیا شبیه‌سازی در آزمایشگاه و از طریق روشهای پیشرفته جایز است یا نه، می‌گوید؛ جایز نیست.<sup>۳</sup>

علامه شمس‌الدین معتقد است: «شبیه‌سازی انسانی قطعاً و یقیناً نامشروع است و در مجال حیوانی، مسئله‌ای است که باید درباره اش بحث شود ولی به گونه‌ای که خود بخودی مشروعیت آن را اثبات نمی‌کنیم».<sup>۴</sup>

هر چند مسأله شبیه‌سازی انسانی در میان شیعه، برخلاف اهل سنت، آن پژواک گسترده را نداشته و رونق و رواج لازم را تاکنون نیافته است و در نتیجه آثاری درحجم اهل سنت نوشته نشده اما در مجموع،

۱- ولی زاده، رحمان، و دیگران، بررسی فقهی شبیه‌سازی، ص ۱۴۱

۲- راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه‌سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۶

۳- نرم افزار گنجینه ۲

۴- اسلامی، سید حسن، شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه شیعه، ص ۲۳-۲۴



ادبیات شیعی در این حوزه، کم حجم، ولی در نوع خود، قابل توجه بوده است. این مسأله در سه حوزه مهم شیعی یعنی قم، نجف و بیروت، مطرح شده و عالمان و صاحب نظران شیعه کوشیده‌اند تا جوانب آن را بکاوند.<sup>۱</sup>

بر خلاف حکم شبیه سازی حیوانی، در مورد شبیه سازی انسانی در میان امامیه اتفاق نظر وجود ندارد. از این رو، نمی‌توان در این مورد اظهار نظر قطعی و نهایی ارائه داد. علمای امامیه نظرات و فتاوی متفاوت و گاهی متضاد اتخاذ نموده‌اند. با یک بررسی اجمالی به طور کلی می‌توان گفت فتاوی فقهای امامیه از این چهار دسته خارج نمی‌باشد:

الف) جواز مطلق شبیه سازی انسانی؛

ب) جواز محدود شبیه سازی انسانی؛

ج) حرمت ثانوی شبیه سازی انسانی؛

د) حرمت اولی شبیه سازی انسانی.<sup>۲</sup>

در ادامه مطالب به بررسی نظرات علمای امامیه پیرامون شبیه‌سازی انسانی می‌پردازیم. با بررسی این نظرات به خوبی مشاهده می‌گردد که با وجود اینکه همگی آنها امامیه مذهب هستند اما در زمینه شبیه‌سازی با وجود وحدت موضوع، عقایدی که عنوان کرده‌اند تا حدودی متضاد یکدیگر هستند.

### ۳-۳-۱. بررسی نظریه جواز مطلق

برخی از فقها و صاحب نظران، به دلیل نبود نص خاص و روشن، که دلالت بر حرمت شبیه سازی انسانی داشته باشند و به استناد قاعده «کل شیء لک حلال، حتی تعرف انه حرام بعینه» و به استناد اصل اباحه اصلیه، شبیه سازی انسانی را مجاز شمرده‌اند. از جمله، علامه سید محمد حسین فضل الله که از همان آغاز، در قبال این مسأله، موضعی فرا فقهی گرفت و از سر موافقت با این کار، سخنانی گفت. وی نه تنها شبیه سازی انسانی را مغایر سنت خدا ندانست، بلکه آن را گاهی در جهت فهم عمیق‌تر سنتهای نهان در هستی، معرفی کرد و گفت: باید انتظار تحولاتی دیگر از این دست را داشته باشیم. وی بر این نظر بود که این مسأله، نه از نظر اعتقادی مشکلی دارد و نه از نظر شرعی و فقهی؛ لیکن به طور طبیعی مانند هر مسأله تازه‌ای، ممکن است ابهاماتی در فقه پدید آورد که نیازمند فهم و بررسی است. وی با دعوت به عقلانیت و

<sup>۱</sup>- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۷۶

<sup>۲</sup>- راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۸

پرهیز از تکفیر یکدیگر، تا جایی پیش رفت که گفت: اگر علم قطعی با برخی از ظواهر دینی تعارض پیدا کرد، باید آن ظواهر را تأویل نمود.<sup>۱</sup>

سید محمد سعید حکیم نیز، بر این نظر است که شبیه سازی انسانی مباح است و دلیلی بر حرمت آن نیست. از نظر وی، این کار در صورتی که با عمل حرام دیگری همراه نشود، مجاز و مباح است. ایشان نه تنها این کار را مجاز می شمارد، بلکه یکایک دلایلی که بر ضد شبیه سازی انسانی اقامه شده است، را به نقد کشیده و آن ها را برای اثبات حرمت ناکافی می داند.<sup>۲</sup>

اگر بخواهیم از منظر فقهی و بر اساس مبانی فقه امامیه به مسئله شبیه سازی انسانی بنگریم، به نظر می رسد که این عمل مشروع باشد و هیچ دلیلی برای تحریم آن نیست؛ زیرا با هیچ یک از آموزه های دینی و کلامی امامیه تعارض ندارد. از این رو با توجه به قاعده منصوص «کل شیء مطلق حتی یرد فیه نهی» و «کل شیء هو لک حلال حتی تعرف انه حرام بعینه»، می توان این عمل را مجاز شمرد.<sup>۳</sup>

به علاوه، برخی مراجع، با اشاره به تبعات احتمالی پدیده شبیه سازی انسانی، باز حکم اولیه آن را حلیت دانسته اند و معتقدند، این تبعات، مانع تشریحی نیستند؛ و لذا حکم اولیه باستناد اباحه اصلیه، همچنان به قوت خود باقی است.<sup>۴</sup>

آیت الله محمد صادق روحانی در این زمینه می گوید:

تبعاتی از قبیل احتمال ابتلاء کولون ها به بیماری های جسمی و روانی، به هم خوردن نظام طبیعی خانواده، حذف شدن نقش پدر، جایگاه نامشخص نوزاد کلون شده در خانواده و کاهش تنوع ژنتیکی انسانها در دراز مدت، موجب حرمت نیست.<sup>۵</sup>

آیت الله بجنوردی نیز در این زمینه می گوید: «با توجه به جریان قاعده اصالت الحل در شبهات حکمیه به نظر می رسد کلون سازی علی الظاهر هیچ اشکالی ندارد. البته این معنی، اگر مفسده ای بر آن مرتبط شود و به عنوان ثانوی، این عمل مبعوض شارع مقدس قرار گیرد، حرام است.»<sup>۶</sup>

<sup>۱</sup>- اسلامی، سید حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه، ص ۱۰

<sup>۲</sup>- پیشین، ص ۱۱

<sup>۳</sup>- علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی درباره دو مسئله شبیه سازی و راههای فرار از

ریا، ص ۲۶-۲۷

<sup>۴</sup>- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۸۶

<sup>۵</sup>- نرم افزار گنجینه ۲، به نقل از مجله فقه، ش ۴۴

<sup>۶</sup>- موسوی بجنوردی، سید محمد، کلون سازی، ص ۲۷۳ و ۲۷۸.

هم چنین پاسخ برخی آیات عظام، به این پرسش که «آیا شبیه سازی و تکثیر انسان در آزمایشگاه‌ها و از طریق روش‌های پیچیده علمی (کلوناز) جایز است»، بدین شرح است:<sup>۱</sup>

سید علی سیستانی: «فی حد ذات مانعی ندارد».<sup>۲</sup>

فاضل لنکرانی: «فی نفسه مانعی ندارد مگر این که محرز شود توالی فساد دارد».<sup>۳</sup>

یکی از محققین نیز ضمن رد برخی از اشکالات اعتقادی وارد بر شبیه‌سازی، در پاسخ به اینکه مطالعه در مورد شبیه‌سازی چگونه خواهد بود گفته‌اند: به نظر می‌رسد از نظر فقهی هیچ اشکالی ندارد. وی ضمن رد مشکلات اخلاقی و احتمالی مثل یکسان بودن اثر انگشت فرمود: از کجا معلوم ما به حساب اینکه نکند اثر انگشت‌های اینها با هم مشابه است پس نباید تولید مثلی صورت گیرد.<sup>۴</sup>

یکی دیگر از محققین ضمن رد ادله اعتقادی شبیه‌سازی گفته‌اند: کلونینگ آفرینش نیست و بلکه برگرفته از موجودی است که قبلاً توسط خدا آفریده شده، کلونینگ در حقیقت ما را به روز رستاخیز یادآور می‌شود، انسانی که خود عاجز و ناتوان است یک موجود را به شکل جدید به زندگی برگرداند؛ آیا خداوند قادر نخواهد بود که در روز موعود انسانها را دوباره زنده کند.<sup>۵</sup> این دسته از علمای امامیه از موافقان شبیه‌سازی به شمار می‌روند که نه تنها شبیه‌سازی و به طور اخص شبیه‌سازی انسانی را مخالف اصول و عقاید اسلامی و خلاف دستورات خداوند تلقی نکرده‌اند، بلکه شبیه‌سازی انسانی را گامی در مسیر پیشرفت بشریت می‌دانند.

### ۳-۳-۱. ادله نظریه جواز مطلق

با این مقدمه شاید بتوان گفت، نظر فقهای معاصر نسبت به تکنولوژی همانندسازی، اجماع بر مباح بودن نفس شبیه سازی است؛ هر چند که از لحاظ ثانوی، همانطور که در ادامه مباحث خواهیم دید ممنوعیت آن ترجیح داده شود. فتاوی مطرح شده تصریح بر اباحه نفس شبیه سازی دارد و این فتاوی، هم از لحاظ قاعده و اصول فقه امامیه، منطقی و صحیح به نظر می‌رسد و هم در لسان اصولیین معروف است که

<sup>۱</sup> - فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۸۶

<sup>۲</sup> - اسلامی، سید حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه، ص ۹

<sup>۳</sup> - پیشین

<sup>۴</sup> - فتاحی معصوم، سیدحسین، کلونینگ انسان، ص ۴۲

<sup>۵</sup> - پیشین، ص ۹۵

حرمت نیاز به دلیل دارد و اگر دلیل بر حرمت در کتاب، سنت، اجماع و عقل یافت نشود، امر مباحی می‌باشد.<sup>۱</sup>

اکثر اصولیین معتقدند که «الاصل فی الاشیاء الاباحه الا ما اخرجہ الدلیل»<sup>۲</sup> و بیان می‌کنند که هر جا نتوانستیم بیانی از سوی شارع مبنی بر حرمت بیابیم، حکم اباحه صادر می‌کنیم.

مهمترین دلیل این اصولیین مبتنی بر قانون لطف است. طبق قاعده لطف، اگر عمل خاصی دارای مفسده واقعی باشد باید شارع مقدس بیان می‌کرد. بنابراین چون در این زمینه چنین بیانی نداشته است فلذا کشف می‌کنیم که این عمل خالی از مفسده است.<sup>۳</sup>

پدیده همانندسازی از موضوعات مستحدثه تلقی می‌گردد به گونه‌ای که دلیل بر حرمت آن در منابع اربعه احکام ما شیعیان یافت نمی‌شود و از طرفی ادله «اصاله الاباحه فی الاشیاء» حقیقتاً نسبت به «اصاله الحظر» حکومت دارد. آیه ۱۱۶ سوره نحل<sup>۴</sup> می‌فرماید؛ «نباید از پیش خود به دروغ چیزی را حلال و چیزی را حرام کرده و به خدا نسبت دهید تا بر خدا دروغ بزنند. آنان که بر خدای خود دروغ بستند هرگز روی رستگاری نخواهند دید».<sup>۵</sup>

### ۳-۳-۱-۲. اباحه

صدور هر یک از این احکام بالاخص حرمت، نیازمند دلیل و ارائه مستند می‌باشد. البته در مورد اباحه همانندسازی نیازمند طرح ادله نیست چون اگر حرمت آن اثبات نگردد، مطابق با موازین اصولی، «اصاله الاباحه» حاکم است. زیرا، در فقه شیعه قاعده‌تاً اثبات اباحه بسیار آسانتر از حرمت آن می‌باشد، به استناد «کل شیء مطلق حتی یرد فیه نهی».<sup>۶</sup> اصل اباحه یکی از اصولی است که طرفداران نظریه جواز مطلق به آن متوسل شده‌اند، در اینجا به بررسی این اصل می‌پردازیم:

### معنای لغوی:

<sup>۱</sup>- راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۷

<sup>۲</sup>- اصفهانی، مجلسی اول، محمد تقی، روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج ۷، ص ۴۷۲

<sup>۳</sup>- محمدی، علی، شرح اصول فقه، ص ۶۸

<sup>۴</sup>- «وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتَكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَ هَذَا حَرَامٌ لِنُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ

الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

<sup>۵</sup>- راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۷

<sup>۶</sup>- محمدی، علی، شرح اصول فقه، ص ۵۹

اباحه مصدر باب افعال، از باح الشیء، یبوح، بُوْحاً، بُوْحاً و بُوْحَةً گرفته شده و به معنای «آشکار شدن» است.<sup>۱</sup>

خلیل می گوید: «البَّوح: ظهور الشیء». بوح یعنی ظاهر شدن چیزی.

ابن فارس هم می نویسد: بوح یک ریشه دارد و معنای آن، گسترش، نمود و روشنی شیء می باشد.<sup>۲</sup>

فعل «باح» با حرف متعدی می شود؛ مانند باح بسرّه؛ یعنی راز او را آشکار کرد. باح در باب افعال نیز متعدی می گردد؛ مثل أَباحه<sup>۳</sup>

برای اباحه، با توجه به الفاظ متضاد با آن چندین معنا ذکر کرده اند؛ مانند حلال کردن؛ رها ساختن؛ گسترش دادن و آشکار نمودن.<sup>۴</sup>

صاحب کتاب القاموس المحيط می گوید: «چیزی را بر تو اباحه کردم، یعنی آن را برای تو حلال کردم».<sup>۵</sup>

زبیدی در شرح کلام وی می گوید: «یعنی خوردن آن چیز یا انجام دادن یا تملکش را بر تو مجاز کردم».<sup>۶</sup>

شیء را مباح کرد؛ یعنی آن را رها کرد و آزاد گذاشت.<sup>۷</sup>

---

<sup>۱</sup>- ابن منظور، ابو الفضل، جمال الدین، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، ص ۵۳۴- فیومی، احمد بن محمد مقرئ، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ص ۵۶

<sup>۲</sup>- خلیل بن احمد، ترتیب کتاب العین، ص ۹۸

<sup>۳</sup>- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغه، ح ۱، ص ۳۱۵

<sup>۴</sup>- فیومی، احمد بن محمد مقرئ، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ص ۶۵- ابن درید، محمد بن حسن، جمهره اللغه، ج ۲، ص ۱۰۱۸، جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح- تاج اللغه و صحاح العربیه، ج ۱، ص ۳۵۷، ابوالبقاء، ایوب بن موسی، الکلیات، ص ۳۴

<sup>۵</sup>- جمعی از مولفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۱۶

<sup>۶</sup>- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحيط، دار الکتب العلمیه، ص ۴۴۴

<sup>۷</sup>- واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۲، ص ۱۳۶

<sup>۸</sup>- ابن سیده، المحکم و المحيط العظم، ج ۴، ص ۲۳

کسی مال خود را اباحه کرد، یعنی در گرفتن و ترک آن، اذن داد و در هر دو جهت، آزاد و مطلق گذاشت.<sup>۱</sup>

اباحه، شبیه غنیمت گرفتن است.<sup>۲</sup> گر چه میان این معانی - با نظر دقیق - فرق وجود دارد، ولی روشن است که این نظر دقیق، مراد اهل لغت نیست. از این رو می‌توان همه یا بیشتر آن معانی را به یک معنا برگرداند و آن نیز همان معنای سعه و وسعت بخشیدن می‌باشد. زیرا اباحه کردن چیزی برای کسی یعنی وی را در وسعت قرار دادن و برداشتن هرگونه قیدی در انتخاب، انجام و عدم انجام آن چیز.<sup>۳</sup>

اباحه شیء یعنی این که آن چیز بر او ممنوع نیست و در وسعت و بدون تنگناست.<sup>۴</sup>

شیء را مباح شمرد؛ یعنی آن را وسعت بخشید و آزاد گذاشت. از همین قبیل است وقتی که گفته می‌شود چیزی را بر تو مباح کردم؛ یعنی آن را بر تو حلال کردم.<sup>۵</sup>

اما از بعضی اهل لغت چنین حکایت شده که «اباحه در اصل به معنای ظاهر کردن شیء است برای بیننده، تا هرگاه آن را خواست در بر بگیرد، و باحِ بَسْرَه (سرّ خود را آشکار ساخت) نیز از همین باب است».<sup>۶</sup>

معنای اصطلاحی:

اباحه در میان فقها چندین معنا دارد:

۱- حکم شرعی به تخییر بین فعل و ترک و مساوی بودن این دو نزد شرع؛ مثل مباح بودن غذاهای اهل کتاب.<sup>۷</sup> خداوند فرموده است: «الْيَوْمَ أَحْلَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَ طَعَامَ الَّذِينَ آوْتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَ طَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ».<sup>۸</sup>

۱- فیومی، احمد بن محمد مقری، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ص ۶۵

۲- خلیل بن احمد، ترتیب کتاب العین، ص ۹۸

۳- جمعی از مولفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۱۷

۴- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغه، ج ۱، ص ۳۱۵

۵- البستانی، بطرس، محیط المحيط، ص ۶۰

۶- واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۲، ص ۱۲۷

۷- جمعی از مولفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۱۷

۸- سوره مبارکه مائده - آیه ۵

امروز طیبات و غذاهای اهل کتاب بر شما حلال شده است و غذاهای شما نیز بر آنان حلال می‌باشد». اباحه به این معنی، اباحه به معنای اخصّ نامیده می‌شود؛ زیرا اباحه به معنای مذکور یکی از احکام تکلیفی پنجگانه است که عبارتند از: وجوب؛ استحباب؛ اباحه؛ کراهت و حرمت.<sup>۱</sup>

شهید ثانی در شرح آن می‌گوید: مباح آن است که از دو طرف رجحان خالی باشد؛ یعنی نه راجح باشد و نه مرجوح، تا این که اباحه به معنای اخصّ تحقق یابد.<sup>۲</sup>

فاضل سیوری در تعریف حکم گفته است:

«حکم، خطاب شرعی را می‌گویند که به اقتضا یا تخییر یا وضع، به افعال مکلفین تعلق گرفته است، تخییر به معنای اباحه می‌باشد».<sup>۳</sup>

محقق نراقی بیان می‌کند:

«احکام شرعی، پنج گونه‌اند: ایجاب یعنی خواستن حتمی فعل، ندب یعنی خواستن غیر حتمی فعل، تحریم یعنی خواستن حتمی ترک کار، کراهت یعنی خواستن غیر حتمی ترک کار، اباحه یعنی مساوی قرار دادن انجام کار و ترک آن و حکم به تساوی دو طرف».<sup>۴</sup>

تعریف‌های دیگری نیز از اباحه شده است.

فخر المحققین می‌نویسد:

«کار مباح چیزی است که اگر انسان قادر بخواهد، آن را انجام می‌دهد و شرعاً نه انجام دادن آن بر ترکش رجحان دارد و نه ترکش بر انجام آن».<sup>۵</sup>

شهید سید محمد باقر صدر می‌گوید:

«اباحه یعنی باز بودن میدان در پیش روی مکلف تا آنچه می‌خواهد اختیار کند. بنابراین مکلف آزادانه انجام دادن یا ترک کار را انتخاب می‌کند».<sup>۶</sup>

---

<sup>۱</sup> - جمعی از مؤلفان، پیشین، ص ۲۱۸

<sup>۲</sup> - عاملی، شهید ثانی، زین الدین بن علی، الروضة البهیة، ج ۳، ص ۲۲۰

<sup>۳</sup> - حلی، مقداد بن عبدالله سیوری، نضد القواعد الفقهیه علی مذهب الامامیه، ص ۹

<sup>۴</sup> - نراقی، احد بن نحی مهدی، عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام، ص ۳۷۰

<sup>۵</sup> - حلی، فخر المحققین، محمد بن حسن بن یوسف، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، ج ۴، ص ۵۱

<sup>۶</sup> - صدر، سید محمد باقر، دروس فی علم الاصول، ج ۱، ص ۶۹

گاهی اباحه به معنای مطلق جواز هم استعمال می‌گردد که شامل استحباب و کراهت بوده و اباحه به معنای اعم نامیده می‌شود.<sup>۱</sup>

شهید صدر می‌گوید:

اباحه دو معنا دارد: یکی اباحه به معنای اخص که نوع پنجم احکام تکلیفی به حساب می‌آید و از آن به مساوات فعل و ترک در نظر مولی تعبیر می‌شود. دیگری اباحه به معنای اعم که گاهی به آن ترخیص - در مقابل وجوب و حرمت - گفته می‌شود. اباحه به این معنا شامل مستحبات و مکروهات - علاوه بر مباحات به معنای اخص - می‌گردد؛ چون همه اینها در الزامی نبودن، مشترکند.<sup>۲</sup>

اباحه گاهی نیز بر مطلق «عدم منع» که شامل وجوب است، اطلاق می‌گردد. چنانکه گاهی بر عدم جعل حکم هم، اطلاق می‌شود؛ مثل اباحه قبل از شرع. گاهی بر اعم از این اقسام یا بخشی از این اقسام اطلاق می‌گردد که این نیز اباحه به معنای اعم نام دارد؛ ولی با اختلاف در اعم بودن.<sup>۳</sup>

محقق، ضیاء الدین عراقی در باره امری که بعد از منع یا هنگام توهم منع، وارد شده، چنین می‌گوید:

«از این امر استفاده می‌شود که در انجام دادن فعل یا اباحه آن به معنای اعم - که جامع بین وجوب و استحباب و اباحه به معنای اخص است - منعی وجود ندارد.»<sup>۴</sup>

۲- جواز وضعی انتزاعی - در مقابل جواز تکلیفی - که به معنای صحت و مشروع بودن و عدم بطلان است؛ مانند اباحه نماز با بودن طهور - آب و خاک - و اباحه تیمم با وجوب ترس ضرر از استعمال آب، و اباحه بیع در وقت نماز جمعه.<sup>۵</sup>

۳- حکم عقل به اباحه عقلی؛ یعنی انجام دادن کار، قبح و مذمتی از نظر عقل ندارد، یا معذور بودن مکلف و عدم استحقاق عقاب؛ در مقابل انجام دادن کاری که عقل به قبح یا استحقاق عقاب آن حکم می‌کند. این را اباحه عقلیه و گاهی نیز برائت عقلیه می‌گویند.<sup>۶</sup>

محقق نراقی گفته است:

۱- جمعی از مولفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۱۹

۲- صدر، سید محمد باقر، دروس فی علم الاصول، ج ۱، ص ۱۴۷

۳- جمعی از مولفان، پیشین

۴- عراقی، آقا ضیاء الدین، علی کزازی، القواعد الفقهیه (نهایة الأفكار)، ج ۱، ص ۲۱۰

۵- جمعی از مولفان، پیشین، ص ۲۲۰

۶- پیشین



«تخیر بر دو قسم است: یکی تخیری که با حکم شارع ثابت شده است و دیگری تخیری که با حکم عقل ثابت می‌شود، نه به این معنا که عقل حکم کند که شارع حکم به تخیر کرده است، بلکه به این معنا که هرگاه شارع هیچ حکمی ندارد، مکلف، در آن مورد آزاد است، و این، غیر از حکم شرعی است. خلاصه این که تخیر مکلف، گاهی ناشی از حکم شارع به اباحه است که این از احکام شرعی به حساب می‌آید، و گاهی ناشی از نبود حکم شارع است و این تخیر حکم عقل است نه شرع، و یکی از دو معنای اباحه عقلیه می‌باشد. معنای دیگر آن، حکم عقل است به اختیار شرعی و این حکمی شرعی است که با عقل ثابت می‌شود»<sup>۱</sup>.

اما در صورتی که عقل دریابد غرض مولی به انجام دادن فعل یا ترک آن تعلق نگرفته، یا مصلحت و مفسده مترتب بر آن دو نزد مولی یکسان بوده، یا مصلحت شدید مولی به این تعلق گرفته که مکلف در بعضی کارها مطلق العنان و در وسعت باشد، از این فهم عقلی، اباحه و جواز فعل برای مکلف استنتاج می‌شود. پس در حقیقت نقش عقل، نقش کاشف از حکم شارع است، نه نقش مؤسس و حاکم. بعدها به این مطلب اشاره خواهد شد.<sup>۲</sup>

۴- مأذون بودن و استحقاق تصرف؛ در مقابل غضب و حرمت تصرف در مال غیر. مانند اباحه استفاده از خوردنی یا آشامیدنی که میزبان، جلوی میهمان قرار می‌دهد، یا اباحه استفاده عابر از میوه‌های آویزان بر گذرگاه و یا بهره بردن از مباحات عامه.<sup>۳</sup>

محدث بحرانی می‌نویسد:

«بین فقهای ما مشهور است که در مکان نماز گزار، اباحه شرط می‌باشد، مقصود ما از اباحه در این جا معنای مقابل غضب است. پس هر مکانی که عین یا منفعت آن مملوک بوده و به هر نوعی از اقسام اذن، مأذون باشد- اذن صریح خصوصی یا عمومی یا اذن به فحوی یا به شاهد و قرینه حالیه- داخل در معنای اباحه است»<sup>۴</sup>.

همه معانی اباحه نزد فقها در مناسبت با معنای لغوی، اشتراک دارند؛ چون مکلف، بنابر همه این معانی خود را در سعه و اطلاق می‌بیند؛ ولی این معانی به لحاظ نوع اطلاق و سعه و نیز از لحاظ موضوعی که اباحه

۱- نراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام،

ص ۳۶۸

۲- جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۲۰

۳- پیشین

۴- بحرانی، آل عصفور، یوسف بن احمد بن ابراهیم، الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة، ج ۷، ص ۱۶۲

به آن تعلق می‌گیرد، متفاوت است. بنابراین اباحه به معنای اول، یک حکم شرعی تکلیفی است؛ یعنی یک خطاب شرعی بوده و مفاد آن این است که شارع به فعل و ترک رضایت داده و به یکی از دو طرف الزامی ندارد. پس اباحه به این معنا ممکن است به همه افعال عادی مکلفین از حیث فعل و ترک تعلق بگیرد. اباحه مزبور، اباحه تکلیفیه نامیده می‌شود. معنای دوم اباحه، یک حکم وضعی است که مفاد آن، موافقت با حکم مقرر شرعی تکلیفی یا وضعی است. از این رو اباحه به معنای مذکور جز به چیزی که شرعاً مقرر شده تعلق نمی‌گیرد؛ تا بتوان مشروعیت و صحت و بطلان یا مطابقت آن را با موضوع مقرر شرعی، تصور کرد. از آن جا که موافقت با حکم مقرر شرع و مشروعیت، اموری هستند که عقلاً از خطاب شرعی تکلیفی - که امر به مرگبات است - یا از حکم وضعی - که متعلق به معاملات و ترتیب اثر آن است - منتزع می‌گردند، حقیقتاً این اباحه، خطاب شرعی مجعول نیست؛ بلکه از خطاب شرعی، منتزع شده است و بنابراین، یک حکم وضعی انتزاعی به شمار می‌آید.<sup>۱</sup>

معنای سوم اباحه مانند همان معنای اول است که در آن، اطلاق و سعه در خود فعل و ترک لحاظ شده است؛ ولی فرقیان این است که اباحه به معنای اول از خطاب شرعی به دست می‌آید، اما اباحه به معنای سوم از حکم عقلی به حسن وقیح یا ذم و مدح و یا عقوبت و پاداش به دست می‌آید. لذا اباحه به معنای سوم، حکم عقلی عملی است؛ یعنی از مدرکات عقل عملی و نه از احکام اعتباری مجعول است. معنای چهارم اباحه، حکم وضعی مجعول است. یعنی از قبیل حق بوده و حکم تکلیفی نیست؛ چنان که انتزاع عقلی هم به حساب نمی‌آید. به همین جهت متعلق این اباحه، اموال یا اشخاص و امور مربوط به دیگران است، نه افعال مکلفان چنان که در اباحه تکلیفیه بود. به این اباحه، اباحه حقیقه هم گفته شده است.<sup>۲</sup>

### ۳-۳-۲. جواز محدود شبیه‌سازی انسانی

برخی بر اساس نصوص موجود و به استناد اصل اولی در این مورد، شبیه‌سازی انسانی را مجاز شمرده‌اند. اما بر این نظر هستند که انجام گسترده شبیه‌سازی انسان، مشکلاتی فراهم می‌آورد؛ مانند وجود افراد همانند و دشواری بازشناسی آنان از یکدیگر. در نتیجه آنان، حکم به جواز موردی و فردی داده و آن را در سطح کلان غیر مجاز شمرده‌اند. برای مثال، بر مبنای دیدگاه یکی از محققین، شبیه‌سازی فی نفسه و به عنوان اولی، اشکال ندارد؛ به شرط آنکه همراه با عمل حرام دیگری نباشد. اما اگر در سطح وسیعی صورت گیرد و بر اثر تشابه تام، موجب اختلال نظام گردد، حرام خواهد بود.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> - جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۴۱، ص ۲۲۱

<sup>۲</sup> - پیشین

<sup>۳</sup> - فرخی، رضا، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۸۷

این نگرش با توجه به قواعد و اصول اولیه، رأی به جواز نمی‌دهد؛ لیکن با توجه به آنکه اجرای شبیه‌سازی انسانی در سطح کلان، به پیامدهای ناخوشایندی می‌انجامد، این جواز را محدود می‌سازد. طبق مبانی اتخاذ شده، این دیدگاه پذیرفتنی است. اما یک اشکال دارد و آن تصور ساده سازانه از شبیه‌سازی انسانی است. آنجا که حکم به جواز این کار شده، عملی فقیهانه صورت گرفته و طبق مبانی مسلط فقهی و اصولی امامیه است؛ لیکن تصورات رایج درباره شبیه‌سازی انسانی که غالباً از ادبیات علمی تخیلی متأثر بوده، موجب شده است که این جواز محدود باشد تا موجب اختلال نظام نشود؛ اما اگر واقعیت‌های علمی را درباره شبیه‌سازی انسانی در نظر بگیریم مانند عدم تطابق افراد و عدم امکان شبیه‌سازی کامل و پرهزینه بودن این عمل و امکان بازشناسی افراد شبیه‌سازی شده از یکدیگر و توجه به این نکته که وجود دوقلوهای یکسان که تعداد قابل توجهی از جمعیت فعلی جهان را تشکیل می‌دهند، موجب اختلال نظام نشده است، نگرانی درباره جواز مطلق آن، جایی نخواهد داشت. از این رو منطقاً و طبق مبانی فقهی و با توجه به یافته‌های علمی، دلیلی برای محدود ساختن حکم جواز وجود ندارد؛ زیرا عملاً حتی اگر این کار شرعاً مجاز شمرده شود، نمی‌تواند جای تولید مثل طبیعی را بگیرد و تکنیکی حاشیه‌ای خواهد بود؛ همانطور که لقاح برون رحمی نتوانسته است جای تولید مثل طبیعی را بگیرد.<sup>۱</sup>

علامه سید محمد حسین فضل الله، روحانی برجسته لبنان، عملیات شبیه‌سازی را یک رویداد بزرگ علمی دانست و گفت مجوز شرعی به نحوی بهره برداری مثبت یا منفی از آن بستگی دارد. ایشان ضمن مثبت دانستن شبیه‌سازی، در عین حال با گسترش آن تا جایی که با شیوه‌ی طبیعی تولید نسل مغایرت داشته باشد مخالف است.<sup>۲</sup>

این دلیل نسبت به دلایل دیگر موجه‌تر به نظر می‌رسد اما باز هم نمی‌توان با استناد به آن به مخالفت با شبیه‌سازی پرداخت. نه می‌توان بطور مطلق گفت که طرفداران این نظریه مخالف شبیه‌سازی هستند و نه می‌توان آنان را از موافقان این تکنولوژی به حساب آورد.

### ۳-۳-۳. حکم حرمت ثانوی شبیه‌سازی انسانی

برخی از عالمان و فقهای امامیه، بر این نظر هستند که شبیه‌سازی انسانی، فی نفسه و به عنوان اولیه خود اشکالی ندارد و به استناد اصالت الاباحه، جایز است؛ لیکن انجام آن، به مفاسدی اجتناب ناپذیر خواهد

<sup>۱</sup> - اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و

مذاهب، ص ۵۳۷-۵۳۸

<sup>۲</sup> - فتاحی معصوم، سیدحسین، کلونینگ انسان، ص ۵۷

انجامید. از این رو، جهت پیشگیری از این مفاسد، شبیه سازی انسانی به عنوان ثانوی، حرام به شمار می‌رود.<sup>۱</sup>

غالب محققان شبیه‌سازی انسانی بر این نظرند که اصل شبیه‌سازی انسانی طبق اصل اباحه مجاز است؛ اما به دلیل مفاسدی که در پی دارد، حکم به تحریم آن به عنوان حکم ثانوی کرده‌اند. آیت الله مکارم شیرازی با تأکید بر جواز اولی این کار، عمدتاً سه دلیل را نقد می‌کند و به استناد آنها به تحریم ثانوی شبیه‌سازی انسانی حکم می‌دهد: مسائل اخلاقی، مسائل حقوقی و مسائل اجتماعی.<sup>۲</sup>

۱- مسائل اخلاقی: شبیه‌سازی انسانی به چالشها و مشکلات اخلاقی می‌انجامد و از این منظر: «اگر این باب مفتوح شود که از شبیه‌سازی فرزندان متولد شوند، در این صورت ممکن است مسئله نکاح و ازدواج که یک امر طبیعی است، تدریجاً برچیده شود و نظام خانوادگی مختل گردد و بسیاری از زنان بی شوهر باردار شوند، یا زنی از وجود خودش باردار شود، که ظاهراً مادر و فرزند هستند، ولی به یک معنا دوقلو هستند! اخلاق در سطح جهان این عمل را نمی‌پذیرد؛ زیرا باعث اضمحلال نظام خانواده در جوامع بشری می‌شود».<sup>۳</sup>

آیا این دلیل پذیرفتنی است؟ آیا به صرف یک «ممکن است» می‌توان حکم به حرمت یک فن‌آوری جدید داد؟ مگر همین امکان درباره‌ی داروهای پیشگیری وجود ندارد؟ و مگر بر اثر رواج این داروها ممکن نیست کسانی تن به فحشا بدهند و از بارداری رهایی یابند؟ آیا میان شبیه‌سازی انسانی و اضمحلال نظام خانواده نسبتی منطقی وجود دارد؟ این پرسشها و پرسشهای متعدد دیگری بر سر راه این نگرش وجود دارد.<sup>۴</sup>

۲- مسائل حقوقی: دومین دلیلی که برای اثبات حرمت ثانوی شبیه‌سازی انسانی بدان استناد شده، مسائل حقوقی است. طبق این دلیل، «انسانی که از راه شبیه‌سازی به وجود می‌آید، نه پدر دارد (چون از نطفه مرد

---

<sup>۱</sup>- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۸۸

<sup>۲</sup>- عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۱

<sup>۳</sup>- علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی درباره دو مسئله شبیه سازی و راههای فرار از

ربا، ص ۲۵

<sup>۴</sup>- عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۱

نیست) و نه مادری (چون ترکیب با نطفه‌ی ماده نیست) و نه خواهری دارد و نه برادری. و در رحمی پرورش پیدا کرده که مادرش نیست؛ بلکه مادر جانشین است. خلاصه، فردی است فاقد نسب»<sup>۱</sup>.

در پاسخ به این دلیل باید گفت: از نظر فقها به استناد آیاتی چون «سَأَوْكُم حَرْثُ لَكُمْ»<sup>۲</sup>، زنان تنها یک ظرف و وعاء به شمار می‌رفته‌اند و از نظر آنان کسی مادر است که فرزندی را زاید و او را از رحم بیرون آورد. آنان به استناد قرآن کریم همواره به این اصل پایبند بوده‌اند که: «إِنَّ أُمَّهَاتَهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَكَذَبْتَهُمْ»<sup>۳</sup> خداوند متعال به صراحت تنها یک معیار را برای صدق مفهوم مادری شرط لازم و کافی شمرد و آن هم ولادت بود. مفهوم مادری امری عرفی است و باید دید عرف چه کسی را مادر می‌داند و حکم مادری را بر او مترتب می‌کند. همچنین فقیهان در الحاق فرزند به زنی که او را زاییده است، اتفاق نظر دارند و در این مورد تردید نمی‌کنند؛ زیرا کافی است که فرزند از زنا نباشد و در دایره زوجیت واقع شده باشد تا به مادر ملحق شود. این الحاق بی‌توجه به مسئله ترکیب تخمک و مسائلی از این قبیل بوده است و دلیلی نیز وجود ندارد که در اینجا از قاعده و روال مرسوم دست بکشیم.<sup>۴</sup>

همین طور طبق قاعده «الولد للفراش» می‌توانیم، و باید فرزند را به زوجین از جمله مادر ملحق کنیم. به علاوه فقیهان متعددی در این مورد به صراحت به تحقق مفهوم مادری قائل شده‌اند. آنان بر این نظرند که اگر تخمک از آن زن باشد و فرزند نیز در رحم او پرورده شده باشد، بی‌گمان وی مادر او به شمار خواهد رفت.<sup>۵</sup>

سخن کوتاه، ادعای فقدان نسب در مورد شخص شبیه‌سازی شده، آن هم به صورت مطلق و نفی هرگونه فامیل و بستگان ناپذیرفتنی و مخالف فهم عرفی و قواعد شرعی است. بنابراین شخص شبیه‌سازی شده نیز دارای فامیل خواهد بود.<sup>۶</sup>

۳- مسائل اجتماعی: سومین دلیلی که آیت الله مکارم برای تحریم شبیه‌سازی اسلامی پیش می‌کشند، مسائل اجتماعی است. از نظر ایشان، شبیه‌سازی انسانی به پیدایش مسائل اجتماعی ناهنجاری می‌انجامد که

---

۱- علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی درباره دو مسئله شبیه سازی و راههای فرار از ربا، ص ۲۶

۲- سوره مبارکه بقره\_ آیه ۲۲۳

۳- سوره مبارکه مجادله\_ آیه ۲

۴- عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۲

۵- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ص ۵۱۷-۵۲۷

۶- عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۱

موجب سستی ارکان جامعه و اختلال نظام می‌شود. از این رو، این کار به عنوان حکم ثانوی حرام است. ماحصل این دلیل آن است که شبیه‌سازی انسانی موجب نفی تنوع می‌شود و این با نظام اجتماعی و حکم خدایی ناسازگار است.<sup>۱</sup>

نخستین فرض این دلیل، آن است که انسان یعنی همان ژنهایش. از این منظر، تشابه میان این ژنها یعنی تشابه میان شخصیت دارندگان آنها، به فرض که ایجاد افراد مشابه امکان داشته باشد، این تنها یک تشابه زیستی و شکلی است، نه روحی و روانی و اخلاقی. دومین فرض خطای این دلیل آن است که در شبیه‌سازی انسانی اساساً تشابه مطلق، حتی از نظر زیستی امکان ناپذیر است و تا سه درصد تفاوت میان شخص شبیه‌سازی شده و شخصی که هسته سلول از او گرفته شده، وجود خواهد داشت؛ یعنی مشابهت آنان کمتر از دوقلوهای یک تخمکی خواهد بود.<sup>۲</sup>

بنابراین می‌توان گفت طرفداران حرمت ثانوی معتقدند که:

اگر نتوان قائل به حرمت ذاتی شبیه‌سازی زایشی [تولید مثلی] انسان شد، زیان‌ها و پیامدهای سوء اجتماعی و اخلاقی این عمل، به ویژه به هم خوردن نظام خانواده، ایجاد اختلال در وضعیت قرابت و نسب کلون‌ها، اختلال نظام جامعه، وجود احتمال قوی مبنی بر بروز اختلال جسمی و روانی در کلون‌ها، ورود آسیب و زیان به زنان دهنده تخمک و مادران جانشین، با نظر به ادله مربوط به احترام نفس انسان و لزوم صیانت آن از آسیب، و قواعدی مانند قاعده لاضرر و لزوم پرهیز از اختلال نظام، اقتضای منع آن را دارد.<sup>۳</sup>

می‌توان گفت که این دلیل، دلیل محکمی برای مخالفت و تحریم شبیه‌سازی به حساب نمی‌آید و ادله‌ایی که به آن استناد شده ادله قوی و پذیرفته شده‌ایی نیستند.

### ۳-۳-۴. حکم حرمت اولی شبیه‌سازی انسانی

کسی که به صراحت از این مبنا دفاع کرده و دلایلی برای نگرش خود بیان کرده، مرحوم علامه محمد مهدی شمس‌الدین است. وی عمدتاً دو دلیل نقل می‌کند که به نحوی به یکدیگر نیز قابل ارجاع است:

---

۱- علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی درباره دو مسئله شبیه‌سازی و راههای فرار از ربا، ص ۲۶

۲- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ص ۵۳۱-۵۳۴

۳- صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ص ۶۸

نخست دلیل تغییر خلق الله و دیگری دلیل عدم مالکیت انسان بر جسد خود و دیگران.<sup>۱</sup>

در اینجا لازم است هر کدام از این دو دلیل مورد بررسی قرار گیرد:

دلیل تغییر خلق الله: چکیده این دلیل آن است که شبیه‌سازی انسانی تغییر خلق الله است؛ و این کار به استناد آیه ۱۱۹ سوره نساء حرام به شمار می‌رود. کیفیت استدلال به این آیه چنین است که شبیه‌سازی انسانی موجب پیدایش نسخه‌هایی از یک جسم می‌شود و این کار، به موجب اصل اولی در شریعت اسلامی، حرام و ممنوع است و قرآن بر این حرمت دلالت دارد. خداوند متعال می‌فرماید: **إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ**؛<sup>۲</sup> **وَلَا مَرْتَبَهُمْ فَلَيعَبَّرْنَ خَلْقَ اللَّهِ**.<sup>۳</sup> به ادعای شمس الدین، مفسران همه‌ی مذاهب اسلامی، بر این نظرند که مقصود تغییر خلق الله، هر نوع تغییر یا فعلی است که تحریف و تشویه غیرمناسب با فطرت را در جسم انسان در پی داشته است. این استدلال پذیرفتنی نیست زیرا:

الف) اگر مقصود از تغییر خلق الله، تغییرات فیزیکی نامناسب در بدن و دفرمه ساختن آن باشد، در آن صورت بر شبیه‌سازی انسانی لزوماً منطبق نخواهد بود؛ زیرا در اینجا مفروض آن است که از این طریق موجودی که از نظر ژنتیک تطابقی در حد ۹۷ درصد با موجود اصلی دارد، ایجاد می‌شود.<sup>۴</sup>

ب) ایشان «تغییر خلق الله» را به معنای تغییرات جسمانی و جسدی گرفته‌اند؛ اما در اینجا دلیل برخلاف این ادعا را در دست داریم. بسیاری از مفسران مقصود از تغییر خلق را نه تغییرات فیزیکی نادرست، بلکه تغییر و تحریف دین حق دانسته‌اند. از این رو بهتر است از این آیه به سود یا زیان شبیه‌سازی انسانی بهره نگیریم.<sup>۵</sup>

در اینجا مشخص می‌شود که نمی‌توان با استناد به «تغییر خلق الله» حرمت شبیه‌سازی را اثبات کرد.

دلیل عدم مالکیت بر جسد: این دلیل در حقیقت، یعنی ودیعه بودن جسم انسان؛ طبق این دلیل، انسان مالک جسم خود نیست، بلکه امانتدار آن است و مالک آن خداوند است. این دلیل مبهم است و از مقدمات آن نمی‌توان به نتیجه مطلوب رسید. عدم مالکیت بر جسد، به معنای منع از تصرف در آن نیست و الزم

<sup>۱</sup> - عظیمی، حبیب الله، شبیه‌سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۰

<sup>۲</sup> - سوره مبارکه نساء\_ آیه ۱۱۶

<sup>۳</sup> - سوره مبارکه نساء\_ آیه ۱۱۶

<sup>۴</sup> - پیشین

<sup>۵</sup> - اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و

مذاهب، ص ۵۰-۵۴

نیست که حتماً برای این قبیل تصرفات مالک باشیم؛ کافی است که مأذون به تصرف باشیم و کافی است که این اذن به صورتی کلی صادر شده باشد.<sup>۱</sup>

نتیجه منطقی دلیل فوق، نفی مالکیت کلی است، نه نفی هر گونه مالکیت یا حق تصرفی. از این رو می توان همچنان با قبول اصل دلیل، مدعی حق تصرف محدود بود غالب فقهای معاصر امامیه درست بر خلاف نظر شمس الدین، صراحتاً یا تلویحاً، مالکیت انسان بر جسد خویش را پذیرفته اند. برخی به استناد این مالکیت، نه تنها تصرف انسان در جسد خود، بلکه فروش اعضای تن خویش را که عالی ترین شکل مالکیت است، مجاز شمرده اند. لازمه قبول مبنای شمس الدین، حرمت انواع تصرفات بدنی، از جمله اهدای خون، کلیه و حتی امور ساده تر است.<sup>۲</sup>

پس می توان نتیجه گرفت که حرمت شبیه سازی انسان تحت عنوان حکم اولی مردود است و پذیرفته نمی باشد.

### ۳-۴. دیدگاه فقهای اهل سنت درباره شبیه سازی گیاهی و حیوانات

در این قسمت به بیان دیدگاه صاحب نظران و فقهای اهل سنت پیرامون مساله شبیه سازی گیاهی و حیوانی می پردازیم با هدف پی بردن به این مساله که آیا اگر مخالفتی از سوی فقهای اهل سنت با شبیه سازی انسانی صورت گرفته، این مخالفت فقط مربوط به شبیه سازی انسانی است یا به طور کلی با شبیه سازی، اعم از انسانی و حیوانی و گیاهی مخالف هستند. و یا اگر فقهای اهل سنت موافق شبیه سازی انسانی هستند، آیا این موافقت با پدیده شبیه سازی به طور جزئی است و فقط شامل شبیه سازی انسانی می شود یا تمام انواع شبیه سازی را در بر می گیرد.

در میان برخی فقهای اهل سنت صورت گرفته فقط مربوط به پدیده علمی فرایند شبیه سازی در عالم گیاهان و حیوانات با همه انواع آن (سلولی، ژنی، رویانی، انتقال هسته) از منظر علما و صاحب نظران اهل سنت مجاز است و مبنای این حکم آیاتی از قرآن کریم است که آن چه در آسمانها و زمین است را مسخر انسان می شمارد.<sup>۳</sup> و شبیه سازی حیوانات در دایره تسخیر کائنات است و به سود انسان به شمار می رود.<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> - عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، ص ۱۲۰

<sup>۲</sup> - اسلامی، حسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و

مذاهب، ص ۵۰۶-۵۰۹

<sup>۳</sup> - سوره مبارکه لقمان آیه ۲۰

<sup>۴</sup> - داودی، مریم، شبیه سازی انسان از منظر فقه اسلامی، ص ۷۵



قرضاوی مفتی مصری، فرایند شبیه‌سازی در مورد حیوانات را با رعایت سه شرط جایز می‌شمارد. اول آن که در این فرایند مصلحت حقیقی برای انسان باشد. دوم، زیان و فساد گریبانگیر انسان و جوامع انسانی نشود و مصلحت آن بیش از مضرات آن باشد. سوم آن که در این عمل آزار و یا زیانی متوجه خود حیوانات نشود حتی در دراز مدت، زیرا آزار حیوانات در دین خدا حرام است.<sup>۱</sup> و نیز با هدف نگه داشتن حیواناتی که در معرض انقراض هستند و نیز دستیابی به نسل برتر حیوانات و تکثیر بهترین آنها از دلایل جواز شبیه‌سازی حیوانات برشمرد. اما نسبت به شبیه‌سازی گیاهان، قائل به جواز شرعی بدون هیچ قید و شرطی است. بویژه اگر غرض بهتر کردن نوع و کیفیت محصولات گیاهی باشد.<sup>۲</sup>

قرضاوی تولید گوشت از حیواناتی که با ژن‌های انسانی دارای طعم خاص، ترکیب شده‌اند را حرام شمرده است؛ زیرا تولید این گوشت‌ها برای پاسخگویی به تمایلات افرادی است که گوشت انسان را می‌خورند. و این که این کار به صورت قانونی در آید، حرام است. مانند مزرعه‌هایی که در ایالت هیوستن آمریکا تاسیس شده و در آن گاوهایی حامل ژن‌های انسانی پرور می‌شوند که گوشت‌هایی به نام گوشت‌های گاوی انسانی، تولید می‌کنند و رستوران‌های ویژه این گوشت‌ها نیز افتتاح شده است، غیر مجاز و حرام است.<sup>۳</sup>

مجمع فقه اسلامی نیز در این زمینه عنوان کرده که: «استفاده از تکنیک شبیه‌سازی و مهندسی ژنتیک در عرصه میکروب‌ها و دیگر جانوران ذره بینی و گیاهان و حیوانات در حدود ضوابط شرعی به گونه‌ای که مصالح را تامین و مفسد را دور کند، مجاز است».<sup>۴</sup>

عبدالمعز خطاب، شبیه‌سازی در عرصه گیاهان و حیوانات را مجاز می‌شمارد و ادعا می‌کند که شبیه‌سازی در عرصه زراعی و حیوانی مقبول است، زیرا ما نیازمند غذای بیشتری هستیم.<sup>۵</sup>

نورالدین مختار خادمی، شبیه‌سازی در عالم حیوانات و گیاهان را نه تنها جایز بلکه آن را واجب کفایی می‌شمارد و دلیل حکم خود را مطابقت با قواعد و مبادی شرعی اسلامی مثل: قاعده جلب مصالح و درء مفسد و قاعده الضرر یزال و قاعده تصرف امام علی مایتم الواجب الابه، فهو واجب، (مقدمه واجب واجب است) بیان می‌دارد و ادامه می‌دهد، انسان جانشین خدا بر روی زمین است و از مستلزمات این جانشینی الهی

<sup>۱</sup> - الاستنساخ البشري و تداعیاته - سایت [www.islam on line.net](http://www.islam on line.net)، زمان بازدید ۱۳۹۷/۰۹/۰۱

<sup>۲</sup> - داودی، مریم، پیشین

<sup>۳</sup> - محمدی، علی، شرح اصول فقه، ص ۴۴۵-۴۴۶

<sup>۴</sup> - مجمع الفقه الاسلامی، استنساخ بین الاسلام و المسیحیه، ص ۳۱۹

<sup>۵</sup> - خطاب، عبدالمعز، الاستنساخ البشري هل هو ضد المشیئة الالهیه، ص ۷۳

این است که همه چیز مسخر انسان باشد.<sup>۱</sup> سپس آیاتی از کلام خدا را می‌آورد که بیان می‌دارد گیاهان و حیوانات مسخر انسانند، آن جا که خداوند می‌فرماید: «او خدایی است که همه‌ی موجودات زمین را برای شما خلق کرد.»<sup>۲</sup> «چهار پایان را برای انتفاع شما بشر خلق کرد تا از خود به موی و پشم آنها دفع سردی و گرمی کرده و فوائد بسیار دیگر برید و از شیر و گوشتشان غذای ماکول سازید.»<sup>۳</sup> و هدف از این تسخیر به خاطر این است که انسان از آن سود می‌برد و به مصلحت انسان است. او همچنین شبیه‌سازی حیوانی و گیاهی را موجب اقتدار جامعه اسلامی می‌داند؛ چون یکی از عرصه‌های اقتدار، توانایی علمی در زمینه‌های مختلف از جمله علوم زیستی است، پس برای عمل به آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»؛<sup>۴</sup> یعنی و شما (ای مومنان) در مقام مبارزه با آن کافران تا آن حد که بتوانید خود را مهیا کنید، از انجام آن ناگزیر هستید.<sup>۵</sup> در کنگره فقهی که در مغرب برگزار گردید نیز محققین، شبیه‌سازی حیوانی را مجاز می‌شمارند و آن را مشروط به نداشتن حرج می‌کنند و بیان می‌دارند: «استفاده از تکنیک شبیه‌سازی و مهندسی ژنتیک در عرصه حیوانات و گیاهان در حدود قوانین و ضوابط شرعی مادامی که حرجی نداشته باشد جایز است.»<sup>۶</sup>

نصر فرید واصل مفتی مصر و شیخ محمد مختار اسلامی، مفتی جمهوری تونس، به دلیل وجود مصلحت برای انسان این تکنیک را در عالم حیوانات و گیاهان جایز می‌شمارد.<sup>۷</sup>

وهبه الزحیلی، نیز تنها شرط شبیه‌سازی نباتی و حیوانی را معقول بودن آن می‌داند. از نظر او، شبیه‌سازی نباتی و حیوانی جایز است، از هر نوع که باشد و با هر گونه دستکاری همراه گردد؛ به شرطی که هدف معقولی داشته باشد و گرنه عبث خواهد بود و تغییر خلق الله است. محمد بن صالح العثیمین، از مفتیان و عضو هیئت علمای بزرگ در ریاض نیز شبیه‌سازی در عرصه‌ی حیوانات و گیاهان را مجاز شمرد.<sup>۸</sup>

صاحب نظران سنی مذهب به سه دلیل شبیه‌سازی در عالم حیوانات و گیاهان را مجاز می‌شمارند:

- ۱- «سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ»، «خداوند انواع موجوداتی که در آسمانها و زمین است برای شما مسخر کرده است.» سوره مبارکه لقمان، آیه ۲۰
- ۲- «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا»، سوره مبارکه بقره، آیه ۲۰
- ۳- «وَاللَّعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ»، سوره مبارکه نحل، آیه ۵
- ۴- سوره انفال، آیه ۶۰
- ۵- الخادمی، نورالدین مختار، الاستنساخ بدعۃ العصر، ص ۹۴-۹۹
- ۶- داودی، مریم، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه اسلامی، ص ۷۶
- ۷- مختار الخادمی، نورالدین، همان، ص ۹۱
- ۸- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ص ۱۹۷

یک- مسخر بودن همه چیز برای انسان.

دو- حفظ سرمایه گیاهی و حیوانات.

سه- سودمندی این کار.<sup>۱</sup>

در میان صاحب نظران اهل سنت، کسان اندکی هستند که با شبیه‌سازی حیوانی نیز مخالفت نموده و آن را خلاف شرع شمرده‌اند. آنان این کار را نوعی دخالت در کار خداوند، دستکاری شیوه متعارف تولید مثل در حیوانات، مغایر سنت تنوع زیست حیوانی و موجب زیان دیدن حیوانات و نیز انسانهایی که در دراز مدت از گوشت آنها استفاده می‌کنند، دانسته‌اند. برخی در این زمینه تا جایی پیش رفته‌اند که جنین گوسفندان شبیه‌سازی شده را پلید و غیر قابل قربانی قلمداد نموده‌اند. محمد المنسی استاد شریعت دانشکده دارالعلوم، شیخ محمد عبدالکریم القشلان، استاد شریعت در الازهر، گوسفندان شبیه‌سازی شده را غیر قابل قربانی در عید قربان دانستند و گفتند که: «سزاوار نیست که گوسفندان بی اصل و نسب به خداوند تقدیم شوند و همانطور که برخی گوسفندان به دلیل داشتن عیوبی خاص قابل قربانی کردن نیستند، گوسفندی بی اصل مانند دالی را نمی‌توان قربانی کرد، زیرا قربانی باید طیب باشد. خداوند طیب است و جز طیب را نمی‌پذیرد. دالی بی اصل و پلید است، چون تنها از یک منشا است».<sup>۲</sup>

با اندکی تأمل بطلان این حکم آشکار می‌گردد. در دین اسلام با توجه به آیاتی چون: «إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ»<sup>۳</sup> و آیه «وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ قَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ»<sup>۴</sup> یعنی چرا از آنچه (از ذبایح که) نام خدا بر آن ذکر شده نمی‌خورند و بر خود حرام می‌کنند در صورتی که خداوند آنچه بر شما حرام کرده مفصل بیان نمود. خداوند خوردنی‌های حلال و حرام و نیز حیوانات حلال گوشت و قابل استفاده برای بشر و حیوانات حرام گوشت و غیر قابل استفاده برای انسان را بدون این که ذکری از منشأ پیدایش آنها شود، مشخص نموده است. و در مواردی که مسلمانان بدون دلیل حلالی را بر خود حرام شمرده‌اند، توییح می‌نماید. همانگونه که در آیه ذکر شده با کلمه‌ی «وَمَا لَكُمْ» در مقام توییح مسلمانان است. بر اجتناب آنها از برخی حیواناتی که اسم خدا بر آنها برده شده و ذبح شرعی شده‌اند و می‌گویند: ای مسلمانان چه شده است شما را که از حیواناتی که ذبح شرعی شده‌اند استفاده نمی‌کنید با این که خداوند اموری را که بر شما حرام فرموده به تفصیل و یک به یک بیان نموده (برای مثال

۱- پیشین، ص ۱۹۹

۲- پیشین، ص ۱۹۸

۳- سوره مبارکه بقره، آیه ۱۷۳

۴- سوره مبارکه انعام، آیه ۱۱۹

میته حرام است، گوشت خوگ حرام است و... و این اموری که شما از آن اجتناب می‌کنید در میان آن محرمات مفصله نیست و نسبت به آن بیانی نرسیده با این حال چرا استفاده نمی‌کنید؟ پس به حکم آیه هر امری که حرمت آن از طرف شارع به تفصیل بازگو شده و نسبت به آن بیان در کار است باید از آن اجتناب کرد و مفهوم کلام این است که پس نسبت به هر فعلی که به تفصیل حرمت آن بر شما ابلاغ نشده شما آزادید و وجوب اجتنابی در کار نیست.<sup>۱</sup>

آن گاه نسبت به حیوان شبیه‌سازی شده بیانی نرسیده، پس وجوب اجتنابی در میان نیست و بنا بر آیات «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا»<sup>۲</sup> یعنی خداوند هیچ کس را جز به مقدار آن چه توانایی داده تکلیف نمی‌کند. و روایاتی چون: «كُلُّ شَيْءٍ هُوَ لَكَ حَلَالٌ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّهُ حَرَامٌ بَعِيْنِهِ فَتَدَعَهُ»<sup>۳</sup> اصل، حلیت آن است. زیرا خداوند که به بشر ذهن خلاق را اعطا کرده است با علم بی انتهای خود می‌دانست که بشر روزی از طریق شبیه‌سازی قادر به تولید حیواناتی با ژنوم یکسان خواهد شد. اگر استفاده از این گونه حیوانات حرام بود حتماً به گونه‌ایی بشر را آگاه می‌ساخت. همچنین این که حیوان تولید شده از طریق شبیه‌سازی بی‌اصل و نسب نیست. بلکه منتسب به حیوانی است که در نوع خودش مندرج می‌گردد. و قائلین اندک بر استدلال به این دلیل بر حرمت شبیه‌سازی حیوانات، خود گویای بطلان این دلیل است. بله، اگر حیوانات شبیه‌سازی شده دارای عیوب ظاهری باشند، مثلاً یکی از اعضای آنها نباشد یا کور باشند، استدلال آنها صحیح است و غیر قابل قربانی در عید اضحی می‌باشد که این مسئله دیگری است.<sup>۴</sup>

بنابراین می‌توان گفت که علمای اهل سنت، شبیه‌سازی درباره گیاهان و حیوانات را بطور مشروط پذیرفته‌اند.

### ۳-۵. دیدگاه فقهای اهل سنت درباره شبیه‌سازی انسان

اسلام دینی است که آغاز آن با علم و آموختن همراه است؛ آنجا که جبرئیل رو به پیامبر فرموده: «أقرأ باسم ربك الذي خلق... الذي علم بالقلم»؛<sup>۵</sup> لذا علم آموزی و طلب علم تضادی با اسلام ندارد؛ بلکه در

۱- محمدی، علی، شرح رسائل (شیخ مرتضی انصاری)، ص ۲۴۶

۲- سوره مبارکه طلاق، آیه ۷

۳- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ص ۳۱۳

۴- داودی، مریم، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه اسلامی، ص ۷۶

۵- سوره مبارکه علق - آیات ۱-۴

حدیث نبوی است که «طلب العلم فریضه علی کل مسلم و مسلمه»<sup>۱</sup> پس علم آموزی بر هر مرد و زن مسلمان واجب است.<sup>۲</sup>

اما اینکه هر علمی واجب است یا خیر در کتب حدیثی علوم را به چند دسته تقسیم کرده‌اند، علمی که واجب عینی‌اند مانند اصول عقاید، علمی که واجب کفائی‌اند مثل طبابت، زراعت، برخی علوم به منزله مرض‌اند و تعلمش حرام است مثل علوم نجوم.<sup>۳</sup>

لذا اسلام نه تنها علم آموزی را رد نمی‌کند بلکه مرتبه علماء را تا حد انبیاء و شهداء بالا می‌برد؛ لذا جامعه اهل تسنن نیز علم آموزی را می‌پذیرند، اما هر چیزی را علم نافع نمی‌دانند. از دیدگاه اهل تسنن استنساخ یا کلون، علمی مشابه به علم رمل و نجوم است که چیزی جز ضلالت و گمراهی برای انسان ندارد.<sup>۴</sup>

عالمان اهل سنت با آن که به کارگیری تکنیک «شبه‌سازی» (cloning) یا تولید مثل غیر جنسی را در عرصه حیوانی مجاز می‌دانند، به گونه‌ای اجماعی هرگونه شبه‌سازی در عرصه انسانی را نامشروع و حرام می‌شمارند. این حکم از سوی افراد و کنفرانس‌های علمی بارها تأکید شده است.

برای مثال عبدالعزیز بن باز<sup>۵</sup>، مفتی بزرگ عربستان، دکتر محمد سید طنطاوی<sup>۶</sup> شیخ الازهر، دکتر یوسف قرضاوی<sup>۷</sup>، دکتر فرید نصر واصل<sup>۸</sup> مفتی مصر، دکتر محمد سلیمان الاشقر<sup>۹</sup> فقیه اردنی، شیخ مختار اسلامی<sup>۱۰</sup> مفتی جمهوری تونس، دکتر عبدالمعطی بیومی<sup>۱۱</sup> استاد عقاید دانشکده اصول دین دانشگاه الازهر و «مجمع

۱- اصفهانی، مجلسی دوم، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۲

۲- حسن زاده، محترم، احکام فقهی و حقوقی شبه‌سازی انسان، ص ۶۳

۳- محمدی قاتنی، محمد، جامع المقدمات (آداب المتعلمین)، ص ۲۲

۴- حسن زاده، محترم، پیشین، ص ۶۳

۵- عوده الله، ریاض احمد، الاستنساخ فی المیزان الاسلام، ص ۱۶۴ / مصباح، عبدالهادی، الاستنساخ بین العلم و

الدین، ص ۳-۷

۶- مصباح، عبدالهادی، پیشین، ص ۴۹

۷- القرضاوی، یوسف، الاستنساخ البشري و تداعياته، ص ۲۲۲

۸- سید الغنیم، کارم، الاستنساخ و الايجاب بين التجريب العلماء و تشريع السماء، ص ۱۵۳ / الخادمی، نورالدین

مختار، الاستنساخ بده العصر، ص ۱۳۶ / عوده الله، ریاض احمد، الاستنساخ فی المیزان الاسلام، ص ۱۱۴

۹- سلیمان اشقر، محمد، ابحاث اجتهادیه فی الفقه الطبی، ص ۳۸

۱۰- مختار الاسلامی، محمد، در رويه الاسلامی، ص ۳۸۵-۴۱۰

۱۱- نادر، جمال، الاستنساخ: حقائق علمیه و فتاوی شرعیه، ص ۱۴

البحوث الاسلاميه»، «شورای اروپایی افتا و تحقیقات»، «رابطه العالم الاسلامی» و مجمع الفقه الاسلامی وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی طی سخنان و بیانیه‌هایی به حرمت این کار تصریح کرده‌اند. این تحریم همه شقوق شبیه‌سازی انسانی و در هر حالتی را در بر می‌گیرد.<sup>۱</sup>

فقه‌های اهل سنت، تقریباً به اتفاق آراء شبیه‌سازی انسان را با تأکید بر غیرقابل پیش بینی بودن (تولید مثلی) ناقض کرامت انسان معرفی و آن را عملی نادرست نامشروع و غیر اخلاقی می‌دانند تا جایی که مجمع فقه اسلامی افرادی را که بر روی پروژه شبیه‌سازی فعالیت می‌کنند را محارب با خدا می‌دانند.<sup>۲</sup>

مجمع البحوث اسلامی وابسته به دانشگاه الازهر طی بیانه‌ایی فتوایی مبنی بر تحریم صادر نمود و از دولت‌ها خواست تا مانع ادامه این جریان شوند.<sup>۳</sup> دبیرخانه رابط العالم الاسلامی مستقر در مکه نیز این عمل را حرام اعلام نمود. شورای اروپایی افتاء و تحقیقات نیز، در کنار شورای فقه‌های مالزی این تکنولوژی را محکوم نمودند.<sup>۴</sup>

برخی از فقه‌های اهل سنت، مجازات مبتکران شبیه‌سازی انسان را قطع دست و پای عاملان در نظر گرفته‌اند و شبیه‌سازی را معادل بزگترین فساد روی زمین قلمداد کرده‌اند. این گروه از علماء معتقدند نسخه کلون شده گاهی کودن، گاهی نابغه است و این مطلب بازی با انسان محسوب می‌شود.<sup>۵</sup>

عده‌ایی دیگر از مخالفان اهل سنت،<sup>۶</sup> گرچه آن را در حد کفر و محاربه با خداوند ندانسته‌اند؛ اما با استناد به ادله دیگری، که کلونینگ امری ضرری است، شبیه‌سازی با توجه به ضررهایی که برای مادر میزبان و هم برای موجود کلون شده دارد، حرام می‌باشد. از این رو، با آن به مخالفت برخاسته‌اند.<sup>۷</sup> علمای اهل سنت با وجود اینکه به این نتیجه رسیده‌اند که استنساخ و شبیه‌سازی انسان، خلقت انسان محسوب نمی‌شود، به این نکته اذعان دارند که، چه بسا عوام تصور نمایند دانشمندان قادرند در خلقت، که امری

۱- اسلامی، سیدحسین، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۱

۲- عامری نیا، باقر، «شبیه‌سازی انسانی در آئینه فقه، اخلاق و حقوق»، ص ۱۲۹- ابن عثیمین، نشریه: هفته نامه المسلمون، ش ۶۳۳، ص ۱۱۹- مظاهری، محمد مهدی، و دیگران، «شبیه‌سازی انسان و دیدگاه‌های مقامات و مراجع دینی»، ص ۹۸

۳- www.Gulfpark.com

۴- عامری نیا، باقر، شبیه‌سازی انسانی در آئینه فقه، اخلاق و حقوق، ص ۱۳۰- مظاهری، محمد مهدی، و دیگران،

شبیه‌سازی انسان و دیدگاه‌های مقامات و مراجع دینی، ص ۹۸

۵- ابن عثیمین، هفته نامه المسلمون، ص ۱۲۱

۶- فرید، نصر، الاستنساخ و تغییر خلق الله، مرکز العلم و الاسلام، ص ۱۲۴.

۷- عامری نیا، باقر، شبیه‌سازی انسانی در آئینه فقه، اخلاق و حقوق، ص ۱۳۰

منحصر به خداوند است، دست اندازی کنند و مفسد و مضرات جبران ناپذیری به بار آورد. لذا با این دیدگاه از عواقب بعدی، از طریق مخالفت با شبیه سازی، پیشگیری می نمایند.<sup>۱</sup>

مهم ترین دلیلی که اهل سنت برای تایید نظر خود به آن استاد می کنند آیه ۱۱۹ سوره مبارکه نساء است؛ که خداوند در این آیه می فرماید: « وَ لَأُضِلَّنَّهُمْ وَ لَأَمْنِيَنَّهُمْ وَ لَأَمُرْنَهُمْ فَلْيَتَّكِنُوا آذَانَ الْأَنْعَامِ وَ لَأَمُرْنَهُمْ فَلْيَغْرِزُوا خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا؛» گرچه از میان فقها و علمای دینی سنی مذهب، کمتر کسی صراحتاً از شبیه سازی و تجویز آن دفاع نموده است، اما با این حال برخی، شبیه سازی را دخالت در کار خداوند قلمداد نکرده اند.<sup>۲</sup> در حوزه شبیه سازی درمانی تحقیقاتی (شبیه سازی درمانی غالباً برای درمان بیماریها مورد استفاده قرار می گیرد. سلول های بنیادین<sup>۳</sup> را که به طور بالقوه حاوی داده ها و اطلاعات کلیه بافتها و اعضاء بدن است و به مرحله تخصص یافتگی نرسیده است، برای ایجاد یک بافت یا عضو کامل و پیوند به همان فردی که سلول از او است.<sup>۴</sup> هدف در این روش، تولد انسان یا حیوانی نیست بلکه خلق یک عضو یا بافت است. این روش بسیار مطمئن می باشد، مشکلات بعد از عمل پیوند، همچون پس زدن عضو پیوندی و یا مصرف همیشگی داروهای سرکوب کننده ایمنی آن را به همراه نخواهد داشت؛ زیرا، عضو جدید نشأت گرفته از همان نقشه ژنتیکی خود فرد می باشد.<sup>۵</sup> فقهای اهل سنت، جانب احتیاط را رعایت کرده اند تا جایی که به کارگیری شبیه سازی برای تولید سلولهای بنیادی در جهت تولید بافت یا اعضا را مستحب می دانند. اما تولید جنین برای بهره برداری از اعضای بدن او را مغایر با کرامت انسانی می دانند.<sup>۶</sup>

دکتر فرید واصل، قائل به حرمت اجماعی شبیه سازی می باشد و کراراً بیان نموده است: «علم باید مبتنی بر ایمان و اخلاق و خدمت به جامعه بشری باشد و از دین و نفس و عقل و مال حفاظت کند، زیرا، اختلال در هر یک از این ضروریات موجب فساد بشریت می شود».<sup>۷</sup> وی همچنین در جای دیگر بیان نموده

<sup>۱</sup> - راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۲

<sup>۲</sup> - عامری نیا، باقر؛ پیشین، به نقل از: الترابی، حسن، الفتاوی حول الاستنساخ صورت بغیر ادراک

الاستنساخ بین الاسلام و المسیحیه، ص ۳۰۷ - مروان، الاستنساخ بین العلم و الدی، ص ۱۱۷

<sup>۳</sup> - Stem cell

<sup>۴</sup> - عامری نیا، باقر، پیشین، ص ۴۲

<sup>۵</sup> - راضی، مهدی، و دیگران، مطالعه تطبیقی شبیه سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، ص ۲۸۴

<sup>۶</sup> - صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ص ۷۴

<sup>۷</sup> - پایگاه اطلاع رسانی مدرسه الزهرا سلام الله علیها، به نشانی: [www.net.alzhranasr.net](http://www.net.alzhranasr.net) - بازدید:

است، همانندسازی انسان کاملاً از لحاظ شرعی جایز نیست، اما می‌توان از این دانش برای شبیه سازی بافت‌ها و اعضای جسم بیماران استفاده نمود.<sup>۱</sup>

در درمان ناباروری، در صورتی که سلول جسمی از شوهر زن صاحب تخمک گرفته شود مجاز است.<sup>۲</sup> مجمع تحقیقات اسلامی دانشگاه الزهراء، استفاده درمانی از شبیه سازی را نیز تجویز کرده است.<sup>۳</sup>

اکثر قریب به اتفاق مجامع فقهی و علمای اهل سنت، همانندسازی زایشی انسان را حرام اعلام کرده‌اند. مجمع تحقیقات اسلامی دانشگاه الأزهر-به ریاست شیخ محمد سید طنطاوی- با صدور فتوایی، شبیه سازی انسان را ناقض کرامت انسان و حرام اعلام کرد و جلوگیری از آن واجب دانست.<sup>۴</sup> آکادمی فقه اسلامی<sup>۵</sup> نیز، طی نشست سالانه مورخ ۲۸ ژوئن سال ۱۹۹۷ در شهر مکه، همانند سازی انسان را به علت اینکه منشأ مشکلات غیر قابل کنترل اجتماعی و اخلاقی می‌شود، غیر قابل تجویز اعلام کرد.<sup>۶</sup>

شیخ یوسف عبدالله قرضاوی، از علمای معتبر اهل سنت، همانند سازی انسان را به دلیل مغایرت آن با سنت‌های الهی، تنوع، اختلاف الوان، زوجیت و بروز مفاسدی از قبیل آشفتگی وضعیت قرابت و نسب کلون‌ها، حرام می‌داند؛ یکی از علمای اهل سنت پاکستان نیز، همانند سازی انسان را به علت اینکه موجب آسیب به شخصیت و کرامت انسان، خانواده و جامعه می‌شود، حرام می‌شمارد.<sup>۷</sup>

دکتر محمد رأفت عثمان، رییس دانشکده شریعت و حقوق دانشگاه الأزهر، برای همانند سازی پنج حالت تصور کرده است: اول اینکه؛ تخمک از یک زن و سلول بدنی، از زن دیگر گرفته شود. دوم اینکه؛ سلول بدنی از خود زن صاحب تخمک گرفته شود. سوم اینکه؛ سلول بدنی از یک حیوان گرفته شود.

۱- مظاهری، محمد مهدی، و دیگران، «شبیه سازی انسان و دیدگاه‌های مقامات و مراجع دینی»، ص ۹۹

۲- [www.Islamonline.net](http://www.Islamonline.net) - بازدید: ۱۳۹۷/۰۷/۲۵

۳- [www.Aljazeera.net/health](http://www.Aljazeera.net/health) - بازدید: ۱۳۹۷/۰۷/۲۵

۴- صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ص ۷۶

۵- آکادمی فقه اسلامی (Islamic figh academy)، یکی از سازمان‌های زیر مجموعه سازمان کشورهای اسلامی است که بر اساس سومین کنفرانس اسلامی در مکه مکرّمه در ربیع الاول ۱۴۱۰ هجری قمری، معادل ژانویه ۱۹۸۱ میلادی تشکیل گردیده و مرکز آن در شهر جدّه واقع در عربستان سعودی می‌باشد. اعضا و متخصصان این سازمان از بین فقها و متفکرین کشورهای اسلامی و اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیر اسلامی انتخاب شده‌اند.

۶- صادقی، محمود، پیشین

۷- صادقی، محمود، پیشین



چهارم اینکه؛ سلول بدنی (جسمی) از مردی که با صاحب تخمک بیگانه است، گرفته شود؛ و پنجم اینکه؛ سلول بدنی از شوهر زن صاحب تخمک گرفته شود.<sup>۱</sup>

ایشان چهار حالت اول را، در حکم آمیزش جنسی بین زن و غیر شوهر، دانسته و آن را نامشروع و حرام شناخته است، اما حالت پنجم را به لحاظ اینکه صاحب سلول، شوهر صاحب تخمک است، احتمال داده، که در صورت وجود ضرورت، مشروع باشد. به نظر او در این حالت، فرد کلون شده، فرزند دهنده تخمک و دهنده سلول محسوب می‌شود و کلیه احکام، حقوق و تکالیف مقرر بین فرزند و ابویین بین آنها جاری خواهد بود.<sup>۲</sup>

بنابراین در میان اهل سنت، به طور کلی اجماعی بر ضد شبیه سازی انسان وجود دارد و این کار حرام شمرده می‌شود. البته این اتفاق آراء، در مورد همانندسازی درمانی وجود ندارد. در حالی که، مجمع تحقیق اسلامی دانشگاه الأزهر، استفاده درمانی از شبیه سازی را جایز می‌داند، شیخ یوسف قرضاوی در مورد استفاده درمانی از شبیه سازی می‌گوید: اگر مقصود این باشد که از انسان یا جنین شبیه سازی شده، عضوی را بگیرند و به فرد دیگر پیوند بزنند، جایز نیست. زیرا انسان یا جنین شبیه سازی شده، مخلوقی است که حیات انسانی کسب کرده و این کار، ولو اینکه انسان در مرحله جنینی باشد، دارای حرمت است. اما اگر مقصود این باشد که اعضای معینی از بدن، مثل قلب، کبد یا کلیه شبیه سازی شود تا، در درمان بیماران از آن استفاده شود، نه تنها حرام نیست، بلکه مطلوب و مستحب است.

اما یکی از محققین اهل سنت می‌گوید: هر گاه جنین به مرحله‌ای از رشد برسد، گرفتن اعضاء و کشت آن در بدن بیماران، جنایت بر جنین و حرام است. البته از ظاهر این عبارت چنین بر می‌آید که مفهوم همانند سازی درمانی و پژوهشی، به وضوح برای این مفتیان، روشن نبوده است و تصور ایشان این بوده که با همانند سازی، می‌توان مستقیماً اعضای بدن را کشت و تولید کرد.<sup>۳</sup>

موافقان سنی مذهب تکنولوژی همسان سازی، دلیل مخالفان را با استناد به آیه ۱۱۹ سوره نساء نمی‌پذیرند و چنین برداشتی از ظاهر نصوص را یک فهم ساده می‌دانند و در پاسخ بیان می‌کنند: «بی شک معلوم است که حیات صرفاً به دست خدا است اما اینکه چگونه؟ نمی‌توان ادعا کرد فقط روش طبیعی است که باید حیات بشری را تضمین نماید. شبیه سازی انسانی دخالت در کار خدا نیست و بهتر است پس از شبیه سازی حیوانی، جوانب شبیه سازی انسانی را خوب بسنجیم نه اینکه آن را تحریم کرده و از آن

<sup>۱</sup> - شافعی، محمد فرید، الاستنساخ البشري بين اوهام الغرب و الحقائق الاسلام، ص ۴۷

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۴۷-۴۹ (برداشت)

<sup>۳</sup> - صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ص ۷۸

بیگانه باشیم»<sup>۱</sup>. با بررسی در آراء اهل تسنن می توان گفت: نزاع موافقان و مخالفان شبیه سازی عملا به نوع برداشت آنها از نصوص بستگی پیدا کرده است و این تفاسیر متفاوت منشأ ایجاد دو طرز تفکر در مقابل هم شده است.<sup>۲</sup> با مطالعه و تامل در نظرات علمای اهل سنت پی می بریم که در زمینه شبیه سازی انسانی عقیده واحدی که تمام علمای این مذهب آن را پذیرفته باشند وجود ندارد، هر چند اکثریت آنان قائل به تحریم شبیه سازی انسانی هستند.

### ۳-۶. ادله حرمت شبیه سازی از نظر علمای اهل سنت

عالمان اهل سنت دلایل مختلفی بر حرمت شبیه سازی انسانی اقامه کرده اند؛ مانند دلایل کلامی، دلایل فقهی، دلایل اخلاقی، دلایل اجتماعی، دلایل روان شناختی و دلایل علمی.<sup>۳</sup>

عمده این دلایل عبارتند از:

- ۱- تغییر خلق الله
- ۲- لزوم تولید مثل جنسی
- ۳- حرمت کمک و تقویت ظالمان
- ۴- خطر از دیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع
- ۵- حرمت نظر و لمس اجنبی
- ۶- حرمت قتل جنین
- ۷- حرمت از بین بردن منشا جنین
- ۸- لزوم تولید مثل جنسی
- ۹- اختلاط انساب
- ۱۰- عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه سازی
- ۱۱- ابهام در نفقه و ارث

---

<sup>۱</sup> - عامری نیا، باقر، شبیه سازی انسانی در آئینه فقه، اخلاق و حقوق، ص ۱۴۹

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۱۴۰

<sup>۳</sup> - اسلامی، سیدحسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۳

۱۲- از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده

۱۳- از بین رفتن مفهوم مادری

۱۴- رواج یافتن روابط نامشروع

اکنون هر کدام از ادله مذکور را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

### ۳-۶-۱. تغییر خلق الله

شبهه‌سازی تغییر خلق الله است و این کار به استناد آیه ۱۱۹ سوره نساء حرام به شمار می‌رود. استدلال به این آیه این است که جنین به دست آمده در آزمایشگاه از مخلوقات است و تغییر خلق جایز نیست. از بین بردن سلولهای تشکیل دهنده اعضا، از مصادیق تغییر خلق الله است و در آیه قرآن این کار، از کارهای شیطانی شمرده شده است. و این کار به موجب اصل اولی در شریعت اسلامی حرام و ممنوع است و قرآن بر این حرمت دلالت دارد.<sup>۱</sup>

یکی از مشهورترین دلایلی که بر ممنوعیت شبهه‌سازی اقامه شده، آیه‌ها و روایت‌های متضمن حرمت تغییر خلق الله است. یکی از بزرگترین مجامع فقهی اهل سنت این دلیل را به عنوان یکی از مهم‌ترین دلایل حرمت شبهه‌سازی ارائه نموده است. و معتقدند که شبهه‌سازی بر آیه شریفه «تبدیل خلق الله» منطبق شده است. یکی از استدلال‌های مجمع البحوث الاسلامی (وابسته به دانشگاه الازهر مصر) بر حرمت شبهه‌سازی، تمسک به همین آیه شریفه است.<sup>۲</sup>

از عبدالله بن مسعود روایت شده است که گفت: «خداوند زنی را که خالکوبی می‌کند و زنی را که بر بدن وی خالکوبی می‌شود و زنی را که موی صورت زنان دیگر را می‌زاید و زنی که موی صورتش زدوده می‌شود، و نیز زنی را که دندانهای خویش را به خاطر زینت اصلاح می‌کند (فاصله بین دندان‌ها را باز می‌کند) کسی که خلقت خدا را تغییر می‌دهد. این خبر به زنی از بنی‌اسد رسید که اهل قرآن بود؛ به نزد وی آمده و گفت: شنیده‌ام که این زنان را لعنت کرده‌ای؟ عبدالله بن مسعود پاسخ داد: چرا کسی را که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) لعنت کرده است لعنت ننمایم؟ و دستور به این کار در قرآن نیز آمده است. زن سوال کرد در کجای قرآن چنین چیزی آمده است با اینکه من تمامی قرآن را خوانده‌ام اما این را (که) هر که را که رسول خدا لعنت کرد، لعنت کنید) در آن نیافته‌ام؟ گفت: آن را خوانده‌ای و در کتاب خدا

<sup>۱</sup>- الزحیلی، وهبه، اصول الفقه اسلامی، ص ۱۲۶.

<sup>۲</sup>- مجله مجمع الفقه الاسلامی (گردآورنده)، الاستسناخ البشری، ص ۳۳

دیده‌ای؛ خداوند فرموده است: هر چه رسول خدا (صلی الله علیه وآله) برای شما آورد آن را بگیری و هر چه از آن نهی کرد پس از آن پرهیز کنید»<sup>۱</sup>.

طبق این دلیل، شبیه‌سازی انسان، تغییر خلق در خلق خداوند و تبعیت از شیطان است و از آنجایی که در قرآن برای تغییر خلق الله وعده عذاب داده شده، از گناهان کبیره محسوب می‌گردد. و چون شبیه‌سازی نیز یکی از مصادیق تغییر خلق الله است، پس باید حکم به تحریم آن داد.

### ۳-۶-۲. لزوم تولید مثل جنسی

طبق این دلیل، اسلام از مسلمانان خواسته است تا تنها از طریق آمیزش جنسی به زاد و ولد بپردازند. از این رو، هرگونه تلاشی جهت تولید مثل که در آن این مکانیزم حذف شود، از نظر اسلام ممنوع است. در سوره اعراف آیه ۱۸۹ با کنایه ایی از این مکانیزم این گونه سخن رفته است: « فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهِ ». در آیات دیگر نیز همواره از این سنت سخن رفته است. در نتیجه می‌توان گفت که تنها روش مقبول اسلامی برای تولید مثل، تماس جنسی و آمیزشی است که طی آن گامتهای زن و مرد با یکدیگر متحد می‌شوند و زایگوت یا تخمک بارور شده را تشکیل می‌دهند. اما چون در شبیه‌سازی انسانی، چنین تماسی وجود ندارد و اساساً اسپرم مرد در آن نقشی ایفا نمی‌کند، از نظر اسلام حرام است.<sup>۲</sup> نورالدین مختار الخادمی<sup>۳</sup> از جمله کسانی است که به این دلیل برای صدور حکم تحریم شبیه‌سازی انسانی متوسل می‌شود.

در تفسیر آیه ۱۱۹ نساء در مورد عبارت تغییر خلق الله هیچ گونه اتفاق نظری مبنی بر تغییر در جسم و تشویه بین امامیه و سنی وجود ندارد.<sup>۴</sup>

### ۳-۶-۳. حرمت کمک و تقویت ظالمان

عملیات شبیه‌سازی وسیله‌ای برای طولانی شدن عمر پادشاهان و ظالمان و کسانی که امکانات مالی دارند، است و در واقع تقویت ظلم آنهاست و این کار مبعوض نزد شرع است.<sup>۵</sup> چون تنها صاحبان قدرت

۱- نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ج ۸، ص ۱۶۷

۲- اسلامی، سیدحسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۴

۳- الخادمی، نورالدین مختار، الاستنساخ بدعه العصر، ص ۲۰

۴- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۲۴

۵- پیشین، ص ۲۳

می توانند از آن بهره مند گردند و به شبیه سازی و بقای نسل خود بپردازند و سایر افراد عادی از این تکنولوژی بی بهره می مانند و این خود به تقویت و بقای ظالمان کمک می کند.

### ۳-۶-۴. خطر ازدیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع

شبیه سازی درمانی باعث می شود که عمر افراد بشر زیاد شود و این کار برای بشریت خطرناک است. چون منابع کره زمین محدود است و با افزایش جمعیت و طولانی شدن عمرها (به واسطه درمان بسیاری از بیماریها با این روش) مرگ مردم به تأخیر می افتد. بر اثر این کار، جهان دچار کمبود جا، آب و سایر امکانات خواهد شد. پس ایجاد مقدمه این کار، خالی از اشکال نیست.<sup>۱</sup> زیرا با به کارگیری دانش شبیه سازی توازن تعداد افراد و منابع موجود به هم می ریزد.

### ۳-۶-۵. حرمت نظر و لمس اجنبی

منشأ فحج و ممنوعیت این کار را جز تعلیمات اسلام و فرمایشات ائمه ی اطهار (علیهم السلام) چیزی دیگری نمی توان دانست. بنابراین، حکم حرام بودن گرفتن اسپرم مرد اجنبی و تخمک زن توسط نامحرم، حداقل از نظر احتیاط در مسئله خالی از قوت نیست. علاوه بر آن در سوره ی نور آیات ۳۰ و ۳۱، سوره ی احزاب آیه ی ۳۵، سوره ی مومنون آیات ۵ تا ۷ و سوره ی معارج آیه ی ۲۹ بر این نکته تأکید شده که مسلمان مومن، موظف است جز در دایره ی ازدواج اعم از دایم یا موقت، اندام های جنسی خود را از دیگران حفظ کند. طبیعی است که استفاده از اسپرم دیگران به نحوی که مستلزم نگاه و لمس نامحرم باشد و به کار بردن آن در شرایط آزمایشگاهی برای ایجاد جنین شبیه سازی (چه حالت درمانی و تولید انسانی)، مصداق بارز چنین عمل ناروایی است، زیرا هیچ تفاوتی میان زن و مرد در حفظ اندام های جنسی خود وجود ندارد و حفظ اندام های جنسی نیز امری است مطلق که به اطلاق خود، شامل حفظ از تماس با اندام جنسی جنس مخالف و حفظ از تماس با مایعات جنسی جنس مخالف هر دو می شود.<sup>۲</sup> این ایراد زمانی مطرح می شود که با استفاده از سلول مردی غیر از شوهر شبیه سازی صورت گیرد.

### ۳-۶-۶. حرمت قتل جنین

شبیه سازی درمانی، مستلزم نابودی جنین مولد سلولهای بنیادی است و نابود کردن جنین عقلاً و شرعاً جایز نیست.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - محسنی، آصف، الفقه و مسائل طبیه، ص ۸۹

<sup>۳</sup> - سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۲۰

برای شبیه‌سازی، سلول را با تخمک تلقیح می‌کنند و در ابتدا، دهها رویان قابل انسان شدن، تولید می‌شود. سپس از برخی این رویان‌ها اعضا و بافت‌ها را تولید و بقیه را از بین می‌برند. قتل این موجودات، از نظر عقلی و شرعی مبعوض است. چون در واقع، چیزی است که منشأ انسان می‌باشد. از بعضی روایتها، این معنی به دست می‌آید:<sup>۱</sup>

روایت اول:

معتبره اسحاق بن عمار: قال: «قلت لابی الحسن علیه السلام: المرثه تخاف الحبل شرب الدواء فتلقى ما فی بطنها قال لا، فقلت انما هو نطفه، فقال: ان اول ما یخلق نطفه»؛ یعنی راوی از ابوالحسن (علیه السلام) می‌پرسد زنی از حامله شدن می‌ترسد و دارو می‌خورد تا آنچه در شکم دارد سقط کند. حضرت فرمودند: جایز نیست. راوی می‌گوید: آنچه در شکم دارد هنوز نطفه است. حضرت در پاسخ فرمودند: همین نطفه منشأ وجود انسان می‌شود.<sup>۲</sup>

بنابراین، شبیه‌سازی همراه با ارتکاب قتل رویانهای آزمایشگاهی است و در حکم قتل نفس است.<sup>۳</sup>

روایت دوم:

صحیحہ این عیبده: قال: «سألت اباجعفر (علیه السلام) عن امرأه شربت دواء و هی حامل و لم یعلم بذلک زوج ها فالقت ولدها قال: فقال: ان کان له عظم و قد نبت علیه اللحم علیها دیه تسلمها الی ایبه و ان کان حسین طرحتہ علقه او مضغه فان علیها اربعین دینارا او غره تودیها الی ایبه قلت: فهی لا ترث ولدها من دیتہ مع ایبه؟ قال: لالانها قتلته فلا ترثه»<sup>۴</sup>؛ یعنی از امام باقر (علیه السلام) پرسیدم: زنی در حالی که حامله است بدون اطلاع شوهرش دارویی مصرف می‌کند و سقط می‌کند. حضرت می‌فرمایند: اگر برای جنین استخوان باشد و گوشت بر آن روییده باشد بر زن ۴۱ دینار واجب است که به شوهرش بدهد و زن از دیه ارث نمی‌برد چون او قاتل آن جنین است.<sup>۵</sup>

---

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۹، ص ۱۵

<sup>۳</sup> - سلیمی، زهرا، پیشین

<sup>۴</sup> - حر عاملی، پیشین، ج ۲۶، ص ۳۱

<sup>۵</sup> - حر عاملی، پیشین، ص ۳۲

### ۳-۶-۷. حرمت از بین بردن منشأ جنین

وقتی سلول غیر جنسی با تخمک در آزمایشگاه تلقیح می‌شود، تبدیل به جنین می‌گردد که این جنین قابلیت تبدیل شدن به یک انسان زنده را دارد؛ اما پژوهشگران و دانشمندان با تبدیل آن به یک بافت زنده عملاً مانع به وجود آمدن یک انسان زنده می‌شوند. عده‌ایی از صاحب نظران اهل سنت به این دلیل که شبیه‌سازی درمانی مانع به وجود آمدن یک انسان که قابلیت حیات و تولد را دارد. این نوع از شبیه‌سازی را محکوم می‌کنند.

### ۳-۶-۸. لزوم تولید مثل جنسی

طبق این دلیل، اسلام از مسلمانان خواسته است تا تنها از طریق آمیزش جنسی به زاد و ولد بپردازند. از این رو، هر گونه تلاشی جهت تولید مثل که در آن این مکانیزم حذف شود، از نظر اسلام ممنوع است.<sup>۱</sup> به عبارت دیگر طبق این دلیل تنها روش پسندیده اسلامی برای تولد انسانها تماس جنسی می‌باشد.

### ۳-۶-۹. اختلاط انساب

مقاصد پنج‌گانه کلی شریعت در میان اهل سنت جایگاه خاصی دارد و از این دیدگاه، هدف هر دین الهی، از جمله اسلام، حفظ پنج مقصد اساسی زندگی، یعنی دین، عقل، نفس، مال و نسب است.<sup>۲</sup> اما شبیه‌سازی انسانی این هدف اساسی و ضروری زندگی را از میان می‌برد و موجب خلط نسب می‌شود.<sup>۳</sup> و از آنجا که اختلاط نسب را مخالف دستورات اسلام می‌دانند به همین دلیل حکم حرمت شبیه‌سازی را صادر کرده‌اند.

### ۳-۶-۱۰. عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه‌سازی

در تولید مثل جنسی، همواره دو نفر در ایجاد جنین نقش دارند؛ اما شبیه‌سازی انسانی به لحاظ نظری این امکان را فراهم می‌سازد که بتوان بدون وجود پدر شخصی را شبیه‌سازی کرد. برای این کار، کافی است که ما یک تخمک و یک هسته سالم سلول در اختیار داشته باشیم و این دو ممکن است از یک تن باشد؛ یعنی میتوان هسته سلول جسمی زنی را در تخمک بی‌هسته او وارد ساخت و آن را در رحم همان زن کاشت.<sup>۴</sup> و به این ترتیب به تشکیل جنین بدون سلول جنسی مرد پرداخت و برای تولد نوزاد از وجود پدر

۱- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۴

۲- ریسونی، احمد، اهداف دین از دیدگاه شاطبی، ص ۲۸

۳- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۷۶

۴- پیشین، ص ۸۱

بی‌نیاز شد که این دلیل نیز یکی از دلایل مخافت برخی از صاحب نظران اهل سنت است؛ زیرا عدم وجود پدر و تولد انسان‌های بی‌پدر را مخالف شریعت اسلام می‌دانند.

### ۳-۶-۱۱. ابهام در نفقه و ارث

از نظر برخی از عالمان اهل سنت، شبیه‌سازی انسانی موجب مخدوش شدن یکی از احکام فقه مانند نفقه و ارث می‌شود؛ زیرا پیامد منطقی ابهام در روابط خانوادگی آن است که در این صورت فقیه نمی‌داند که چه کسی از چه کسی ارث می‌برد و چه کسانی مشمول نفقه‌اند. برای مثال، آیا دختری که از هسته سلول جسمی مادر خود شبیه‌سازی شده است، از شوهر آن زن ارث خواهد برد؛ هرچند به لحاظ ژنتیکی فرزند او به شمار نخواهد رفت؟ و آیا این کار خلاف یکی از مقاصد پنجگانه شریعت یعنی حفظ مال نخواهد بود؟<sup>۱</sup>

### ۳-۶-۱۲. از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده

شبیه‌سازی انسانی در دراز مدت به نابودی نهاد خانواده و از بین رفتن اصل ازدواج می‌انجامد؛ نهادی که همواره مورد تأکید شارع و اساسی‌ترین نهاد اجتماعی است. اگر هرکس بتواند به سادگی انسانی را شبیه‌سازی کند و برای این کار نیازی به ازدواج نداشته باشد، چه ضرورتی برای تن دادن به ازدواج و تحمل مشکلات آن وجود دارد؟<sup>۲</sup> و به این ترتیب برای بقای نسل بشر نیازی به تشکیل خانواده نیست و خانواده اهمیت خود را از دست می‌دهد؛ همین دلیل باعث تحریم شبیه‌سازی از دیدگاه مخالفان گردیده است.

### ۳-۶-۱۳. از بین رفتن مفهوم مادری

بر اثر رواج شبیه‌سازی انسانی، نه تنها نهاد ازدواج متلاشی خواهد شد، بلکه حتی مفهوم مادری همراه با معانی عاطفی آن از میان می‌رود و رابطه فرزند و مادر رابطه میان دو شیء نه دو انسان می‌گردد.<sup>۳</sup> از نظر یکی از محققین، این کار به مسخ غریزه مادری می‌انجامد؛ زیرا رحم را به تنها ابزاری برای حفظ جنین تبدیل می‌کند<sup>۴</sup> و مفهوم مادری از بین می‌رود.

---

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - پیشین، ص ۸۲

<sup>۳</sup> - پیشین، ص ۸۳

<sup>۴</sup> - عوده الله، ریاض احمد، الاستنساخ فی المیزان اسلام، ص ۱۳۶



### ۳-۶-۱۴. رواج یافتن روابط نامشروع

طبق این استدلال، هنگامی که اساس خانواده متلاشی شد و هر کسی توانست آن گونه که می‌خواهد، شخص مورد نظر خود را شبیه‌سازی کند، امکان رواج انواع روابط جنسی نامشروع حتی میان اعضای خانواده و محارم پیش خواهد آمد.<sup>۱</sup>

### ۳-۷. پاسخ موافقان شبیه‌سازی به مخالفان

در مطالب قبلی به بررسی نظرات مخالفان شبیه‌سازی پرداخته شد و ادله ای که به آن استناد کرده بودند، بیان گردید. در ادامه مطالب به پاسخ موافقان شبیه‌سازی انسان به ادله ارائه شده از سوی مخالفان می‌پردازیم.

### ۳-۷-۱. پاسخ به ایراد تغییر خلق الله

گروهی تغییر خلق را به معنای عام آن گرفته‌اند و عده ای برای تغییر خلق، معنای خاصی مطرح کرده‌اند. گروه اول مصادیق گوناگونی برای تغییر خلق ذکر کرده‌اند که بیشتر به تغییر شکل و صورت اشیاء اشاره دارد، مانند: خصی (نازا) کردن انسان و حیوانات، تراشیدن ریش، وصل شعر (افزودن مو به موی سر)، برداشتن ابرو، کندن دندان اضافی، داغ نهادن بر پوست، ازدواج سیاه و سفید و ... هر چند در مواردی قائل به استثناء و تخصیص شده‌اند؛ که از موارد تخصیص، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ازدواج سیاه و سفید، ختنه کردن، داغ نهادن بر حیوانات، زخم زدن بر کوهان شتر در مراسم حج، دلیل این استثناء روایت های خاص است. عده‌ای نیز برای تغییر خلق، مصادیقی ذکر کرده‌اند که نه به تغییر صورت، بلکه به تغییر صفت یا کارکرد اشیاء باز می‌گردد. از جمله این مصادیق می‌توان به همجنس بازی و پرستش خورشید و ماه اشاره کرد؛ گروهی تا آنجا پیش رفته‌اند که حتی سوار شدن بر گاو و شخم زدن زمین به وسیله الاغ را مصداق تغییر خلق دانسته‌اند! زیرا کارکرد مورد انتظار از گاو و الاغ، بر عکس این نوع استفاده است. در مقابل، گروه دوم خلق الله را به معنای خاص گرفته و در نتیجه، تغییر خلق را بر مصادیق خاصی مانند تغییر دین و تغییر نفس انسانی از حالت صفا و خلوص اولیه به حالت قساوت و غفلت حمل کرده‌اند. با توجه به وجوه ذکر شده، مشخص می‌گردد که درستی استدلال به آیه بر حرمت شبیه‌سازی، وابسته به این است که تغییر خلق، به معنای عام و نه به معنای خاص باشد.<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> - هانی، استنساخ البشر علی مائده الحوار، قابل دسترسی در سایت [www.mideastnnt.com](http://www.mideastnnt.com)

بازدید ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

<sup>۲</sup> - سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۲۳-۲۴

به نظر می‌رسد ظهور ابتدایی آیه، مهم‌ترین دلیلی است که می‌توان برای استفاده معنای عام از آیه مطرح کرد؛ زیرا روایت معتبری که آیه را به معنای عام تفسیر کرده باشد، در دست نیست و آنچه در کتب روایی و تفسیری اهل سنت وارد شده، هیچ یک روایت منقول از پیامبر اکرم (ص) نیست. بلکه همه آنها بیانگر اجتهادهای شخصی صحابه و تابعین است. از جمله: ابن مسعود، ابن عباس، عکرمه، انس، ربیع بن انس، قتاده، مجاهد، حسن، ضحاک، ابراهیم، شهر بن حوشب، القاسم بن ابی بزه و السدی با توجه به اینکه خود اینان نیز تفسیرهای متعارضی از آیه ارائه کرده اند، سخن از اجماع صحابه و تابعین هم نمی‌توان به میان آورد. با وجود این، اگر مانعی در کار نباشد، باید به استناد ظاهر آیه به عموم آن متلزم شد.<sup>۱</sup>

باید اذعان نمود که پیشرفت و انقلابی که در علم ژنتیک در اواخر قرن ۲۰ به‌ویژه در چهره مهندسی ژنتیک نمایان شده است و شبیه‌سازی موجودات زنده خصوصاً انسان از کارکردهای آن است، به‌هیچ‌وجه آفرینی از سنخ آفرینش خداوند در خصوص انسان نیست. البته فعالیت آفرینشگرانه انسانی در طول فعالیت آفرینی الهی می‌تواند باشد؛ زیرا نتیجه مهندسی و علم ژنتیک، در گرو هستی پیشینی سلول‌های بنیادی و جنسی و نیز بازهای چهارگانه یا نقشه ژنتیک با خواص و قوانین شیمیایی، زیست شیمی و زیستی، به آنها مختص است که هیچ کدام آنها فرآورده دست بشر نیست؛ بلکه در حوزه علم و قدرت آفرینشگرانه خداوند قرار دارد و آنچه که علم امروزی بشر بدان دست یافته است، شناخت قوانین حاکم بر این واحدهای حیاتی است که بازتاب کارکرد و هویت زیستی آنهاست. دقیقاً بر مبنای همین شناخت، عالمان و مهندسان ژنتیک توان ایجاد تغییرات و ترکیبات در سلول‌های بنیادین و جنسی و در نهایت طراحی و برنامه‌نویسی ویژه را در تعاملات بازها و واحدهای حیاتی پیدا نمودند. البته این اقدامی چشمگیر برای انسان است که به گونه‌ای مستقیم تأثیر فراگیر در شکل‌دهی حیات بشر در آتیه خواهد داشت، اما این ظرفیت و توانایی علمی انسان‌ها، رابطه زیستی و خلقتی انسان را با خداوند نتوانسته است قطع نماید.<sup>۲</sup>

دانشمندان علم ژنتیک بدون سلول تخم و قوانین حاکم بر آن و نیز در فقدان یک سلول بالغ از یک عضو دیگر و نقشه ژنتیکی این سلول با تمامی ویژگی‌ها و توانایی‌های آن، نمی‌توانند دست به هیچ کاری بزنند. اینها نمی‌توانند سلول تخم را با تمامی اطلاعات فراگیر که دارد و نیز D.N.A سلول هر بافت را با اطلاعات و ظرفیتی که در آنها تعبیه شده است و نیز سلول بنیادی را، ابتدأ و مستقلاً پدید آورند و خلق نمایند؛ بلکه با استفاده از فناوری‌های نو و پیشرفته، قادر به کشف قوانین ویژگی‌ها و قابلیت‌های آنها گردیده‌اند و بر مبنای آنها به باز ترکیب و برنامه‌نویسی شان می‌پردازند. به علاوه علت عبودیت انسان در برابر خداوند متعال صرفاً مخلوقیت نیست؛ بلکه عالی‌ترین دلیل و علت عبودیت، شایستگی‌هایی است که در

<sup>۱</sup> - شبیری، سیدحسن، بررسی مشروعیت شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه فقهی، حدود و شرایط آن، ص ۳۲

<sup>۲</sup> - مصباح، عبدالهادی، الاستنساخ بین العلم والدین، ص ۱۱۸

خداوند وجود دارد و از سوی انسان‌ها به درجات گوناگون درک می‌شود، همین که فرزندان آدم در میدان جاذبه چنان موجودی قرار گرفتند و آن را دریافتند، تسلیم او می‌شوند و افتخار بندگی و پرستش را به دست می‌آورند.<sup>۱</sup>

از سوی دیگر تمرکز انحصاری بر خلقت خداوند در تفسیر و تبیین عبودیت، رابطه انسان و خدا را درست آشکار نمی‌کند. اگر انسان تنها احساس مخلوقیت را در برابر خداوند داشته باشد و خالق را واجد دیگر ویژگی‌ها و کمالات نداند و یا نیابد، در این صورت رابطه و پیوند کاملاً یک‌سویه، انفعالی و از باب جبر خواهد بود و چنین رابطه و پیوندی ارزش معرفتی و تکامل ندارد و مطلوب خالق انسان نیز قرار نمی‌گیرد. انسان به همین جهت، عبودیت را که نتیجه دریافت و معرفت وحدانیت، ربانیت، قاهریت، مالکیت، قیومیت، عالمیت ذاتی در معبودی به نام الله است، سازنده می‌یابد و ده‌ها آیه دیگر که در همه آنها خداوند واجد اوصاف و ویژگی‌های فراوانی معرفی می‌شود و چنانچه درست درک شوند خداوند را شایسته پرستش و نیایش می‌یابند و چون فهم و درک آن ویژگی‌ها یکسان و هم‌سطح از سوی انسان‌ها نیست، طبعاً عبودیت نیز مراتب و مراحل گوناگونی پیدا می‌کند.<sup>۲</sup>

### ۳-۷-۲. پاسخ به ایراد حرمت کمک و تقویت ظالمان

اول اینکه، شبیه‌سازی درمانی در اختیار صالحان و متدینین هم می‌تواند قرار بگیرد؛ دوم اینکه براساس این اشکال، باید پیشرفت علم پزشکی را حرام دانست. چون اینها با دانش خود، سبب درمان ظالمان می‌شوند، بدیهی است که این امر به هیچ وجه قابل التزام نیست. بله اگر انسان واجب القتل و مهدور الدمی بخواهد با این کار به حیات خود و ظلم خود ادامه دهد، انسان نباید با او همکاری کند، ولی به دست آوردن تکنولوژی و علم نرم‌افزاری آن، به قصد خدمت به بشریت و صالحان، از این ناحیه، نمی‌تواند جای اشکال بشود؛ چه بسا ممکن است ثواب و پاداش فراوان اخروی را نیز به همراه داشته باشد.<sup>۳</sup>

از این رو مسأله انحصار یا حداقل ادامه انحصار شبیه‌سازی در میان قشر خاصی منتفی است. اگر چنین هم باشد به جای آنکه به دلیل این انحصار حکم به تحریم آن داده شود، باید کاری کرد که این انحصار در هم شکسته شود. از این رو باید از طریق توسعه دانش مربوطه راهی در پیش گرفت که فقیران (و مظلومان) نیز بتوانند از آن استفاده کنند نه آنکه همواره از آن محروم باشند.<sup>۴</sup>

۱- طباطبایی، محمد صادق و دیگران، بررسی حکم تکلیفی شبیه‌سازی انسان، ص ۲۱۰

۲- پیشین

۳- پیشین، ص ۸۶

۴- اسلامی، حسن، شبیه‌سازی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۴۰۱

### ۳-۷-۳. پاسخ به ایراد خطر ازدیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع

اول اینکه علم بشر تنها محدود به این قسمت نیست، بلکه ممکن است با پیشرفت علم، قدرت به دست آوردن منابع جدید و بهینه سازی بهره برداری از منابع موجود را به دست آورد. اگر زمانی برای تولید یک مرغ لازم بود چند ماه صبر شود، اما هم اکنون با فراهم شدن امکانات و فناوری روز، این مدت به چند هفته رسیده است. اگر زمانی برای گرم شدن، باید درخت‌ها و جنگل‌ها نابود می‌شدند، اما اکنون با کشف منابع گازی و سایر منابع، می‌توان همان اثر را به دست آورد. در عصر حاضر، بشر در زمینه استفاده از انرژی هسته‌ای، برای افزایش تولید غذا و آب به پیشرفتهای قابل توجهی رسیده است. پس نمی‌توان با این اشکال افزایش عمر انسانها را به نقد کشید.<sup>۱</sup>

دوم اینکه: براساس این مبنا، باید ترغیب مردم به بهداشت و فراهم کردن وسایل بهداشتی و آب آشامیدنی بهداشتی که مانع مرگ و میر میلیونها نفر در سال شده است را ممنوع دانست. براساس این نظریه، باید جلو پیشرفت علم پزشکی را گرفت، چون در سالهای اخیر با اکتشافها و اختراعات جدید، بیماریهای کشنده‌ای همچون طاعون و وبا ریشه کن شده است. اگر زمانی تصور می‌شد که کره زمین به واسطه کثرت جمعیت دیگر جا نخواهد داشت، بشر با علم روز می‌تواند به جای استفاده از زمین، با ساختن ساختمانهای چند صد طبقه از فضا بهره برد و هم اکنون به فکر تسخیر کرات دیگر و فراهم کردن شرایط زیست در آنهاست.<sup>۲</sup>

سوم اینکه: در دلیل فوق چنین فرض شده که این تکنولوژی در اختیار همگان اعم از فقیر و غنی قرار دارد. از این رو، موجب افزایش جمعیت خواهد شد. اما در دلیل فوق (حرمت کمک و تقویت ظالمان) ادعا شد که این تکنولوژی تنها در اختیار دولتمندان قرار خواهد گرفت و این از مواردی است که دلیل مزبور را نقض می‌کند.<sup>۳</sup>

چهارم اینکه: مخالفان شبیه‌سازی تا پیش از این کوتاه بودن عمر و نقص و بیماری داشتن فرد شبیه‌سازی شده را به عنوان یکی از دلایل مخالفت خود اعلام می‌کردند و می‌گفتند: از معایب این روش‌ها این است که دانشمندان هنوز به حیات طولانی مدت و سلامت حیوانات کلون شده اطمینان ندارند. این به دلیل آن است که سلول‌هایی که عمر بالایی دارند و در معرض اشعه تیمار می‌شوند ممکن است حاوی جهش‌های مضر در ژنوم شوند. بعضی متخصصان بر این باورند که با وجودی که گله‌های یکسان حاصل از کلون

<sup>۱</sup> - پیشین، ص ۳۸۶

<sup>۲</sup> - پیشین

<sup>۳</sup> - پیشین

سازی تولید مناسبی را خواهند داشت اما به علت کاهش شدید تنوع امکان هر نوع نتایج غیرقابل پیش بینی وجود خواهد داشت. در نهایت اعداد و ارقام ناشی از همانندسازی نیز همواره نشان می‌دهد که احتمال موفقیت در همانندسازی در بهترین حالت ۵ الی ۱۰ درصد است و در حدود ۳۵ درصد کلون‌ها در دو ماه اول زندگی از بین می‌روند. دستیابی به تکنیک‌های این روش به دست بزهاکاران نیز تهدید جدی و نگران کننده‌ای، عمده‌ای است که ممکن است جهان را با نابودی مطلق روبه‌رو کند. حال چگونگی است که افزایش عمر و خطر ازدیاد جمعیت را به عنوان دلیل مخالفت خود بیان می‌کنند. این دلیل در حقیقت ناقص آن یکی است.<sup>۱</sup>

پنجم اینکه: به هر حال، به فرض وارد دانستن این ایراد، اصل شبیه‌سازی ممنوع نخواهد شد. بلکه شبیه‌سازی به صورت انبوه، سبب مفاسد اجتماعی خواهد گشت و همان طور که در پاسخهای قبل، گفته شد، این مشکل را می‌توان با وضع قوانین در سطح ملی و بین‌المللی حل نمود.<sup>۲</sup>

### ۳-۷-۴. پاسخ به ایراد حرمت نظر و لمس اجنبی

هنگامی که به بدن مرد و زن نامحرم نگاه نشود و لمس نگردد، بر اصل گرفتن هسته تخمک زن فرضی، بلکه هر زنی، مانند زن دوم، همچنین جای دادن این هسته برگرفته شده به محل هسته دیگر در تخمکی که هسته اش تخلیه شده، دلیلی بر حرمت وجود ندارد و مقتضای اصل عملی، شرعاً و عقلاً جایز بودن این عمل است به شرط آنکه در گرفتن منی از مرد جهات شرعی رعایت شود؛ به این معنی که این کار به سبب انجام عمل حرام واقع نشود، مثل استمناء یا لمس عورت مرد و نگاه به آن از طرف کسانی که این کار برای آنان حرام است، مثل پرستار و غیره.<sup>۳</sup>

یکی از فقهای امامیه در پاسخ به سوال تلقیح نطفه اجنبی به اجنبیه در صورتی که مرد عقیم باشد چه حکمی دارد؟ فرمودند: این عمل فی نفسه اشکال ندارد و باید از لمس و نظر حرام اجتناب شود.<sup>۴</sup>

### ۳-۷-۵. پاسخ به ایراد حرمت قتل جنین

دو نظریه، درباره جنینی که در رحم استقرار پیدا نکرده است، وجود دارد:

۱- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۲۵

۲- شبیری، سید حسن، بررسی مشروعیت شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه فقهی، حدود و شرایط آن، ص ۸۷

۳- سلیمی، زهرا، پیشین

۴- خامنه‌ای، سید علی، اجوبه الاستفتائات و مناسک آیت الله خامنه‌ای، ص ۲۶

نظریه اول اینکه احترام جنین، وقتی است که در رحم مستقر شود و قبل از آن اعدام آن جایز بوده و حفظ آن لازم نیست که بعضی از فقها این نظریه را اختیار کرده‌اند.<sup>۱</sup>

بر اساس این نظریه نمی‌توان به استناد اینکه حرمت جنین از بین می‌رود، حکم تحریم شبیه‌سازی را صادر کرد.

نظریه دوم اینکه با توجه به حکم عقل و برخی روایاتی (همانند روایت اسحاق بن عمار) که به آنها اشاره شد، هرچه منشأ انسان باشد، لازم است که حفظ شود، پس این جنینها احترام دارند. بر اساس این نظریه، این کار با اشکال مواجه می‌شود. اما، حرمت این اعدام، مستلزم حرمت عملیات شبیه‌سازی درمانی نیست. ولی بر اساس این مبنا، بر فرض لازم بودن این قتل و اعدام، باید از عملیات شبیه‌سازی درمانی به واسطه همراه بودن آن با عمل حرام، اجتناب کرد؛ مگر اینکه حفظ حیات انسانی موقوف بر این کار باشد، بنابراین باید قواعد تراحم را اعمال کرد. چنانچه فقها در مسئله خطرناک بودن جنین زنده با جنین قبل از دمیدن روح برای جان مادر، فتوا به جواز قتل جنین داده‌اند.<sup>۲</sup>

در این جا باید به این پرسش پاسخ داد: عنوان قتل - که به لحاظ شرعی حرام است - در چه سطحی بر از بین بردن جنین صدق می‌کند؟ در پاسخ باید گفت: چند فرض وجود دارد:

۱- عنوان قتل صرفاً بر نابودی جنینی که در آن روح دمیده شده، صادق است. ۲- عنوان قتل افزون بر کشتن جنین ذی روح، بر از بین بردن جنین دارای اعضا و جوارح هر چند قبل از ولوج روح نیز صادق است. ۳- عنوان قتل حتی بر جنین دارای اعضا، هر چند به صورت ناقص نیز صدق می‌کند. ۴- قتل حتی بر از بین بردن نطفه استقرار یافته در رحم و لانه گزیده در دیواره آن نیز صدق می‌کند. ۵- عنوان قتل بر فراتر از نابودسازی نطفه مستقر صادق است و بر نابودسازی نطفه منعقد شده، ولی هنوز استقرار نیافته هم صدق می‌کند. جنین استقرار نیافته، مرحله قبل از لانه گزینی است که به صورتی رها در رحم وجود دارد. عمل اخراج توده سلولی از رویان (که به از بین رفتن آن منتهی می‌شود) در صورتی قتل به شمار می‌آید که عنوان قتل بر از بین بردن نطفه غیر مستقر صدق کند؛ چه آن که رویان در شبیه سازی درمانی یک جنین هفت روزه است که حکم نطفه غیر مستقر را دارد و هنوز به دیوار رحم نجسیده است. ۶- عنوان قتل حتی بر نابودسازی نطفه انعقاد نیافته نیز صادق است. نادرستی این فرض روشن است؛ زیرا به صورت قطع، عرف نابودی نطفه منعقد نشده را قتل به حساب نمی‌آورد. در نگاه های فقهی نیز ردپایی از صدق این عنوان بر

<sup>۱</sup>- نرم افزار گنجینه ۲

<sup>۲</sup>- شبیری، سید حسن، بررسی مشروعیت شبیه سازی انسانی از دیدگاه فقهی، حدود و شرایط آن، ص ۸۵

نابودسازی نطفه غیر منعقد مشاهده نمی‌شود؛ بلکه برعکس، فقها به جواز عزل (بیرون ریختن منی) فتوا داده‌اند. اگر عنوان قتل بر نابودسازی منی صادق بود، چنین فتوایی شکل نمی‌گرفت.<sup>۱</sup>

پس فرض ششم به طور کلی مردود است و می‌توان گفت که این فرض تفسیری موسع از قتل جنین است و مستند قابل توجهی برای تأیید این که از بین بردن نطفه منعقد نشده را، قتل جنین به حساب بیاوریم، وجود ندارد.

با مردود شدن فرضیه ششم، پنج فرض دیگر وجود دارد که برای اینکه پی ببریم کدامیک مصداق قتل جنین است، نیاز به بررسی بیشتر فرضیات وجود دارد.

حال که متوجه شدیم که از بین بردن نطفه غیر مستقر سقط جنین محسوب نمی‌شود، فرض قبل از آن را بررسی میکنیم. می‌خواهیم بدانیم که آیا از بین بردن رویان قبل از مرحله لانه‌گزینی (یعنی فرضیه پنجم) قتل جنین محسوب می‌شود یا خیر؟

در ادامه مبحث به بررسی فرض پنجم می‌پردازیم.

### ۳-۷-۵-۱. بررسی فرض از بین بردن رویان قبل از مرحله لانه‌گزینی

برای پذیرش و یا عدم پذیرش فرض پنجم، باید دید آیا دلیلی بر صدق عنوان قتل بر نابودسازی نطفه غیرمستقر وجود دارد یا نه؟ روایتی در دست است که شاید بتوان از آن صدق عنوان قتل را بر نطفه غیر مستقر به دست آورد. این روایت، معتبره اسحاق است. در این روایت از امام پرسش می‌شود: قلت لأبي الحسن (عليه السلام): المرأة تخاف الحبل فتشرب الدواء فتلقى ما في البطنها. قال: (لا). فقلت: إنما هو نطفة. فقال: (إن أول ما يخلق نطفة). آیا زنی که خوف باردار شدن دارد، می‌تواند برای از بین بردن آنچه در شکم خود دارد، دارو استفاده کند؟ امام (ع) این عمل را تجویز نمی‌کند. سائل می‌گوید: به امام گفتم: آن نطفه است! امام پاسخ می‌دهد: اولین چیزی که خلق می‌شود، نطفه است.<sup>۲</sup>

استدلال به این روایت برای تحریم نابودی رویان از باب قتل، با تشکیل دو مقدمه انجام می‌گیرد، به این صورت: اول: از روایت به دست می‌آید از بین بردن نطفه منعقد شده ولی غیرمستقر، قتل (با مفهوم عرفی آن) است. دوم: از بین بردن رویان وضعیتی همسان و همانند با نطفه غیرمستقر دارد. نتیجه این که: از بین بردن رویان در شبیه سازی درمانی قتل محسوب می‌شود و از این جهت حرام است. این استدلال چند

<sup>۱</sup> - مبلغی، احمد، بررسی فقهی شبیه سازی درمانی، سایت کتابخانه مدرسه فقاها: <http://ar.lib.eshia.ir>

زمان بازدید: ۱۳۹۷/۰۹/۲۷

<sup>۲</sup> - حر عاملی، وسائل الشیعه، ص ۱۵

اشکال دارد: اشکال اول: از کجا معلوم است که حدیث به نابودسازی نطفه مستقر ناظر نیست؟ در این صورت از آن جا که رویان در شبیه سازی درمانی در مرحله قبل از مرحله نطفه مستقر قرار دارد، نمی توان با این روایت از بین بردن آن را قتل دانست.<sup>۱</sup>

این اشکال وارد نیست؛ چون در این حدیث با توجه به یک قرینه، از نطفه غیرمستقر سؤال شده و آن این است که سائل می پرسد: زن از آن جهت که خوف باردار شدن دارد (تخاف الحبل) دارو استفاده می کند. معلوم می شود که هنوز نطفه، استقرار نیافته است، زیرا در صورت استقرار نطفه، بارداری صدق می کند و بر نطفه عنوان (حمل) اطلاق می گردد؛ در نتیجه، تعبیر یاد شده قابل توجه نیست. اشکال دوم: با توجه به این که در حدیث سخنی از قتل به میان نیامده است، نمی توان منع از نابودسازی نطفه غیرمستقر را از باب منع از حیث قتل به شمار آورد؛ به ویژه در روایت قرینه ای وجود دارد که حکایت می کند عرف آن زمان از بین بردن نطفه را به عنوان قتل نمی دانسته است. قرینه این است: هنگامی که امام (ع) خوردن دارو را حتی در نطفه بسته شده منع می کند، سائل با تعجب می پرسد: اینما هو نطفه! اگر واقعاً عرف آن زمان به از بین بردن نطفه در مراحل اولیه منعقد شدن به چشم قتل نگاه می کرده، پیدایش چنین سؤالی آن هم با تعجب در ذهن مخاطب توجه ناپذیر است. این اشکال به نظر درست می آید. از این رو، نمی توان برای اثبات فرض پنجم به این حدیث تمسک نمود. البته اگر این حدیث دال بر حرمت نابودسازی نطفه غیرمستقر از باب حیثیتی غیر از قتل باشد، بحث از حرمت نابود کردن رویان در شبیه سازی درمانی از باب غیر قتل قابلیت طرح پیدا می کند؛ ولی این بحث دیگر به محور دوم یعنی منع از نابودسازی جنین مربوط می گردد.<sup>۲</sup>

بعضی از فقها هم در فتاوی خود مالک حامله بودن را استقرار نطفه در دیواره رحم می دانند و می گوید: النطفة هی المني، و لکن کونها حملاً یعنی صیوروتها مبدأ نشوء انسان، و ذلک باستقرارها فی جدار الرحم، آخذة فی الرشد قبل ان تصیر علقه.<sup>۳</sup>

روایتی صحیح از ابو عبیده از امام صادق (ع) از امام باقر (ع) در دست است که به توسعه تعبیدی در موضوع قتل پرداخته است. این روایت درباره زنی است که به منظور سقط جنین خود دارویی را استعمال کرده است. امام در پاسخ، فروزی از جنین را که در آنها هنوز ولوج روح نیافته، مطرح می سازد و برای هر یک دیه ای خاص تعیین می کند. سپس در جواب این پرسش که «فهی لا ترث من ولدها من دیته» آیا این

<sup>۱</sup> - مبلغی، احمد، بررسی فقهی شبیه سازی درمانی، سایت کتابخانه مدرسه فقاها: <http://ar.lib.eshia.ir>

زمان بازدید: ۱۳۹۷/۰۹/۲۷

<sup>۲</sup> - پیشین

<sup>۳</sup> - حر عاملی، پیشین



زن از فرزند خود یعنی جنینی را که آن سقط کرده ارث می‌برد؟ می‌فرماید: «لا لأهلها قتلته»؛ یعنی نه، زیرا او را کشته است.<sup>۱</sup> در این روایت، تعبیر قتل به کار رفته است.<sup>۲</sup>

حقیقت این است که حتی با قبول توسعه مفهوم قتل، نمی‌توان حرمت نابودسازی رویان را ثابت کرد؛ زیرا این توسعه در مورد جنین دارای اندام است و سرایت آن به رویان که قبل از مرحله لانه‌گزینی قرار دارد، قابل توجیه نیست. الغای خصوصیت نیز نمی‌توان کرد. خصوصیت دارای اندام بودن و خصوصیت در رحم بودن را چگونه می‌توان کنار گذاشت؟! دست کم احتمال دخالت این خصوصیات در حکم وجود دارد.<sup>۳</sup>

### ۳-۲-۵-۲. بررسی حرمت شبیه‌سازی درمانی از باب منع از نابودسازی

اگر تحریم نابودسازی رویان از باب قتل (خواه در چارچوب مفهوم عرفی آن، خواه در چارچوب توسعه در موضوع قتل به وسیله شارع و خواه بر پایه اختراع مفهومی شرعی برای آن) پذیرفته نشود، باید دید آیا به رغم عدم صدق قتل بر آن، معنی متوجه آن شده است یا نه؟ بدیهی است که در خصوص (نابودسازی رویان مطرح در شبیه‌سازی درمانی) معنی در نصی شرعی وارد نشده است؛ چه آن که این، موضوعی مستحدث است؛ ولی با توجه به همانندی این رویان با نطفه ملقحه در رحم \_ که از نابودسازی آن در معتبره اسحاق منع شده است \_ باید دید کدام یک از سه فرض زیر درست است: فرض یکم: این دو (رویان در آزمایشگاه و نطفه ملقحه در رحم) در واقع یک موضوع اند. در این صورت، ورود منع از نابودسازی نطفه ملقحه \_ که در روایت اسحاق از امام کاظم (ع) به چشم می‌خورد \_ منع از نابودسازی این رویان نیز به حساب می‌آید. فرض دوم: این دو، دو موضوع دارای اختلاف نسبت به هم‌اند؛ ولی مناط واحدی \_ که روایت منع خود از نابودسازی نطفه ملقحه را با توجه به آن مناط انجام داده است \_ در هر دو موجود است. در این صورت، منع در روایت نابودسازی رویان مطرح در شبیه‌سازی درمانی را نیز در بر می‌گیرد. فرض سوم: دو موضوع اگرچه همانند می‌باشند، ولی اختلاف دارند و در روایت نیز بر مناط واحدی \_ که نهفته در هر دو باشد \_ تمرکز نشده است.<sup>۴</sup>

اکنون به بررسی فرضیه‌های مذکور می‌پردازیم:

به دلایل زیر می‌توان گفت که فرض اول بطور قطعی صحیح نمی‌باشد:

۱- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۲۸

۲- حر عاملی، پیشین

۳- علم الهدی، سید مرتضی، الذریعه الی اصول الشرعیه، ص ۱۶۸

۴- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۳۰

۱- نطفه‌ایی که از آن بحث به میان آمد در رحم مستقر است در صورتی که رویان مذکور در رحم جای نگرفته و در آزمایشگاه است.

۲- باروری در نطفه با سلول جنسی و از طریق لقاح صورت می‌گیرد، در صورتی که در مورد شبیه‌سازی انسان (رویان)، عمل لقاح حذف شده و به جای استفاده از سلولهای جنسی، از طریق سلولهای جسمی شبیه‌سازی صورت می‌گیرد.

با رد فرض اول، به سراغ فرض دوم می‌رویم، فرض دوم را شاید بتوان با استناد به روایت معتبره اسحاق ثابت کرد. امام در این روایت از بین بردن نطفه را تجویز ننموده است. به دو طریق می‌توان با تمسک به حدیث مذکور، آن را دلالتی به تحریم از بین بردن رویان دانست:

طریق اول: اثبات اینکه صلاحیت تبدیل شدن نطفه به انسان، مناط نظر امام در عدم صدور جواز برای نابود سازی نطفه بوده است، اگر بتوان ثابت کرد که صلاحیت مذکور دلیل این حکم امام بوده می‌توان گفت که از بین بردن رویان نیز جایز نیست.

ولی مشکل این است که مناط بودن این عنصر برای حکم یاد شده، اثبات ناپذیر است؛ زیرا از مورد روایت نمی‌توان الغای خصوصیت کرد. الغای خصوصیت هنگامی است که احراز عدم دخالت خصوصیت شود؛ در حالی که در مورد روایت، دو خصوصیت وجود دارد - که الغای هر یک غیر موجه است - که یکی خصوصیت بودن در رحم است.<sup>۱</sup>

طریق دوم: اثبات عنصر شروع شدن حرکت در آن به سمت تبدیل شدن به انسان به عنوان مناط مورد نظر امام. این راه نیز مورد پذیرش نیست؛ زیرا در نطفه ملقحه خصوصیتی وجود دارد که نمی‌توان آن را الغا نمود و آن خصوصیت (در رحم بودن) است. این عدم الغا از این جهت است که اگر نطفه قرار گرفته در رحم به حال خود رها شود و از بین نرود، به جنین و سپس به انسان بدل خواهد شد؛ در حالی که رویان اگر به حال خود رها شود، خود به خود از بین می‌رود. جنین برای قرار گرفتن در مسیر منتهی شدن به انسان، به قرار گرفتن در رحم نیازمند است. با توجه به این خصوصیت، ممکن است مناط مورد نظر امام قرار گرفتن در طی مسیر طبیعی مراحل (و نه طی آنها با دستکاری) باشد. وانگهی تفاوت دیگری وجود دارد و آن این که رویان در صورت طی مراحل - که طبعاً با دستکاری و نهادن آن در رحم انجام می‌پذیرد - به تولد انسانی شبیه سازی شده می‌انجامد و اگر بتوان به حرمت شبیه سازی شده قائل شد، طبعاً منعی دیگر متوجه به از بین بردن رویان نیست. البته این عدم توجه منع، مربوط به هنگامی است که قتل به حساب نیاید - که مفروض در اینجا محور چهارم است - و گرنه منع به آن متوجه است. به این معنا که اولاً، از اول نباید این رویان را ایجاد

<sup>۱</sup> - مبلغی، احمد، مبلغی، احمد، مبانی فقهی شبیه سازی، ص ۱۴۹

نمود تا به نابودی آن بینجامد و ثانیاً، اگر ایجاد شده، از بین نرود؛ بلکه رها شود تا خود از بین برود؛ چون از بین بردن آن قتل است و به هر حال، نهادن آن در رحم نیز حرام است؛ چون به انسان شبیه سازی شده می‌انجامد. البته این در صورتی است که شبیه سازی انسانی حرام باشد.<sup>۱</sup>

در سمینار مجمع الفقه اسلامی طبق نظر بسیاری از اعضای آن تخمک‌های بارور شده تا هنگامی که در رحم کاشته نشده‌اند، هیچ نوع شخصیت انسانی ندارد. البته در برابر نظر اکثریت، کسانی بودند که این نوع تخمک‌ها را نیز دارای شخصیت انسانی می‌دانستند و نظر معتدل‌تری در این میان داشتند. از نظر آنان، این تخمک‌ها بارور شده، نخستین مرحله انسانیت که خداوند متعال کرامتش بخشیده، به شمار می‌رود. از این رو، از میان سه گزینه، یعنی نابود ساختن آن، استفاده از آن در آزمایش‌های علمی یا رها کردنش تا اینکه بمیرند، گزینه اخیر حرمت کمتری دارد؛ زیرا در آن عدوان ایجابی بر زندگی نیست.<sup>۲</sup>

در اینجا مجمع فقه میان فعل ایجابی کشتن و از بین بردن تخمک‌های اضافی، و رها کردن آنها تا خود از بین بروند، تفاوت گذاشت؛ و این شکل اخیر را مجاز دانست. اما با کمی تأمل می‌توان این دو را یکی شمرد، هر چند یکی را می‌توان تحت عنوان مباشر و دیگری را به عنوان سبب طبقه بندی نمود. اگر کسی کودکی را خفه کند، اقدام به قتل او کرده است و مباشر در قتل اوست. اما اگر کسی کودکی را در خانه‌ای زندانی کند و آب و غذا را از او باز دارد تا او بمیرد، سبب قتل او به شمار می‌رود؛ این دو حالت اگر هم به فرض از نظر حقوقی تفاوت داشته باشند، حکم اخلاقی آنها یکی است. از نظر اخلاقی تفاوتی نمی‌کند که تخمکی را بارور کنند و سپس آن را از بین ببرند، یا آن را در جایی قرار دهند و از رسیدگی‌های معمول نگهداری تخمک‌های بارور شده محروم سازند تا خود به «گونه‌ای طبیعی» از بین برود. بنابراین به نظر می‌رسد که این دو حالت تفاوتی ماهوی با هم ندارند. حال به هر دلیلی که مجمع الفقه اسلامی به این نتیجه رسیده، جای این سوال است که چرا شبیه‌سازی به دلیل آنکه به کشتن تخمک‌های بارور شده می‌انجامد، اخلاقاً نادرست است، اما لقاح برون رحمی با اینکه همان نتیجه را در بر دارد، اخلاقاً و شرعاً مشروع قلمداد می‌گردد؛ اگر مسئله قتل جنین اضافی است که در هر دو مورد وجود دارد. اگر هم تخمک قبل از غرس در رحم حرمتی ندارد، این مسئله میان هر دو تکنیک مشترک است. این جا است که به نظر می‌رسد که توجیهی برای مجاز شمردن لقاح برون رحمی و تحریم شبیه‌سازی دیده نمی‌شود. در نتیجه، می‌توان گفت

<sup>۱</sup>- مبلغی، احمد، پیشین، ص ۱۴۹

<sup>۲</sup>- اسلامی، حسن، شبیه سازی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۳۶۵

که استناد به دلیل فوق به تعارض در موارد مشابه انجامیده است، حال که طبق اصل و قاعده شناخته شده اهل سنت، «حکم الامثال فیما یجوز و فیما لا یجوز واحد»<sup>۱</sup>.

به طور خلاصه می‌توان گفت که نمیتوان با تمسک به ادله‌ی حرمت قتل، شبیه‌سازی درمانی را حرام شمرد.<sup>۲</sup>

حقیقت آن است که حتی با قبول توسعه‌ی مفهوم قتل، نمی‌توان حرمت نابود سازی رویان را ثابت کرد، زیرا این توسعه در مورد جنین دارای اندام است و سرایت آن به رویان که قبل از مرحله‌ی لانه‌گزینی قرار دارد، قابل توجیه نیست. الغای خصوصیت نیز نمی‌توان کرد. خصوصیت دارای اندام بودن و خصوصیت در رحم بودن را چگونه می‌توان کنار نهاد؟ دست کم احتمال دخالت این خصوصیات در حکم وجود دارد.<sup>۳</sup>

### ۳-۷-۶. پاسخ به ایراد حرمت از بین بردن منشأ جنین

اول اینکه: چنین اشکالی مبتنی بر این است که قتل جنین، قبل از استقرار در رحم حرام باشد و پیش از این گفته شد که مسئله اختلافی است. دوم اینکه: آنچه از حکم عقل و روایات استفاده می‌شود، از بین بردن جنین است. ولی تبدیل آن به عضو، به خصوص اگر عضو حیاتی باشد، مشمول روایات محرمة «اول ما خلق الله نطفه» نخواهد شد. سوم اینکه: در بعضی موارد، تراحم بین حفظ نفس و حرمت تغییر جنین می‌شود و اگر حیات مریض در خطر باشد، می‌توان مصلحت آن را بر مفسده تبدیل مقدم داشت. چهارم اینکه: با پذیرش این شبهه، ممکن است این ادعا نیز مطرح شود که عزل (جلوگیری از ریختن منی در رحم زن به هنگام مجامعت و انزال خارج از رحم) نیز حرام باشد. زیرا با این کار امکان به وجود آمدن جنین انسان نیز از دست می‌رود. این را کمتر فقهی می‌تواند به آن ملتمز شود.<sup>۴</sup>

### ۳-۷-۷. لزوم تولید مثل جنسی

این دلیل به جهات زیر پذیرفتنی نیست:

اول: این دلیل مستند به نص نیست، و آیه یا حدیثی که به صراحت تولید مثل را فقط منحصر به آمیزش بدانند، به دست نیامده است.

<sup>۱</sup> - پیشین، ص ۳۶۷

<sup>۲</sup> - بلغی، احمد، پیشین، ص ۱۴۳

<sup>۳</sup> - پیشین، ص ۱۴۵

<sup>۴</sup> - شبیری، سید حسن، بررسی مشروعیت شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه فقهی، ص ۸۸

دوم: آیاتی که مستند این دلیل قرار گرفته‌اند؛ مثل آیات ابتدایی سوره مبارکه مومنون، تولید مثل غیر جنسی را تحریم نکرده‌اند، که اکنون بخواهیم با استناد به این آیات تولید مثل را فقط از طریق جنسی جایز بدانیم.

### ۳-۷-۸. اختلاط انساب

این دلیل نیز نمی‌تواند قابل قبول باشد؛ زیرا اولاً با پیشرفت علوم از جمله علم ژنتیک می‌توان به وسیله آزمایش DNA براحتی پی به نسب نوزاد متولد شده برد. ثانیاً در شبیه‌سازی انسان در بیشتر موارد احتیاجی به آزمایشات DNA نیست تا نسب طفل مشخص شود؛ چون یا طفل از هسته سلول پدر به دنیا می‌آید و مانند بقیه انسانها منسوب به پدر است یا از هسته سلول مادر متولد می‌شود و منسوب به مادر می‌شود یا از هسته سلول شخصی ثالثی متولد می‌شود که باز هم نسب او مشخص است و اختلاط نسب پیش نمی‌آید؛ چون اختلاط نسب در جایی مطرح است که نسب شخص معلوم نباشد و نتوان گفت طفل منسوب به چه کسی است در حالی که در شبیه‌سازی انسان اینگونه نیست و می‌توان نسب طفل متولد شده را مشخص نمود.

### ۳-۷-۹. عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه‌سازی

یکی از محققین اهل سنت بر این باور است که با شبیه‌سازی انسانی اساساً مفهوم پدری یکسره از بین می‌رود.<sup>۱</sup> اما در پاسخ باید گفت:

اولاً، هیچ نصی وجود ندارد که فرزندی که از راه غیر جنسی متولد می‌شود و پدر در تولد او نقشی نداشته باشد را خلاف شرع بدانند و این عمل را حرام اعلام کرده باشد.

ثانیاً، اگر حتی تولد نوزاد در صورت عدم وجود پدر در شریعت اسلام حرام هم اعلام شده باشد، باز هم نمی‌توان به طور عموم تمام انواع شبیه‌سازی را حرام اعلام نمود؛ زیرا تنها در برخی از صورتهای شبیه‌سازی بدون وجود پدر نوزاد متولد می‌شود.

### ۳-۷-۱۰. ابهام در نفقه و ارث

هنگامی که اختلاط نسب یا ابهام در روابط خویشاوندی پیش می‌آید، دیگر معلوم نیست که چه کسی از دیگری ارث می‌برد. در این مورد دو نکته گفتنی است:

<sup>۱</sup> - الخادمی، نورالدین مختار، الاستنساخ بدعه العصر، ص ۷۲

نخست: همان طور که گذشت، در درجه اول چنین ابهامی پیش نمی‌آید و کافی است که طبق نظر همان مخالفان به استناد قاعده «الولد للفراش»، فرزندی را که در دایره زوجیت شبیه‌سازی شده است، به والدین خود ملحق سازیم. در نتیجه، دیگر مشکل ارث و نفقه نیز حل می‌شود. اگر کسی را طبق قاعده فراش به والدین خود ملحق ساختیم، نسبت او با عمه‌ها و خاله و دیگر طبقات فامیلی نیز روشن می‌گردد. تعیین دیگر مراتب خویشاوندی نیز وظیفه فقها است.

دوم: اگر هم این اشکال وارد باشد و بتوان آنرا جدی شمرد، شبیه‌سازی انسانی تنها در موارد خاص منجر به ابهام در روابط خویشاوندی می‌شود، نه در همه موارد از این رو به فرض درستی این اشکال نهایتاً می‌توان گفت که در جاهایی که شبیه‌سازی انسانی به ابهام در روابط خویشاوندی می‌انجامد، این کار حرام است؛ اما در دایره زوجیت، این کار مجاز است. بنابراین این دلیل به فرض تمامیت، باز ناقص است و کلیت آن ناپذیرفتنی<sup>۱</sup>.

### ۳-۷-۱۱. از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده

به استناد این دلیل نیز نمی‌توان حکم تحریم شبیه‌سازی را اعلام نمود زیرا:

اولاً: تنها هدف از ازدواج تولید مثل نیست که بتوان با پیدا کردن راه حل جدید برای تولید مثل ازدواج و تشکیل خانواده را حذف و شبیه‌سازی را جایگزین آن نمود.

ثانیاً: شبیه‌سازی انسانی هیچ منافاتی با ازدواج ندارد و نه شبیه‌سازی با تشکیل خانواده تعارض دارد و نه ازدواج متعارض با شبیه‌سازی است.

ثالثاً: در برخی موارد که به دلیل مشکلات عدم توانایی زوجین به بچه دار شدن از طرق طبیعی و تماس جنسی، خانواده در معرض فروپاشی قرار گرفته، با کمک شبیه‌سازی می‌توان این مشکل را رفع کرد و نه تنها خانواده نابود نمی‌شود، بلکه برعکس، شبیه‌سازی به دوام خانواده نیز کمک می‌کند.

### ۳-۸. مستندات فقهی مخالفان شبیه‌سازی

مخالفان شبیه‌سازی برای اثبات نظرات خود به برخی مستندات فقهی استناد کرده‌اند؛ از قبیل: قیاس، سد ذرایع و قاعده درء. که در اینجا لازم است به بررسی این مستندات بپردازیم.

<sup>۱</sup> - اسلامی، حسن، شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه فقه اهل سنت، ص ۱۰۴

### ۳-۸-۱. قیاس

قیاس از نظر لغت به معنای اندازه گیری، سنجش و برابری است و در اصطلاح علم اصول هر گاه در دو موضوع مشابه، حکم یکی معلوم و حکم دیگری مجهول باشد، و با مقایسه کردن آنها حکم شرعی مجهول مشخص گردد، به آن «قیاس» گویند. به موضوعی که حکم آن معلوم است اصل یا «مقیس علیه»، به موضوعی که حکم آن مجهول است، فرع یا «مقیس» و به سبب حکمی که در هر دو موجود است جامع یا علت گویند.<sup>۱</sup> ابن خلدون می نویسد: وقتی به روش استدلال گذشتگان از صحابه نگاه می کنیم، می بینیم آنها در مواردی که کتاب و سنت حکمی را بیان نمی کردند همانند را به هم قیاس می کردند، و در این مسأله اتفاق آراء داشتند.<sup>۲</sup>

### ۳-۸-۱-۱. استناد به قاعده قیاس

برخی از مخالفان شبیه سازی در موارد مختلف هنگام بحث از شبیه سازی انسانی، آن را به استناد قیاس نادرست و نامشروع قلمداد کرده اند. آنان از قیاس در موارد مشابه نیز سود جست و حکم به حرمت داده اند. برای مثال عده ای گفته اند که اگر زنی تخمک بارور شده زن دیگری را که به فرض هووی او است، در رحم خود جای دهد این کار به دلیل قیاس حرام است؛ زیرا مساحقه حرام است.<sup>۳</sup>

رئیس دانشکده شریعت الازهر، نیز با استناد به قیاس گونه هایی از شبیه سازی انسانی را حرام می شمارد. برای مثال، اگر هسته سلول یک زن در تخمک زن دیگری ادغام شود، این کار به طور قطع حرام است. طبق ادله اصولی و فقهی مانند دلالت نص یا قیاس اولویت بر حرمت استمتاع دو همجنس از یکدیگر همچون مساحقه و لواط، پس اینجا نیز به طریق اولی حرام است. همچنین از نظر او، اگر شبیه سازی انسانی میان غیر زوجین صورت گیرد، طبق قیاس در حکم زنا خواهد بود.<sup>۴</sup>

بعضی دیگر از فقهای تسنن نیز با قیاسی ساده، شبیه سازی انسانی را به کشتارهای جنایات جنگی و جنایات پاکسازی قومی صربها ملحق می سازد و به بطلان آن و زشتی فرجام و آثار آن حکم می دهد. دیگری شبیه سازی انسانی خارج از کادر زوجیت را از طریق قیاس، در حکم سحوق، لواط یا زنا شناخته است.<sup>۵</sup>

<sup>۱</sup> - سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۷۴

<sup>۲</sup> - ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون، ۴۵۳

<sup>۳</sup> - فوزی، محمد حمید، الاستنساخ البشري بين التحليل و الترحيم، ص ۵۴

<sup>۴</sup> - رافت، عثمان محمد، فتاوی فقهی حول المستجدات العلمیه، ص ۲۴

<sup>۵</sup> - الخادمی، نورالدین مختار، الاستنساخ بدعه العصر، ص ۸۳

البته نکته ای که در اینجا لازم است ذکر گردد این است که قیاس شرایطی دارد که باید رعایت شود تا بتوان به آن استناد نمود؛ ولی مخالفان شبیه‌سازی انسان این شرط و ارکان قیاس را رعایت ننموده‌اند. در اینجا لازم است برای درک بهتر مطالب عنوان شده به بررسی ارکان و شرایط قیاس از دیدگاه اهل سنت پردازیم.

### ۳-۸-۱-۲. ارکان و شرایط قیاس

قیاس به طور معمول از اصول مورد قبول همه اهل سنت، جز حنبلیان و ظاهریان است و اختلاف آنان نه در اصل قیاس، بلکه در گستره و شمول آن است. برای مثال، حنفیان که خود قیاس را پیراستند و به گونه ای پسندیده عرضه داشتند، بر این نظر هستند که قیاس در عبادات و حدود و مواردی که نتوان علت یا جامع حکم را با تحلیل عقلی به دست آورد، جایی ندارد. لیکن دیگر عالمان اهل سنت با فرض قبول حجیت قیاس، آن را در همه موارد جاری می‌دانند و می‌گویند: الحاق آنچه نصی درباره ی حکمش وجود ندارد، به موردی که حکم آن معین است، به دلیل اشتراک هر دو مساله در علت حکم جایز است. یعنی هر جا به موردی برخورد شود که حکمی در باب آن وجود نداشت با یافتن موردی مشابه آن حکمش معین است، می‌توان آن حکم را شامل این مورد نیز دانست. طبق این تعریف، اصولیان قیاس را دارای چهار رکن می‌دانند.<sup>۱</sup> بدین ترتیب ارکان قیاس چهار قسم است:

۱- اصل یا مقیاس علیه. ۲- فرع یا مقیس. ۳- علت یا جامع. ۴- حکم.

۱- اصل یا مقیاس علیه: یعنی آنچه که دارای حکم است و هنگام قیاس به آن ارجاع داده می‌شود.

۲- فرع یا مقیس: یعنی همان مسأله بی حکمی که در پایان حکم است.

۳- حکم اصل: همان حکم مشروعی که در اصل وجود دارد.

۴- علت یا جامع: یعنی ویژگی مشترک میان اصل و فرع که موجب می‌شود تا حکم اصل را به فرع تسری داد.<sup>۲</sup>

از میان ارکان چهارگانه قیاس، شناختن اصل، فرع و حکم، آسان است و آنچه اختلاف آراء و محل بحث موافقان و مخالفان بوده است، تعیین علت در اصل و سپس تسری آن به فرع است. شیعیان به همین

<sup>۱</sup> - حکیم، سید محمد سعید، فقه الاستنساخ البشری و فتاوی طیبه، ج ۱، ۳۰۷

<sup>۲</sup> - پیشین



دلیل به شدت با قیاس مخالفند و بر این باورند که به سادگی نمی‌توان علت حکمی را یافت و آن را به موارد دیگری سرایت داد.<sup>۱</sup>

در حالی که معتقدان به قیاس بر این نظر هستند که می‌توان با بکارگیری شیوه‌های منضبط، علت صدور حکم در اصل را یافت و آنگاه در موارد مشابه، حکمی را که در اصل وجود دارد، به فرع تعمیم داد. برای مثال، خمر حرام است، علت این حرمت می‌تواند بو، رنگ، مزه، میعان و یا صفاتی از این دست باشد، اما با تحلیل این شیوه و کشف آنکه آنها در جاهای دیگری نیز وجود دارد، بی‌آنکه حکم به تحریم شده باشد، پیداست که علت تحریم خمر چیز دیگری است و آنهم مست کنندگی خمر است. از این رو هر جا به مایع مست کننده دیگری برخورد شود، هر چند نام خمر بر خود نداشت، می‌توان آن را حرام دانست. اما از چه راهی می‌توان علت را در اصل یافت؟ عالمان اصول اهل سنت راه‌هایی ابداع کرده‌اند که به نام (سبر و تقسیم و تنقیح مناط) شناخته می‌شوند. همچنین از آنجا که: علت اساس قیاس، بنیاد و رکن عظیم آن است، آنان برای استفاده درست از آن و امکان تعمیم حکم، شرایطی را برای علت بر شمرده‌اند، تا نتوان به سادگی هر مسئله‌ای به دیگری قیاس نمود. برخی از شرایط علت عبارت از آن است که علت وصفی ظاهر منضبط مناسب حکم، قابل تعدی به موارد دیگر و از نظر شارع معتبر باشد. افزون بر شرایطی که برای علت در نظر گرفته می‌شود، فرع نیز باید واجد دو شرایط باشد: نخست آنکه خود فرع منصوص الحکم نباشد. زیرا اجتهاد در برابر نص معنایی ندارد. دوم آنکه: علت موجود در اصل، در فرع نیز وجود داشته باشد تا بتوان حکم اصل را که دایر مدار علت است به فرع تسری داد.<sup>۲</sup>

### ۳-۸-۲. سد ذرایع

سد یعنی جلوگیری کردن در مقابل فتح است و ذرایع جمع ذریعه و در لغت به معنای وسیله و در اصطلاح ذریعه وسیله‌ای است که منجر به احکام پنجگانه گردد. بنابراین اگر آن وسیله منجر به امری گردد که مطلوب شارع باشد، آنجا فتح ذرایع است و اگر به عکس منجر به مفسده گردد در آن صورت «سد ذرایع» خواهد بود.<sup>۳</sup>

طرفداران اصلی سد ذرایع (مالکیه و حنابله) می‌گویند: کارهای مباحی که وسیله انجام دادن عملی حرام گردد، حرام خواهد بود. مثل فروش انگور به کسی که تصمیم دارد با آن مشروب درست کند و یا

<sup>۱</sup> - پیشین

<sup>۲</sup> - رستمی، ثریا، نقد و بررسی اجمالی دلایل تحریم شبیه سازی از منظر عالمان اهل سنت، ص ۱۷۹

<sup>۳</sup> - سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۷۶

فروش اسلحه به کسی که قصد کشتن آدم بی گناهی را دارد، به بیان دیگر هر عملی که مقدمه و وسیله حرام قرار گیرد باید از آن جلوگیری کرد و هر عملی که مقدمه و وسیله کار مباحی گردد مباح است.<sup>۱</sup>

### ۳-۸-۲-۱. ادله طرفداران سد ذرایع

الف) آیات: «ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ»؛ یعنی اینگونه که بیان شد نزدیکتر به آن است که هم شهادت را بر وجه خود ادا کنند و هم از اینکه باز قسم را رد کنند بیمناک نباشند و از خدا بترسند و سخن حق را بشنوند که خدا مردم بدکار را هدایت نخواهد کرد.<sup>۲</sup>

توضیح اینکه وقتی در صدر اسلام بعضی از مسلمانان به بت‌ها ناسزا می‌گفتند آیه ای نازل شد که به بت‌ها ناسزا نگویند تا کفار نیز خداوند را ناسزا نگویند. چون ناسزا گفتن به خداوند حرام است و ناسزا گفتن به بت‌ها مقدمه ناسزا گفتن به خداوند است، پس مقدمه حرام نیز حرام است.<sup>۳</sup>

ب) دلیل عقلی: و آن ملازمه ای است که در این قسم، و غیر او ذکر کرده‌اند. به این بیان: وقتی خداوند چیزی را حرام کرد بالطبع برای تحقیق و تثبیت منع آن چیز، اموری را که منجر به وجود آن شود نیز حرام می‌کند، و الا نقض غرض کرده و افراد را اغراء به باطل می‌کند.<sup>۴</sup>

### ۳-۸-۲-۲. استناد به قاعده

دومین قاعده اصولی که مخالفین شبیه‌سازی انسانی بارها به آن متمسک می‌شوند، اصل سد ذرایع است. برای مثال برخی از محققین اهل سنت به استناد سد ذرایع و به تعبیر فنی این بحث: «سداً للذرایع» شبیه‌سازی انسانی را حرام شمرده‌اند.<sup>۵</sup> یکی از محققین، در کنفرانس مجمع الفقه الاسلامی، همه انواع شبیه‌سازی انسانی را حتی در دایره زوجیت حرام شمرده، این گونه استدلال می‌کند:

«والذی ینسب الیه الرای ویطمئن الیه القلب، بالنسبه لهذه الصور كلها: الخضر - حتی بالنسبه للذائره الزوجیه - سداً للذریعه، لاننا اذا فتحنا الباب قليلاً یخشی ان ینفخ الباب علی مصراعیه.» کسی که این نظر را دارد و اطمینان قلبی دارد، به نسبت برای این صورت خطرهایی می‌باشد- خطر برای دایره زوجیت-

<sup>۱</sup> - مرکز اطلاعات و منابع اسلامی، ج ۱، ص ۴۸

<sup>۲</sup> - سوره مبارکه انعام - آیه ۱۰۸

<sup>۳</sup> - سلیمی، زهرا، پیشین، ص ۷۶-۷۷

<sup>۴</sup> - پیشین

<sup>۵</sup> - پیشین

سد ذرایع، هنگامیکه برای ما فتح بابی می شود می ترسیم از اینکه آن خیلی وسیع نباشد. فقهای سنی نیز به استناد همین قاعده در رابطه با شبیه سازی نتیجه می گیرند که: «هذا کله یوجب علینا ان ننکر العلمیه من اصلها یترتب علیها من مفسد و آثم؛ یعنی این همان کلی است که واجب می شود بر ما که از نظر علمی به آن عمل نکنیم. زیرا اصل این است و بر آن مفسدی مترتب می شود. و این حکم اختصاص به افراد ندارد، بلکه یکی از دلایل رایج بر ضد شبیه سازی انسانی همین قاعده سد ذرایع است.»<sup>۱</sup>

### ۳-۸-۲-۳. حجیت و مفاد قاعده

اما مقصود از این قاعده و مفاد آن چیست؟ ذرایع یا سداً للذرایع، مقصود منع و بستن راه رسیدن مفسد و محرمات است. بنابراین سد ذرایع، یعنی بستن راه رسیدن به چیزهای ناروا.<sup>۲</sup> شوکانی در تعریف ذریعه می گوید: «الذریعه هی المساله الی ظاهرها الاباحه و یتوصل بها الی فعل لا محظوره». یعنی ذریعه مسأله ای است که در ظاهر اباحه می باشد و که برای رسیدن به فعل محظور (ممنوع) به آن متوسل می شود.<sup>۳</sup>

مقصود از سد ذرایعه، یعنی بستن راه مباح و حلال برای آنکه به عمل حرامی نینجامد. برای مثال، فروش انگور به دیگران عملی است مباح، اما چه بسا کسی بخواهد با خرید انگور، از آن شراب بسازد در نتیجه، طبق قاعده فوق و برای پیشگیری از این عمل حرام، باید فروش انگور را که حلال است، به این شخص حرام اعلام کرد که اگر چنین کرد، به سد ذریعه اقدام شده است.<sup>۴</sup>

آیا امر حلالی به دلیل آنکه می تواند به حرامی منجر شود، حرام می شود؟ این مسأله حجیت سد ذریعه را پیش می کشد که در میان اهل سنت مورد اختلاف است. مالکیان و حنبلیان بر آن تاکید کرده و آن را به عنوان اصلی اصیل پذیرفته اند. به نقل شوکانی، ابوحنیفه و شافعی سد ذرایع را جایز نمی شمارند. در حالی که ابوزهره مدعی است که شافعی و ابوحنیفه سد ذرایع را اصلی مستقل ندانسته و آن را جزء قیاس یا استحسان خود دانسته اند.<sup>۵</sup>

می توان گفت که، میان عالمان اهل سنت درباره حجیت این اصل اتفاق نظری وجود ندارد.

اما مفاد این قاعده چیست؟ عالمان اصول، وسایل را به چند نوع تقسیم می کنند. برخی وسایل گاه قطعاً به غایت فاسد و حرام می انجامد که در این صورت حکم هدف و غایت به وسیله سرایت می کند و آن را

۱- قرضای، یوسف عبدالله الاستنساخ بین العلم و الدین، ص ۲۴، قابل دسترسی در پایگاه [iislamonline.net](http://iislamonline.net)

۲- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۷۷

۳- شوکانی، الحافظ محمد علی بن محمد، ارشاد الفحول الی تحقیق الحق من علم الاصول، ص ۲۵۵

۴- سلیمی، زهرا، پیشین

۵- شوکانی، الحافظ محمد علی بن محمد، پیشین

نیز حرام می‌سازد. گاه وسایل به طور عمد به غایات حلال و مباح می‌انجامد که مباح است، اما وسایل مباح گاه به حرام می‌انجامد، بی‌آنکه به حد غلبه برسد. این جزء مورد اختلاف علما است. چنین افعالی به دلیل پیامد حرام خود باید تحریم شوند. و یا به سبب نتایج حلال خود باید مباح بمانند.<sup>۱</sup>

ابوحنیفه و شافعی در این جا قائل به اباحه وسایل هستند، با این استدلال که اصل اولی در این اباحه است، و دیگر آنکه مفسده در اینجا اغلبي نیست و جز با دلیل مشخص نمی‌توان از این حکم اباحه عدول کرد.<sup>۲</sup>

اما مالک و احمد حنبل در این قبیل موارد از سر احتیاط حکم به حرمت داده‌اند. طبق نظر احمد و مالک هر جا امر مباحی در برابر ما قرار داشت، اما احتمال دادیم که این امر مباح به عمل حرامی خواهد انجامید، باید حکم به احتیاط کرد.<sup>۳</sup>

### ۳-۸-۳. قاعده درء مفاسد

«درء» بر وزن فرع در لغت به معنای دور کردن، رد کردن، دفع کردن آمده است. در قرآن مجید آمده است: «وَيَذَرُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ»<sup>۴</sup> یعنی بدی را با خوبی دفع می‌کنند. و نیز فرموده است: «قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ»<sup>۵</sup>؛ یعنی بگو مرگ را از خویش دفع کنید. در قرآن به معنی دفع عذاب و سقوط مجازات هم آمده است: «وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ»<sup>۶</sup>؛ یعنی گواهی چهار زن بر کذب مرد عذاب را از او دفع می‌کند. صاحب مجمع البحرین بعد از اشاره به آیات و حدیث مذکور می‌گوید:<sup>۷</sup> «ادرتو یعنی ادفعوا بها» بنابراین قاعده درء را می‌توان چنین تعریف کرد: حدود الهی با حصول شبهه ساقط می‌گردند.<sup>۸</sup>

۱- سلیمی، زهرا، پیشین، ص ۷۸

۲- حکیم، سید محمد سعید، فقه الاستنساخ البشري و فتاوی طیبه، ص ۲۶۳

۳- مرکز اطلاعات و منابع اسلامی، ج ۱، ص ۴۸۸

۴- سوره مبارکه رعد- آیه ۲۲

۵- سوره مبارکه آل عمران- آیه ۱۶۸

۶- سوره مبارکه نور- آیه ۸

۷- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبهه سازی از منظر فقه اسلامی، ص ۷۸

۸- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ص ۲۰۳

### ۳-۸-۳-۱. مدارک قاعده درء

برخی از فقهای معاصر در «قاعده درء» تردید کرده می‌گویند: قاعده مذکور برگرفته از حدیثی است مرسله که شیخ صدوق آن را نقل کرده است و حدیث مرسل نیز حجت نیست.<sup>۱</sup> در پاسخ باید گفت: اولاً گروهی از فقها برخی از مراسیل را مسانید می‌شمرند، از جمله مراسیل صدوق است. مواردی هست که صدوق روایت را به طور مرسل نقل می‌کند و می‌گوید: «قال رسول الله (ص) یا قال الصادق (ع) این نوع مراسیل در حکم سند می‌باشند که در واقع برای رعایت اختصار، سند حذف، روایت به صورت اصلی مسلم نقل می‌شود.<sup>۲</sup> مضافاً اینکه شیخ صدوق در مقدمه کتاب المقنع و الهدایه می‌نویسد: «من اسناد حدیث را حذف کردم تا حمل کتاب آسان شود و حفظ این احادیث سخت نباشد و موجب ملال خوانندگان نگردد. و آنچه که در این کتاب آورده‌ام در کتب حدیث موجود است و مبنی بر مشایخ علما و فقها ثقه می‌باشد.»<sup>۳</sup> ثانیاً: صاحب ریاض حدیث درء را حدیث متواتر دانسته نه مرسله<sup>۴</sup> به همین دلیل صاحب مبانی تکمله المنهاج از ادعای تواتر خبر مذکور اظهار تعجب کرده است.<sup>۵</sup> ثالثاً: این ادیس حدیث مزبور را مجمع علیه می‌شمرد.<sup>۶</sup> رابعاً: با توجه به عمل اصحاب به مضمون حدیث، ضعف آن جبران می‌شود؛ یعنی فقها از مضمون حدیث، قاعده درء را استخراج کرده‌اند به طور معمول مرسله بودن سند مضر نخواهد بود.<sup>۷</sup> خامساً: این حدیث با الفاظ مشابه در جوامعی روایی اهل سنت نیز وارد شده و آنان نیز از مضمون آن قاعده درء را استفاده کرده‌اند و گفته‌اند: رهبران مذاهب چهارگانه اهل سنت اتفاق نظر دارند که حدود با شبهه منتفی است.<sup>۸</sup>

متن حدیث به شرح زیر است:

۱- قال رسول الله (ص): «ادرنوا الحدود بالشبهات»؛ پیامبر فرمودند: حدود را با شبهات دفع کنید.<sup>۹</sup>

۱- خویی، سید ابوالقاسم، مبانی تکملة المنهاج، ج ۱، صص ۱۶۸ و ۳۲۳

۲- موسوی بجنوردی، سید محمد، قواعد فقهیه، ص ۱۲۰

۳- صدوق، کتاب الهدایه فی الاصول و الفروع، ص ۱۴

۴- طباطبایی، سیدعلی، ریاض المسائل فی بیان الاحکام با دلائل، ص ۴۹۵

۵- خویی، سید ابوالقاسم، مبانی تکملة المنهاج، ج ۱، ص ۱۶۸

۶- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج ۳۹، ص ۳۴۸

۷- ولائی، عیسی، بررسی قاعده درء، سایت راسخون [www.rasekhoon.net](http://www.rasekhoon.net) (زمان بازدید: ۱۳۹۷/۰۹/۲۷)

۸- موسوی بجنوردی، سید محمد حسن، القواعد الفقهیه، ص ۱۷۴

۹- صدوق، محمدبن علی، من لا یحضر فقیه، ج ۱، ص ۵۳

۲- عن عائشه: قال رسول الله(ع): «ادروا الحدود عن المسلمین، ما استطعتم، فان كان له مخرج فخلوا سبيله فان الامام ان یخطی فی العفو خیر ان یخطی فی العقوبه»<sup>۱</sup> ابوهریره از عایشه نقل می کند که پیامبر اکرم (ص) فرمود تا می توانید از مسلمانان حدود را دفع کنید و اگر راهی برای خلاصی او وجود دارد او را رها کنید؛ زیرا اگر امام مسلمین در عفو و بخشش راه خطا و اشتباه ببیند بهتر است. از اینکه در مجازات و عقوبت اشتباه کند.<sup>۲</sup>

۳- قال رسول الله (ص): «ادفعوا الحدود ما وجدتم له مدفعاً»<sup>۳</sup> پیامبر فرمود حدود را اگر راه دفعی وجود دارد دفع کنید.

نتیجه اینکه در صدور حدیث مذکور از پیامبر اکرم (ص) بین مسلمین اعم از امامیه و اهل سنت اتفاق نظر است و هیچ گونه تردیدی در سند و صدور آن وجود ندارد.<sup>۴</sup>

### ۳-۸-۳. مفاد قاعده درء مفسد

این قاعده، از قواعد فقهی اهل سنت است که در ماده سی ام مجله العدلیه نیز به صورت یک قاعده حقوقی درآمده و این گونه ثبت شده است: (درء المفسد، اولی من جلب المنافع) و در شرح آن گفته شده است: هرگاه مفسده‌ای با مصلحتی تعارض پیدا کرد، رفع مفسده مقدم خواهد بود؛ زیرا اعتنای شارع به منهیات، بیش از اعتنای او به مأمورات است. یکی از فروع این قاعده آن است که اگر تصرف شخصی در ملک خویش موجب ضرر رساندن به همسایه‌اش شود و این ضرری فاحش باشد، به استناد این قاعده، وی از این قبیل تصرفات بازداشته می شود.<sup>۵</sup>

### ۳-۸-۳. استناد به قاعده

یکی دیگر از قواعدی که در موارد متعددی مخالفان شیبه سازی انسانی به آن استناد می کنند، قاعده فقهی «درء المفسد اولی من جلب المصالح» است. استدلال به این قاعده در موارد فراوانی دیده و اثبات می شود که اگر هم شیبه سازی انسانی فوایدی داشته باشد، طبق قاعده فوق حرام است. برای نمونه یکی از محققین، با اشاره به مفسد شیبه سازی انسانی در فرض تحقق آن، نتیجه می گیرد که شیبه سازی

۱- ترمذی، ابی عیسی، سنن الجامع الصحیح و هو سنن الترمذی، ج ۴، ص ۳۳

۲- ولائی، عیسی، پیشین

۳- ابن ماجه، ابی عبدالله محمد بن یزید القزوی، سنن، ج ۲، ص ۸۵۰

۴- ولائی، عیسی، پیشین

۵- مرکز اطلاعات و منابع اسلامی، بی تا، ج ۱، ص ۴۸۹

سلاحی دو لبه است. از این رو، به دلیل چهره قبیح آن، بیشتر دین مردان اسلامی به استناد قاعده سد ذرائع، قاعده درء مفسد مقدم بر جلب مصالح است و به استناد سخن رسول که (ما اسکر کثیره فقليله حرام)، به تحریم این عمل حکم کرده‌اند. دیگری نیز مدعی است که شبیه سازی مخالف قاعده درء المفسد مقدم علی جلب المصالح است. یکی دیگر از محققین نیز می‌گوید: که این کار، گرچه در مواردی مفید است، اما زیان آن از سودش بیشتر است و شرعاً معلوم است که درء المفسد مقدم علی جلب المصالح. همچنین ریاض احمد از عالمانی نام می‌برد که به استناد قاعده (درء المفسد مقدم علی جلب المصالح)، به حرمت شبیه سازی انسانی حکم داده‌اند.<sup>۱</sup>

### ۳-۹. حقوق انسان شبیه‌سازی شده

در اینجا لازم است حقوق فردی که شبیه‌سازی می‌شود، بررسی گردد؛ وضعیت والدین او، نسب او، ارث او، وصیت او و ... و وضعیت این گونه افراد و تفاوت آن با سایر افرادی که از راه طبیعی و مرسوم متولد می‌شوند، بررسی گردد.

### ۳-۹-۱. والدین انسان شبیه‌سازی شده

همانطور که دانستیم انسان شبیه‌سازی شده از یک سلول جسمی (سلول غیر جنسی) و یک تخمک به وجود می‌آید. در این صورت چند فرض پیش می‌آید:

الف) صاحب سلول جسمی و صاحب تخمک یک شخص هستند: در این صورت برای شبیه‌سازی فقط به سلول غیر جنسی زن با تخمک خود آن شخص نیاز است و طفلی هم که از این طریق متولد می‌شود، فاقد پدر است؛ و اگر انسان شبیه‌سازی شده دختر باشد، شوهر زن، پدر او نیست، ولی محرم او محسوب می‌شود و ربیب شوهر به شمار می‌رود.

ب) صاحب سلول جسمی و صاحب تخمک یک شخص نیستند: در این صورت، فرد شبیه‌سازی شده، کودک زن صاحب سلول تلقی شده و زن صاحب تخمکی که هسته تخمکش تخلیه شده، نه مادر نسبی این کودک است، نه مادر رضاعی او.<sup>۲</sup>

ج) صاحب سلول جسمی شخصی غیر از صاحب رحم باشد: در این صورت دو فرض پیش می‌آید: یا صاحب سلول جسمی زن است یا مرد.

<sup>۱</sup> - پیشین، ص ۸۰

<sup>۲</sup> - موسوی بجنوردی، سید محمد، «اندیشه‌های حقوقی (۱)»، ص ۱۵ - مومن، محمد، شبیه‌سازی، ص ۱۱۱

در ادامه مبحث به بررسی هر کدام از این دو فرض می‌پردازیم.

صورت اول؛ اگر صاحب سلول جسمی زن باشد:

در این فرض نظرات مختلفی ابراز شده است. گروهی معتقدند که صاحب سلول، مادر او محسوب می‌شود و صاحب رحم مادر رضاعی او به حساب می‌آید.<sup>۱</sup>

از میان فقهای حاضر جناتی، معرفت و مؤمن بر این نظر هستند؛ چنانچه معرفت در پاسخ به این که به چه ملاکی می‌فرماید: صاحب سلول، مادر است.<sup>۲</sup> ایشان می‌گویند: به همان دلیل که نطفه از هر کس است، پدر همان است، ولو اینکه نامشروع باشد.<sup>۳</sup>

گروهی دیگر معتقدند عنوان تولد، هم به صاحب سلول و هم به رحمی که کودک را پرورش داده است، صدق می‌کند. در مقابل این دو گروه، عده‌ای نیز معتقدند که زنی که صاحب رحم است، مادر شرعی کودک می‌باشد.<sup>۴</sup> از جمله طرفداران این نظریه آیت الله خوینی است که چنین بیان می‌کند:

زن یاد شده‌ای که نطفه در رحم او کاشته می‌شود، شرعاً مادر آن فرزند به شمار می‌آید؛ زیرا مادر، آن زنی است که بچه را به دنیا می‌آورد، چنان که مقتضای فرموده خداوند: «کسانی که از شما نسبت به همسران‌شانظهار می‌کنند، آنان هرگز مادران‌شان نیستند، مادران‌شان تنها کسانی هستند که آنها را به دنیا آورده‌اند» نیز همین است.<sup>۵</sup> ایشان با از جمله کسانی هستند که به دنیا آوردن فرزند توسط مادر را شرط مادر بودن می‌دانند.

در پاسخ این گروه گفته شده است که واقعیت، عدم صحت این گفته است؛ زیرا مادری نسبی از دیدگاه عقلا دارای معیاری روشن است و آن این است که نطفه، از تخمک زن بدست آید و این معیار در شبیه سازی، برای زن صاحب تخمک وجود ندارد و آیه شریفه ای که بدان اشاره شده، دلالتی برخلاف آن ندارد و با مراجعه به تمام آیه، موضوع روشن می‌شود. خداوند در سوره مجادله فرموده است: «کسانی که از شما نسبت به همسران‌شانظهار می‌کنند، آنان هرگز مادران‌شان نیستند؛ مادران‌شان تنها کسانی

<sup>۱</sup> - موسوی بجنوردی، سید محمد، پیشین - مومن، محمد، پیشین

<sup>۲</sup> - فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۹۵

<sup>۳</sup> - معرفت، محمد هادی، فقه کاوشی نو در فقه اسلامی، ص ۳۰

<sup>۴</sup> - فرخی، رضا، پیشین

<sup>۵</sup> - سوره مبارکه مجادله آیه ۲.

<sup>۶</sup> - معرفت، محمد هادی، پیشین، ص ۹۵



هستند که آنها را دنیا آورده‌اند»<sup>۱</sup>. وقتی مردِ ظاهر کننده به همسرش می‌گوید: تو [یا پشت تو] نسبت به من، مانند پشت مادرم است، با این سخن او را مادر خود قرار می‌دهد و تماس آمیزشی با او را به سبب ظاهر، حرام می‌داند؛ و خدای متعال در مقام رد او و امثالش فرموده است: آنها مادرشان نیستند، یعنی مادرانشان نیستند تا بر آنان حرام باشند. مادرانشان تنها کسانی هستند که آنها را به دنیا آورده‌اند. این جمله صرفاً اشاره به این است که آن زنان، مادران آنها هستند و قطعاً به منزله بیان معیارِ مادری نیست؛ زیرا جنبهٔ مادری معمولی زنان برای فرزندانشان، همان است که فرزندانشان را به دنیا می‌آورند. به همین دلیل، خداوند از آنان تعبیر به «زنانی که آنها را به دنیا آورده‌اند» نموده است.<sup>۲</sup>

براین اساس، راز تعبیر به این جمله، ملاحظهٔ وضع عادی به وجود آمدن جنبهٔ مادری زنان است، ولی این که تنها به دنیا آوردن، معیار صدقِ مادری تلقی شود، قطعاً آیهٔ شریفه دلالتی ندارد؛ بلکه همان معیار قطعی عقلایی که بیان داشته‌ایم ملاک کامل مادری است و آیهٔ مبارکه، دلیلی برخلاف آن به شمار نمی‌آید. بدین سان، حق این است که مادر نسبی نوزاد، همان زن صاحب تخمکی است که نطفه از تخمک او تحقق یافته است.<sup>۳</sup>

صورت دوم؛ اگر صاحب سلول جسمی مرد باشد:

اگر سلول از بدن مردی گرفته شود و آن سلول جایگزین هستهٔ تخمکی شود که هستهٔ آن تخلیه شده، به نظر می‌رسد با توجه به این مطلب که «آنچه با تکثیر شدن، رشد و نمو می‌کند همان هستهٔ نطفه است و سیتوپلاسم موجود پیرامون آن به منظرهٔ غذای آن هسته تلقی می‌شود، گفته می‌شود که منشاء نوزاد پدید آمده از تخمک لقاح یافته، در واقع همان سلولِ مرد است و تخمک زن در اینجا نقشی جز تغذیه آن سلول ندارد و این امر سبب نمی‌شود که رشد کننده، همان سیتوپلاسم باشد. بدین ترتیب صاحب تخمک بدون هسته، مادر نوزاد به شمار نمی‌آید و نوزاد تنها، فرزند پدر است که همان صاحب سلول جسمی است. ولی دارای مادر نسبی نیست.<sup>۴</sup>

ممکن است گفته شود، از آنجایی که این سلول از بدن و رحم زن تغذیه نموده و بنا برآنچه گاهی از روایات بر می‌آید و دلیل اصلی حرمت بر اثر شیردادن را پدید آمدن خون و رویدن گوشت نوزاد با شیر دانسته‌اند؛ این زن مادر رضاعی کودک محسوب می‌شود. ولی به نظر می‌رسد ما در رضاعی نیز

۱- سوره مبارکه مجادله- آیه ۲

۲- فرخی، رضا، شبهه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۹۵

۳- معرفت، محمدهادی، پیشین، ص ۹۶ (برداشت)

۴- فرخی، رضا، پیشین، ص ۹۶

نمی‌باشد، زیرا صرف رویدن گوشت نوزاد از بدن زن شیرده، موجب بوجود آمدن حرمت نمی‌شود؛ بلکه شارع افزون بر شرایط یاد شده، شرایط تبعیدی دیگری را نیز برای به وجود آمدن حرمت، معتبر دانسته که مربوط به شیر مورد استفاده نوزاد می‌باشد و نمی‌توان از آن الغای خصوصیت کرد و به هر چیزی که سبب رویدن گوشت و خون نوزاد به وسیله بدن دیگری می‌شود، آن را تعمیم داد. به همین دلیل حق این است که این زن مادر رضاعی او نیز به شمار نمی‌آید.<sup>۱</sup>

### ۳-۹-۲. نسب

شبهه سازی انسان مشکلاتی در تعیین نسب به وجود می‌آورد. به این گونه که مشخص نیست که فرد کلون شده با صاحب سلول اولیه خود چه نسبتی دارد. در این مسأله نیز نظریاتی مطرح شده است که به هر یک پاسخ داده می‌شود.<sup>۲</sup>

### ۳-۹-۲-۱. نسب نداشتن انسان شبهه‌سازی شده

عده‌ای معتقدند: چون عناوینی نظیر «الاب»، «الاخ» و «الاخت» در مورد چنین ولدی صادق نیست، پس هیچ یک از عناوین نسبی بر او صادق نمی‌باشد؛ ولی عنوان «الام» در اینجا شبهه مادر رضاعی است که او را پرورش داده و نطفه‌ای در کار نیست. بنابراین گفته شده است که ازدواج با این مادر نیز - چون مادر رضاعی فرد محسوب می‌شود- ممنوع است، زیرا گوشت و پوست او از آن زن پرورش یافته است.<sup>۳</sup>

بنابراین احکام جاری نمی‌شود، جز نسبت به مادر احتیاطاً، این گروه معتقدند فرد شبهه سازی شده ملحق به کسی نیست و برای او نسبی قائل نیستند و نتیجه می‌گیرند (جز مادر احتیاطاً) محرمی ندارد و بیان می‌کنند که راهی برای اثبات نسب فرد مذکور به صاحب سلول اولیه وجود ندارد و در همه احکام نسب، به صاحب سلول اولیه، اصل بر احتیاط است.<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> - مومن، محمد، شبهه سازی، ص ۱۱۰ و ۱۱۱

<sup>۲</sup> - فرخی، رضا، پیشین، ص ۹۷

<sup>۳</sup> - پیشین، ص ۹۸

<sup>۴</sup> - موسوی بجنوردی، سید محمد، «اندیشه‌های حقوقی (۱)»، ص ۱۵ - رحیمی، حبیب الله، «شبهه سازی درمانی -

رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی»، ص ۵۲

برخی حتی تا این اندازه نیز برای فرد شبیه سازی شده، نسب قائل نیستند و معتقدند که: فرد شبیه سازی شده حرام زاده‌ای بیگناه محسوب می‌گردد و به هیچ کس ملحق نمی‌شود.<sup>۱</sup>

### ۳-۹-۲-۲. فرد شبیه‌سازی شده همان صاحب سلول است

این فرضیه بدون تردید مردود است. زیرا بعد از آن که فرد شبیه سازی شد، دارای روح دیگری غیر از روح شخص صاحب سلول است و قطعاً خود فرد صاحب سلول نخواهد بود و بدون تردید شخص دیگری است.<sup>۲</sup>

### ۳-۹-۲-۳. نسبت بین شخص شبیه‌سازی و صاحب سلول همان نسبت خواهر و برادری است (همزاد)

از آن جایی که شبیه با صاحب سلول در یک رحم قرار نداشته که زن با وارد شدن اسپرم، یا تلقیح آن در رحم، بدان باردار شود، پس همزاد (برادر یا خواهر) او نیز به شمار نمی‌آید؛ تا بین آن شخص و فرد شبیه سازی شده، مثلاً نسبت برادری یا خواهری برقرار گردد.<sup>۳</sup>

### ۳-۹-۲-۴. فرد شبیه سازی شده، دوقلوی با تأخیر از اصل خویش است

بنابراین فرض، از آن جا طفل شبیه سازی شده به لحاظ ژنتیکی، کاملاً شبیه والد خویش است؛ می‌توان او را دوقلوی والد به حساب آورد. چرا که همانند دو قلوهای همسان که با یکدیگر ساختار ژنتیکی مشابهی دارند، در اینجا نیز نظیر همان حالت دیده می‌شود؛ با این تفاوت که اختلاف زمانی بین دو تولد بیشتر از دوقلوها می‌باشد.<sup>۴</sup>

### ۳-۹-۲-۵. انسان شبیه‌سازی شده فرزند صاحب سلول است

طبق این فرض نوزاد شبیه سازی شده، فرزند شخص صاحب سلول خواهد بود. اگر این شخص مرد باشد، پدر نوزاد و اگر زن باشد مادر او محسوب می‌شود و بنابراین اگر صاحب سلول مرد است، کودک تنها دارای پدر است یا اگر زن است، تنها دارای مادر است و اشکال شرعی در رخ دادن این موضوع

---

<sup>۱</sup> - رفت عثمان، محمد، به نقل از حبيب الله رحيمي، شبیه سازی درمانی - رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی،

ص ۵۲

<sup>۲</sup> - مومن، محمد، شبیه سازی، ص ۱۳۰

<sup>۳</sup> - پیشین

<sup>۴</sup> - فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۹۹

وجود ندارد. بنابراین کودک از جمله فرزندان شخص صاحب سلول تلقی می‌شود و میان او و سایر فرزندان صاحب سلول، نسبت برادری یا خواهری برقرار است.<sup>۱</sup>

این فرض به نظر درست‌تر از فروض دیگر است، زیرا صاحب سلول با دادن سلول خود و قرار دادن آن به جای تخمک بی هسته، سبب بارور شدن این تخمک می‌گردد و این سلول جزئی از بدن او به شمار می‌آید. بر این اساس، این سلول حکم اسپرم را دارد که موجب باروری تخمک شده است. حتی می‌توان گفت که سلول در به وجود آمدن فرد شبیه سازی شده، تاثیر بیشتری داشته است؛ زیرا این سلول تمام ماده‌ای بوده که رشد کرده و به صورت جنین کامل در آمده و سپس به نوزاد تبدیل شده است. و به این دلیل، فرد صاحب سلول در صورتی که مرد باشد پدر کودک به شمار می‌آید و کودک (پسر یا دختر)، فرزند او تلقی می‌شود و از مادر برخوردار نیست و اگر زن باشد مادر کودک به شمار آمده و کودک از پدر برخوردار نیست.<sup>۲</sup>

در این رابطه یکی از فقها بیان می‌کند که: «اگر ماده ژنتیک زن را درون تخمک جاگذاری کنند و مرد در ایجاد بچه هیچ دخالتی نداشته باشد، آن بچه فرزند زن محسوب می‌شود و به مرد محرم است و ریبیه او محسوب می‌شود. در قرآن آمده است که بچه‌های زنهایی که با آن‌ها همبستر می‌شوید، بر شما حرام است. اگر کلون سازی از مرد صورت گیرد و زن در تولید فرزند دخالت نداشته باشد، بچه حاصله، فرزند مرد محسوب می‌شود و بر زن حرام است».<sup>۳</sup>

### ۳-۹-۳. هویت

ثبت ولادت شبیه با لحاظ ملاک تبصره ۱۶ و ماده ۱۷ قانون ثبت احوال مصوب ۱۳۵۵ و رأی شماره ۷۶/۴/۳/۶۱۷ دیوان عالی کشور که در مقام وحدت رویه قضایی صادر شده، اجباری و کسی که شبیه از هسته فعال او پدید آمده، ولی قانونی و قهری او و دارای وظایف مقرر برای ولی، در قانون مدنی می‌باشد.<sup>۴</sup> و در اسناد سجلی مشخصات وی به عنوان ولی طفل ثبت می‌گردد.

<sup>۱</sup>- مومن، محمد، پیشین، ص ۱۱۲

<sup>۲</sup>- پیشین، ص ۱۳۰

<sup>۳</sup>- موسوی بجنوردی، سید محمد، «اندیشه‌های حقوقی (۱)»، ص ۱۴۹

<sup>۴</sup>- السان، مصطفی، و دیگران، تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه سازی انسان، ضرورت تحلیل منطقی و

ایجاد تعادل، ص ۱۵

### ۳-۹-۴. ارث

سوالی که در اینجا پیش می‌آید این است که آیا رابطه وارث و موروثی بین انسانی که شبیه‌سازی شده و والدین وی برقرار است یا خیر؟

یکی از فقهای حاضر در پاسخ به این پرسش که: آیا حکم ارث طبق موازینی که دارد، بین فرد پدید آمده از طریق شبیه‌سازی و بین صاحب سلول جاری است یا خیر؟ فرموده‌اند: جاری است. بین کسی که او از سلول زن به وجود آمده و زن، توارث به لحاظ مادر و فرزندی است و بین آن که او از سلول مرد به وجود آمده و مرد، توارث پدر و فرزندی است.<sup>۱</sup>

اگر گفته شود: «ادله ارث، به نزدیکانِ نسبیِ ازدواجِ طبیعی انصراف دارد و این گونه افراد را شامل نمی‌شود»، پاسخ داده می‌شود که چنین انصرافی، کاملاً مردود است، بلکه آن چه در عرف از این ادله استفاده می‌شود، این است که، جنبهٔ پدری و مادری، موجب ارث بردن از یکدیگر می‌گردد. هر چند مصداق عرفی پدر و مادری، فرزندان باشند که به زاد و ولد طبیعی به وجود آمده باشند. در موضوع محارم نسبی، نیز در نگاه کردن و ازدواج، مسأله به همین گونه است. بدین سان این احکام، در مورد کودکانی که به شیوه‌های غیر عادی به وجود می‌آیند، نیز جاری است.<sup>۲</sup>

پرسش دیگر در این خصوص این است که، اگر سلولی از بدن شوهر گرفته شود و در تخمک همسرش که هستهٔ آن تخلیه شده قرار گیرد و روی آن کارهایی انجام پذیرد - به قصد این که نسخه دومی کاملاً شبیه اصل شوهر، پدید آید- ولی این سلول لقاح یافته، در انتظار وقت مناسبی برای نهادنش در رحم زن، در انجماد بسیار بالا نگهداری شود و سپس شوهر از دنیا برود، در فرض جواز بودن قرار دادن آن در رحم همسر، آیا این فرزند از پدرش ارث می‌برد؟ برخی از علماء در پاسخ به این پرسش بر این عقیده‌اند که کودک، ارث را از مادر می‌برد و اما ارث بردن او از صاحب سلول جای تأمل است.<sup>۳</sup> اما عده‌ایی دیگر از صاحب نظران با این عقیده مخالفت کرده و این گونه نظر داده‌اند: «در این فرض، ارث بردن چنین نوزادی محل اشکال است».<sup>۴</sup>

ممکن است گفته شود، مقتضای قواعد این است که، چنانچه کسی از مصادیق عنوان‌های نسبی موجب ارث (به هنگام مرگ مورث) محسوب نشود، از میت ارث نمی‌برد و ادله و ظاهر روایات،

۱- جناتی، محمدابراهیم، فقه کاوشی نو در فقه اسلامی، ص ۲۲

۲- مومن، محمد، شبیه‌سازی، ص ۱۱۲

۳- فرخی، رضا، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، ص ۱۰۳

۴- زنجانی، عزالدین، کاوشی نو در فقه اسلامی، ص ۳۵

تنها بر ارث کسی دلالت دارد که به هنگام مرگ مورث، در رحم زن است، و شامل موضوع مورد بحث ما - که فرض بر این است که سلول لقاح یافته به هنگام مرگ پدر از همه رحم ها جدا گشته - نخواهد شد و روایات خاص دلالت بر ارث وی ندارد و از آن جایی که مقتضای قواعد، چنین چیزی نیست. بنابراین لزوماً قائل به ارث این نوزاد از پدرش نخواهیم بود.<sup>۱</sup>

### ۳-۹-۵. محرمیت

فرد شبیه سازی شده یا از مادر یا از پدر (به تنهایی) برخوردار است که در این صورت یا دارای مادر نسبی است و از پدر برخوردار نیست و یا دارای پدر نسبی است و از وجود مادر بی بهره است. براین اساس، فرزندان مادر یا فرزندان پدر، برادران کودک تلقی می‌شوند. به همین ترتیب در فرض نخست (از ناحیه مادر) دارای دایی و خاله و در فرض دوم (از ناحیه پدر) دارای عمو و عمه خواهد بود و در مورد سایر نزدیکان نسبی نیز به تناسب مورد، همین گونه است؛ و در هر موردی حکم آن در خصوص جواز و حرمت نگاه کردن، جواز و حرمت ازدواج و دیگر موارد، بر آن مترتب خواهد شد.<sup>۲</sup> و همان محرمیتی که بین سایر افراد با محارمان وجود دارد در میان افراد شبیه‌سازی شده و محارم آنان نیز وجود دارد.

### ۳-۹-۶. اسلام و کفر

کودک شبیه سازی شده، فرزند مرد صاحب سلول (یا زن صاحب سلول) محسوب می‌شود و در اسلام و کفر تابع اوست؛ یعنی کودک پدید آمده از سلول مرد مسلمان، در اسلام، به حکم او و کودک پدید آمده از سلول کافر، در کفر، تابع صاحب سلول است.<sup>۳</sup> باید توجه داشت که اسلام او همانند اسلام دیگران مورد پذیرش بوده و فرقی بین او و دیگر مسلمانان وجود ندارد. پس همان گونه که هر مسلمانی باید مورد احترام و از حقوقش در همه ابعاد زندگی فردی، عبادی، علمی، فرهنگی، اعتقادی و اجتماعی برخوردار باشد، او نیز باید از همه آنها برخوردار باشد.<sup>۴</sup> و نباید تنها به دلیل تولد حاصل از شبیه‌سازی به اسلام آوردن آنها مشکوک بود.

۱- فرخی، رضا، پیشین

۲- مومن، محمد، شبیه سازی، ص ۱۱۲

۳- پیشین، ص ۱۳۱

۴- جناتی، محمدابراهیم، فقه کاوشی نو در فقه اسلامی، ص ۲۲

## جمع بندی فصل سوم:

مساله شبیه سازی انسان از مسائل جدید محسوب می شود؛ و فقهای قدیم مطالبی در این خصوص ارائه نکرده اند، بنابراین اگر می خواهیم به دیدگاه فقهی پیرامون موضوع شبیه سازی انسان دست یابیم، لازم است به بررسی فتاوی فقهای معاصر بپردازیم.

در مورد شبیه سازی انسانی در میان شیعه اتفاق نظر وجود ندارد و به طور کلی می توان گفت فتاوی فقهای امامیه در یکی از این چهار دسته جای می گیرد:

۱- جواز مطلق شبیه سازی انسانی؛ ۲- جواز محدود شبیه سازی انسانی؛ ۳- حرمت ثانوی شبیه سازی انسانی؛

۴- حرمت اولی شبیه سازی انسانی

اکثر فقهای اهل سنت با شبیه سازی انسانی به مخالفت برخاسته اند و به دلایل زیر حکم حرمت را برای شبیه سازی انسانی صادر کرده اند و حتی برخی از مخالفان این مذهب مجازات اعدام را برای انجام فرآیند شبیه سازی در نظر گرفته اند:

۱- تغییر خلق الله ۲- لزوم تولید مثل جنسی ۳- حرمت کمک و تقویت ظالمان ۴- خطر ازدیاد جمعیت، با توجه به محدودیت منابع ۵- حرمت نظر و لمس اجنبی ۶- حرمت قتل جنین ۷- حرمت از بین بردن منشا جنین ۸- لزوم تولید مثل جنسی ۹- اختلاط انساب ۱۰- عدم وجود پدر در برخی از صورتهای شبیه سازی ۱۱- ابهام در نفقه و ارث ۱۲- از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده ۱۳- از بین رفتن مفهوم مادری ۱۴- رواج یافتن روابط نامشروع

در رابطه با نسب انسان شبیه سازی شده ۵ نظریه وجود دارد:

۱- نسب نداشتن انسان شبیه سازی شده ۲- فرد شبیه سازی شده همان صاحب سلول است ۳- نسبت بین شخص شبیه سازی و صاحب سلول همان نسبت خواهر و برادری است (همزاد) ۴- فرد شبیه سازی شده، دوقلوی با تأخیر از اصل خویش است ۵- انسان شبیه سازی شده فرزند صاحب سلول است.

طبق قانون ثبت احوال و رأی دیوانعالی کشور: کسی که انسان شبیه سازی شده از هسته فعال او پدید آمده، ولی قانونی و قهری او و دارای وظایف مقرر برای ولی، در قانون مدنی می باشد.

احکام ارث و محرمیت نیز همانند سایر افرادی که از طرق عادی متولد می شوند، برای اشخاصی نیز که از طرق شبیه سازی به دنیا می آیند جاری است.

در رابطه با دین افراد شبیه‌سازی شده نیز باید گفت که: کودک شبیه سازی شده، فرزند مرد صاحب سلول (یا زن صاحب سلول) محسوب می‌شود و در اسلام و کفر تابع اوست.



## نتیجه گیری

## نتیجه گیری

با توجه به آنچه که در این تحقیق بیان شد، نتایج زیر به دست آمد:

اولاً: فناوری شبیه سازی در سه عرصه، انسانی، گیاهی و جانوری انجام می گیرد که به خاطر حساسیت موضوع شبیه سازی انسانی بیشترین اختلافات در این زمینه است.

ثانیاً: شبیه سازی انسانی یکی از مسائل مستحدثه محسوب می شود که به دلیل ارتباط آن با زندگی انسان از اهمیت بیشتری برخوردار است، همین مساله باعث شده است تا شاهد عکس العمل جدی از سوی فقها باشیم، که گاهی این عکس العمل ها و نظرات کاملاً مخالف یکدیگر هستند. تا جای که عده ای از آنان نه تنها با شبیه سازی مخالفتی ندارند، بلکه آن را عملی جایز می دانند و هیچ یک از دلایل ابراز شده از سوی مخالفان را موجب حرمت شبیه سازی نمی دانند و در مقابل عده ای دیگر شبیه سازی انسان را با تاکید بر غیرقابل پیش بینی بودن (تولید مثلی) ناقض کرامت انسان معرفی و آن را عملی نادرست نامشروع و غیر اخلاقی می دانند تا جایی که مجمع فقه اسلامی افرادی را که بر روی پروژه شبیه سازی فعالیت می کنند را محارب با خدا می دانند.

ثالثاً: با توجه به اینکه درصد خطا و شکست در انجام شبیه سازی بسیار زیاد است و از اقدامات انجام گرفته برای شبیه سازی رقم پائینی ممکن است با موفقیت به سرانجام برسد، نمی توان گفت که شبیه سازی می تواند جایگزینی برای تولید مثل به صورت لقاح باشد؛ و تنها در موارد محدود مثل نازایی می توان به شبیه سازی برای تولد انسان متوسل شد.

رابعاً: شبیه سازی تغییر خلق الله نیست، بلکه تخلیق است؛ چون انسان قبل از شبیه سازی توسط خداوند خلق شده و با شبیه سازی فقط مشابه آنچه خداوند خلق کرده است به وجود می آید و نوعی کپی برداری یا استنساخ از مخلوق خداوند است که توسط دانشمندان علوم زیستی انجام می شود.

خامساً: این گفته که شبیه سازی منجر به نقض کرامت و منجر به بردگی انسان می شود نیز سخن صحیحی نیست؛ چون تنها تفاوت شبیه سازی با تولید مثل طبیعی و لقاح در فرایند آن است و نمی توان صرفاً با استناد به اینکه انسان شبیه سازی شده از طریق فرآیند آزمایشگاهی به وجود آمده به این نتیجه رسید که کرامت انسان نقض شده و به برده تبدیل می شود.

سادساً: با وجود اینکه اکثر فقهای اهل سنت حکم به تحریم شبیه سازی انسانی داده اند، اما معتقدند که این دانش نوبنیاد، نشانه ای بر حقانیت برخی از معجزات قرآن کریم و گواه بر درستی معاد است و از طرف دیگر شبیه سازی را موجب سست شدن برخی عقاید مذهبی افراد مانند اعتقاد به حقانیت معاد می دانند، که

این نشان دهنده عدم انسجام در کلام این دسته از مخالفان شبیه‌سازی است. اینگونه مخالفت کردن در مقابل شبیه‌سازی ناشی از عدم شناخت کافی آن و شتابزدگی در صدور حکم است و گرنه چطور ممکن است که پدیده‌ای هم عقاید دینی را سست کند و هم منجر به تقویت آن گردد.

سابعاً: شبیه‌سازی یکی از مهمترین دستاوردهای علمی بشر است و هیچ یک از دلایل مخالفان برای صدور حرمت آن کافی نیست و بیشتر مخالفت‌ها نیز ناشی از عدم تبیین و شناخت کافی این پدیده است.

## منابع و مأخذ

### کتاب و مقالات:

قرآن کریم

۱- ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، چ ۱۴، تهران، نشر علمی

فرهنگی، ۱۳۹۴

۲- ابن درید، محمد بن حسن، جمهره اللغه، ج ۲، چ ۱، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۹۸۷م

۳- ابن سیده، المحکم و المحيط العظم، چ ۱، بیروت، دارالکتاب العلمیه، ۱۴۲۱ق

۴- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغه، ح ۱، چ ۱، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ق

۵- ابن ماجه، ابی عبدالله محمد بن یزید القزوینی، سنن، ج ۲، چ ۱، بیروت، دارالجیل، ۱۹۹۸م

۶- ابن منظور، ابو الفضل، جمال الدین، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۳، چ ۳، بیروت، دار الفکر،

۱۴۱۴ ق

۷- ابوالبقاء، ایوب بن موسی، الکلیات، چ ۱، قم، ذوی القربی، ۱۳۹۱

۸- اترک، حسین، شبیه سازی انسان و اصل غایات کانت، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی، تهران، ش ۶،

صص ۳۹-۴۹، ۱۳۹۰

۹- آخوندی، محمد مهدی- صادقی، محمدرضا، ضرورت بکارگیری تکنیکهای باروری کمکی در

تولید مثل انسان، مجموعه مقالات روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق، چ ۱، تهران،

انتشارات سمت، ۱۳۸۲

۱۰- --، استفتائات پیرامون تلقیح مصنوعی (انتقال نطفه مرد پس از مرگ)، مجموعه آرای فقهی

قضایی در امور حقوقی، ج ۱، چ ۱، قم، مرکز تحقیقات فقهی حوزه معاونت آموزش و تحقیقات قوه

قضاییه، ۱۳۸۱

۱۱- اسلامی، سید حسن، چالش های اجتماعی و عملی شبیه سازی انسانی، مجله اخلاق و تاریخ

پزشکی، تهران، ش ۴، صص ۷-۵۶، ۱۳۸۵

۱۲- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه فقه اهل سنت، فصلنامه انجمن معارف اسلامی، قم،

ش ۲، صص ۸۳-۱۱۶، بهار ۱۳۸۴

۱۳- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسان از دیدگاه شیعه؛ بررسی چهار دیدگاه، مجله کاوشی نو در فقه،

قم، ش ۴۴، صص ۳-۶۶، ۱۳۸۴

۱۴- اسلامی، حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، چ ۱، قم، مرکز مطالعات و

تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶

- ۱۵- اسماعیل آبادی ، علیرضا- یزدی مقدم، حمیده- باستانی، امیر، تأملات اخلاقی-حقوقی در شبیه‌سازی، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی، تهران، ش ۲، صص ۳۷-۴۸، بهار ۱۳۸۷
- ۱۶- اسماعیلی، مصطفی، شبیه‌سازی و پیامدهای فقهی، کلامی و اخلاقی آن، فصلنامه حقوق پزشکی، تهران، ش ۸، صص ۱۰۹-۱۴۸، بهار ۱۳۸۸
- ۱۷- اصفهانی، حسین بن محمد راغب، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۱، بیروت، دار العلم، ۱۴۱۲ق
- ۱۸- اصفهانی، مجلسی اول، محمد تقی، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج ۷، ج ۲، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۴۰۶ق
- ۱۹- اصفهانی، مجلسی اول، محمد تقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، ج ۲، ج ۱، بیروت، مؤسسه الطبع والنشر، ۱۴۱۰ق
- ۲۰- السان، مصطفی و زینب کنعانی، تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه سازی انسان، ج ۱، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
- ۲۱- آل کجیاف، حسین، شبیه‌سازی انسانی از منظر حقوق بین‌الملل، مجله حقوق پزشکی، تهران، ش ۲۱، صص ۳۵-۶۴، تابستان ۱۳۹۱
- ۲۲- امامی، اسداله، مطالعه تطبیقی نسب در حقوق ایران و فرانسه، ج ۱، تهران، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۴۹
- ۲۳- امامی، سید حسن، حقوق مدنی، ج ۳ و ۴، ج ۱، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۶۶
- ۲۴- اهری، محمدحاشم، نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق ایران و اسلام، ج ۱، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۲
- ۲۵- باقرزاده مشککی باف، محمد تقی، عناصر تعیین کننده در حل مسائل مستحدثه، مجله: فقه، قم، ش ۱، صص ۴۹-۱۰۶، بهار ۱۳۸۴
- ۲۶- بارت، آنتونی، انسان به روایت زیست‌شناسی، ترجمه دکتر باطنی، ج ۳، تهران، نشر نو، ۱۳۶۳
- ۲۷- بحرانی، آل عصفور، یوسف بن احمد بن ابراهیم، الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة، ج ۷، ج ۱، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۵ق
- ۲۸- بستانی، بطرس، محیط المحيط، ج ۱، بیروت، مکتبه اللبنا، ۲۰۰۹م
- ۲۹- پور قهرمانی گلپت، بابک، نگاهی به پدیده شبیه سازی انسان، نشریه: رواق اندیشه، تهران، ش ۳۷، صص ۱۰۰-۱۱۶، دی ۱۳۸۳
- ۳۰- تاجبخش، حسن ، کلونینگ چیست ، همایش کلونینگ، تهران، ۱۳۸۳
- ۳۱- ترمذی، ابی عیسی، سنن الجامع الصحیح و هو سنن الترمذی، ج ۴، ج ۱، قم، انتشارات دارالحدیث،

بی تا

- ۳۲- جبالدوزی، راضیه، بررسی فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان، ج ۱، کرمان، دانشگاه شهید باهنر، تیرماه ۱۳۹۳
- ۳۳- جعفرزاده، میر قاسم، وضعیت شرعی بکارگیری تکنیک های نوین باروری کمکی در تولید مثل انسان، فصل نامه پزشکی باروری و ناباروری، تهران، ش ۱، صص ۵۲-۷۴، زمستان ۱۳۷۹
- ۳۴- جفریس، دیوید، همانند سازی، ترجمه مهدی نجف کوپایی، ج ۱، تهران، انتشارات دلهام، ۱۳۸۳
- ۳۵- جمعی از اندیشوران حوزه، زوایای پیدا و پنهان شبیه سازی، کاوشی نو در فقه اسلامی، قم، ش ۴۷، صص ۲۷-۴۳، ۱۳۸۵
- ۳۶- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح- تاج اللعنة و صحاح العربیه، ج ۱، چ ۱، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۱۰ق
- ۳۷- حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۹، چ ۱، قم، موسسه آل بیت الحیا التراث، ۱۴۱۲ه.ق
- ۳۸- حسن زاده، محترم، احکام فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان، چ ۱، مشهد، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۹
- ۳۹- حسینی پژوه، خسرو، شبیه سازی و فناوری سلولهای بنیادی، چ ۱ تهران، انتشارات علمی و صنعتی ایران، ۱۳۸۴
- ۴۰- حسینی دهمیری، هادی - سلیمی نوه، اصغر، ضرورت اخلاق در فناوری شبیه سازی انسان، پژوهشنامه اخلاق، ش ۴، تهران، صص ۱۵۳-۱۷۰، ۱۳۸۸
- ۴۱- حکیم، سید محمد سعید، فقه الاستسناخ البشری و فتاوی طیبیه، ج ۱، چ ۱، لبنان، دارالفکر، ۱۳۵۸
- ۴۲- حلّی، فخر المحققین، محمد بن حسن بن یوسف، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، ج ۴، چ ۱، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۸۷
- ۴۳- حلّی، مقداد بن عبدالله سیوری، نضد القواعد الفقهیه علی مذهب الامامیه، چ ۱، قم، انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ق
- ۴۴- حیدری، پاشای آهی، مبانی علمی شبیه سازی انسان و انتقال ژن، چ ۱، تهران، انتشارات حیان، ۱۳۸۳
- ۴۵- خادمی، نورالدین مختار، الاستسناخ بدعه العصر، چ ۱، بیروت، دار وحی القلم، ۱۴۲۵ق
- ۴۶- خامنه ای، سید علی، اجوبه الاستفتائات و مناسک آیت الله خامنه ای، چ ۱، تهران، قدر ولایت، ۱۳۸۲
- ۴۷- خطاب، عبدالمعز، الاستسناخ البشری هل هو ضد المشیئه الالهیه، القاها، الدار الذهبیه، ۱۹۹۷
- ۴۸- خلیل بن احمد، ترتیب کتاب العین، چ ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۲
- ۴۹- خوری شرتونی لبنانی، سعید، أقرب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد، ج ۱، چ ۱، بیروت، مکتبه لبنان، ۱۸۸۹ م

- ۵۰- خویینی، غفور- سهرابی، مرجان، شبیه‌سازی انسان با نگاهی به دیدگاه امام خمینی (س)، پژوهشنامه متین، تهران، ش ۳۷، صص ۶۷-۹۲، زمستان ۱۳۸۶
- ۵۱- خویی، سیدابوالقاسم، مبانی تکمله المنهاج، ج ۱، چ ۴، تهران، خرسندی، ۱۳۹۳
- ۵۲- داودی، مریم، شبیه‌سازی انسان از منظر فقه اسلامی، چ ۱، سیستان و بلوچستان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۸
- ۵۳- دریانی، محمد، اسرار خلقت و شبیه‌سازی انسان در قرآن، چ ۱، تهران، سمیع، ۱۳۸۷
- ۵۴- دژاکام، علی، آزادی و دینداری، چ ۱، تهران، انتشارات تاویل، ۱۳۸۰
- ۵۵- الدمراش، صبری، الاستنساخ قبله العصر، چ ۱، الرياض، مکتبه العبيکان، ۱۹۹۷م
- ۵۶- راسخ، محمد، بیوتکنولوژی و انسان، مسائل و دیدگاه‌ها، فصلنامه تحقیقات حقوقی، تهران، ش ۱۳۳، صص ۹-۹۲، ۱۳۸۳
- ۵۷- راضی، مهدی- خلیفه پورمیانجی، مطالعه تطبیقی شبیه‌سازی انسان از منظر فقه شیعه و اهل سنت، فصلنامه تحقیقات حقوقی، تهران، ش ۷۱، تهران، صص ۲۷۹-۳۰۴، ۱۳۹۴
- ۵۸- رحیمی، حبیب الله، شبیه‌سازی درمانی- رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، چ ۱، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
- ۵۹- رستم نژاد، مرتضی، تحلیل وضعیت و احکام جنین آزمایشگاهی پیش از اهداء، چ ۱، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۱
- ۶۰- رستمی، ثریا، نقد و بررسی اجمالی دلایل تحریم شبیه‌سازی از منظر عالمان اهل سنت، مجله آموزه‌های فقه مدنی، مشهد، ش ۳، صص ۱۴۳-۱۷۲، زمستان ۱۳۸۸
- ۶۱- رنجبریان، امیرحسین- سیف، زهرا، چالشهای حقوق بشری شبیه‌سازی انسان، فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ش ۱، صص ۱۲۹-۱۵۶، ۱۳۸۸
- ۶۲- رهبرپور، محمد رضا، مبانی فقهی ممنوعیت و جرم انگاری در قلمروی اخلاق زیستی، مجموعه مقالات کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی، تهران، ش ۲، صص ۲۸۳-۳۰۶، ۱۳۹۴
- ۶۳- ریفکین، جرمی، شبیه سازی یا خط تولید بشر، ماهنامه سیاحت غرب، تهران، ش ۱۶، صص ۳۶-۳۹، ۱۳۸۳
- ۶۴- ریسونی، احمد، اهداف دین از دیدگاه شاطبی، (ترجمه سید حسن اسلامی و سید محمد علی ابهری)، چ ۱، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶
- ۶۵- الزحیلی، وهبه، اصول الفقه اسلامی، چ ۱، بیروت، دارالفکر، ۱۹۹۸ م
- ۶۶- سالاری، حسن، شبیه سازی انسان، چ ۱، تهران، نشر حکیمان، ۱۳۸۱
- ۶۷- سعدی، ابو جیب، القاموس الفقہی لغة و اصطلاحا، چ ۲، دمشق، دار الفکر، ۱۴۰۸ ق

- ۶۸- سلیمان اشقر، محمد، ابحاث اجتهادیه فی الفقه الطبی، ج ۱، بیروت، موسسه الرساله، ۲۰۰۱ م
- ۶۹- سلیمی، زهرا، بررسی حکم تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی از منظر فقه اسلامی، ج ۱، کرمان، دانشگاه شهید باهنر، ۱۳۹۳
- ۷۰- شبیری، سید حسن، بررسی مشروعیت شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه فقهی، حدود و شرایط آن، ج ۱، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات، ۱۳۸۶
- ۷۱- شریفی، آشوب- ناظمی، علی- هاشمی، مهرداد- شبیه‌سازی انسان، ج ۱، تهران، انتشارات آیژ، ۱۳۸۵
- ۷۲- الشوکانی، الحافظ محمد علی بن محمد، ارشاد الفحول الی تحقیق الحق من علم الاصول، قاهره تحقیق دکتر شعبان محمد اسماعیل، ج ۱، مصر، الطبعة الاولى، ۱۴۱۹ق
- ۷۳- شهیدی، مهدی، وضعیت حقوقی کودک آزمایشگاهی، ج ۱، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۵
- ۷۴- صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع و ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، ج ۱، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
- ۷۵- صرمی، ابوطالب، شبیه سازی (کلونینگ)، ج ۲، تهران، نشر خلوص، ۱۳۸۲
- ۷۶- صدر، سید محمد باقر، دروس فی علم الاصول، ج ۱، ج ۸، قم، نشر نصاب، ۱۳۹۴
- ۷۷- صدوق، کتاب الهدایه فی الاصول و الفروع، ج ۱، قم، موسسه امام الهادی، ۱۴۱۸ق
- ۷۸- صدوق، محمدبن علی، من لا یحضر فقیه، ج ۱، ج ۱، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق
- ۷۹- صفار، محمد جواد، قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور در بوته نقد و تحلیل، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ش ۳۹، صص ۲۲۱-۲۵۸، ۱۳۸۳
- ۸۰- صفایی، سید حسین - امامی، اسد الله؛ مختصر حقوق خانواده، ج ۱، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۶
- ۸۱- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین الملل عمومی، ج ۱، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۴
- ۸۲- طباطبایی، سیدعلی، ریاض المسائل فی بیان الاحکام با دلائل، ج ۱، قم، آل البيت، ۱۳۸۰
- ۸۳- طباطبایی، محمد صادق - میر احمدی، مریم، بررسی حکم تکلیفی شبیه‌سازی انسان، مجله فقه و حقوق اسلامی، قم، ش ۷، صص ۲۰۵-۲۲۶، ۱۳۹۲
- ۸۴- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۳، ج ۱، بیروت، موسسه البعثه، ۱۴۱۴ق
- ۸۵- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، ج ۴، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵
- ۸۶- عاملی، شهید ثانی، زین الدین بن علی، الروضه البهیة، ج ۳، ج ۱، قم، کتابفروشی داوری، ۱۴۱۰ق
- ۸۷- عامری نیا، باقر، شبیه‌سازی انسانی در آئینه فقه، اخلاق و حقوق، ج ۱، قم، انتشارات راه سبز، ۱۳۸۶



- ۸۸- عثیمین، محمد بن صالح بن محمد، نشریه: هفته نامه المسلمون، ش ۶۳۳، عربستان، ذی القعدة ۱۴۱۷ق
- ۸۹- عراقی، آقا ضیاء الدین، علی کزازی، القواعد الفقهیه (نهایه الأفکار)، ج ۱، چ ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، بی تا
- ۹۰- عظیمی، حبیب الله، شبیه سازی انسان در فقه اسلامی، مجله مطالعات حقوق بشر اسلامی، تهران، ش ۱، صص ۱۰۹-۱۲۸، پاییز ۱۳۹۱
- ۹۱- علم الهدی، سید مرتضی، الذریعه الی اصول الشرعیه، تصحیح ابوالقاسم گرگی، چ ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۳
- ۹۲- علوان، توفیق محمد، الاستنساخ البشری بین القرآن و العلم الحدیث، چ ۱، قاهره، دار الوفاء، ۱۴۱۹ق
- ۹۳- علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی درباره دو مسئله شبیه سازی و راههای فرار از ربا، مجله پژوهش و حوزه، قم، ش ۶، صص ۲۳-۶۱، ۱۳۸۰
- ۹۴- عوده الله، ریاض احمد، الاستنساخ فی میزان الاسلام، ج ۱، اردن، دار اسامه، ۲۰۰۳ م
- ۹۵- غفاری، مغفرت، روش های پیشرفته در درمان نازایی، مجموعه مقالات روش های نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق، چ ۲، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲
- ۹۶- غنیم، کارم السید، الاستنساخ و الانجاب بین تجریب العلماء و تشریع السماء، چ ۱، قاهره، دارالفکر العربی، ۱۹۹۸م
- ۹۷- فتاحی معصوم، سیدحسین، کلونینگ انسان، مجموعه مقالات و گفتارهای سومین همایش دیدگاههای اسلام در پزشکی، چ ۱، مشهد، معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۱۴۱۰ه.ق،
- ۹۸- فرخی، رضا، شبیه سازی انسان از منظر فقه (حقوق) و اخلاق، چ ۱، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۸
- ۹۹- فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، «کلونینگ چیست»، همایش کلونینگ، ۲۵-۲۶ شهریور ۱۳۸۳
- ۱۰۰- فضل الله، حسین الاستنساخ: جدل العلم و الدین و الاخلاق، دمشق، دارالفکر، دمشق، ۱۹۹۷م
- ۱۰۱- فوزی، محمد حمید، الاستنساخ البشری بین التحلیل و التحریم، دمشق، دارالصفدی، ۱۹۹۹م
- ۱۰۲- فیومی، احمد بن محمد مقری، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، طبعه نور، چ ۱، قم، ۱۴۳۸ق
- ۱۰۳- قربانی، علی اصغر، شبیه سازی انسانی، از پیامدهای اخلاقی تا سیاست کیفری، حقوق پزشکی، تهران، ش ۱۳، صص ۱۶۱-۱۹۰، تابستان ۱۳۸۹

- ۱۰۴- قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۶، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۱۲ ق
- ۱۰۵- کاکو، میجو، چشم اندازها، انقلاب های علم در قرن ۲۱، ترجمه یوسف اردبیلی، ج ۱، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۱
- ۱۰۶- کال، گوئتر، فرهنگ جامع اصطلاحات ژنتیک و بیوتکنولوژی، ترجمه ایمان سلحشوری- مسعود گرشاسبی- نجات مهدیه، ج ۱، تهران، جامعه نگر، ۱۳۸۴
- ۱۰۷- کلینی، ابوجعفر، محمد بن یعقوب، کافی، دار الکتب الاسلامیه، ج ۵، ج ۱، تهران، ۱۴۰۷ق
- ۱۰۸- الکندری، فایز عبدالله، «الاستنساخ الجینی: علم الحیاء»، مجله الحقوق، سنه ۲۲، العدد الثانی، کویت، ۱۹۹۸م
- ۱۰۹- گارات کریس رابینسون، دیوو، اخلاق: قدم اول، ترجمه علی اکبر عبدل آبادی، ج ۱، تهران، شیرازه کتاب، ۱۳۸۸
- ۱۱۰- لاریجانی، باقر- زاهدی، فرزانه، جنبه های اخلاقی و قانونی تولید و استفاده از سلول های بنیادی جنین انسان، ج ۱، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
- ۱۱۱- محسنی، آصف، الفقه و مسائل طیه، ج ۱، قم، بوستان کتاب ۱۳۸۲
- ۱۱۲- محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، (نکاح و انحلال آن)، ج ۱۶، تهران، انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی، پاییز ۱۳۸۶
- ۱۱۳- محمدی، علی، شرح اصول فقه، ج ۴، ج ۱، قم، انتشارات دارالفکر، ۱۳۷۸
- ۱۱۴- محمدی، علی، شبیه سازی انسان، ملاحظات اخلاقی، حقوقی، فقهی، ج ۱، تهران، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۷
- ۱۱۵- محمدی قائمی، محمد، جامع المقدمات (آداب المتعلمین)، ج ۱، قم، دارالفکر، ۱۳۷۳
- ۱۱۶- مختاری مازندرانی، محمد حسین- مرادی، علی اصغر، فرهنگ اصطلاحات فقهی، ج ۱، قم، عروه الوثقی، ۱۳۷۷
- ۱۱۷- مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه، مجموعه آرای فقهی - قضایی در امور حقوقی، ج ۱، ج ۱، قم، انتشارات معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه، ۱۳۸۱
- ۱۱۸- مروتی، سعید، شبیه سازی انسان و مسائل اخلاقی مرتبط، مجموعه مقالات کنگره بین المللی اخلاق زیستی، تهران، ش ۱۷۴، ۱۳۸۴
- ۱۱۹- مصباح، عبدالهادی، الاستنساخ بین العلم و الدین، ج ۱، قاهره، الدار المصریه اللبنانیه، ۲۰۰۲م
- ۱۲۰- مظاهری، محمد مهدی- احمد خان بیگی، خدیجه، «شبیه سازی انسان و دیدگاه های مقامات و مراجع دینی»، نامه الهیات، تهران، ش ۵، صص ۹۱-۱۰۴، زمستان ۱۳۸۷

- ۱۲۱- موقت، هومن، رویکرد حقوق بین الملل به شبیه سازی انسان، فصلنامه حقوق پزشکی، تهران، ش ۱، صص ۲۵-۷۴، ۱۳۸۶
- ۱۲۲- موسوی بجنوردی، سید محمد، شبیه سازی انسان از منظر دین، نشریه: نامه الهیات، تهران، ش ۱۲، صص ۲۸-۳۳، ۱۳۸۹
- ۱۲۳- موسوی بجنوردی، سید محمد حسن، القواعد الفقهیه، ج ۱، قم، انتشارات نشر الهادی، ۱۳۸۴
- ۱۲۴- مومن، محمد، شبیه سازی، ترجمه عباس جلالی، کاوشی نو در فقه اسلامی، قم، ش ۴۶، صص ۲۳۰-۲۴۰، ۱۳۸۴
- ۱۲۵- نادر، جمال، الاستسناخ: حقائق علمیه و فتاوی شرعیه، ج ۱، عمان، دارالاسراء، ۲۰۰۱م
- ۱۲۶- نجفی شیخ محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج ۳۹، چ ۲، قم، موسسه النشر الاسلامی، ۱۳۹۲
- ۱۲۷- نراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام، چ ۱، قم، ۱۴۱۷ق
- ۱۲۸- نظری توکلی، سعید، پیوند اعضا در فقه اسلامی، چ ۲، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸
- ۱۲۹- نشوانی، محمد نبیل، الاستسناخ جریمه العصر، دمشق، دارالقلم، ۲۰۰۵م
- ۱۳۰- نور محمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، بیم ها و امیدها، چ ۱، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۴
- ۱۳۱- نوری دلوثی، محمدرضا، از حیوانات ترانس ژنتیک تا پستانداران کلون شده، مجله پزشکی دانشکده علوم پزشکی دانشگاه تهران، تهران، ش ۶، صص ۵۰۲-۵۱۸، ۱۳۸۱
- ۱۳۲- نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ج ۸، بیروت، دار الفکر، بی تا
- ۱۳۳- نیکوئی نژاد، لیل، اختیار در فرایند فناوری همسان سازی انسانی، مجله تاریخ و اخلاق پزشکی، تهران، ش ۵، صص ۳۱-۳۸، ۱۳۹۰
- ۱۳۴- واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱، چ ۱، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق
- ۱۳۵- ولایی، عیسی، فرهنگ تشریحی اصطلاحات اصول، چ ۶، تهران، نشر نی، ۱۳۸۷
- ۱۳۶- ولی زاده، رحمان\_ آری، احمد- پیردهی، مهر علی، بررسی فقهی شبیه سازی، نشریه: فقه و مبانی حقوق، بابل، ش ۶، صص ۱۷۵-۱۹۶، زمستان ۱۳۸۵
- ۱۳۷- هابرماس، یورگن، جهانی شدن و آینده دموکراسی، ترجمه کمال پولادی، چ ۱، تهران، نشر مرکز، ۱۳۹۶

۱۳۸- همایون مصباح، سید حسین، شبیه سازی انسان و چالشهای دینی و فقهی، ش ۴۷، قم، کاوشی نو در فقه، صص ۷۵-۱۳۹، ۱۳۸۵

۱۳۹- هوشمند ویژه، محمد، واژه نامه پزشکی، ج ۱، تهران، ققنوس، ۱۳۷۲

۱۴۰- یداله پور، محمد هادی-جورسرای، سید غلامعلی، سازگاری کرامت انسانی با شبیه سازی، مجله اسلام و سلامت، بابل، ش ۱، صص ۱۶-۲۳، ۱۳۹۳

### ساینها و مجلات

۱۴۱- الاستسناخ البشری و تداعیاته- سایت [www.islam online.net](http://www.islam online.net)

۱۴۲- اترک، حسین- ملاحظشی، مریم، بررسی دلایل اخلاقی مخالفان شبیه سازی، برگرفته از سایت راسخون [www.rasekhoon.net](http://www.rasekhoon.net)

۱۴۳- اسپایک، جفری، اخلاق زیستی، ترجمه جعفر نظربگی، قابل دسترسی در سایت [www.philosophynal.com](http://www.philosophynal.com).2006:

۱۴۴- پایگاه اطلاع رسانی مدرسه الزهرا سلام الله علیها، به نشانی: [www.alzhranasr.net](http://www.alzhranasr.net)

۱۴۵- صارمی، ابوطالب، شبیه سازی چیست، سایت: [www.knowclub.com](http://www.knowclub.com)

۱۴۶- القرضاوی، یوسف عبدالله الاستسناخ بین العلم و الدین، ترجمه سعید یانی، مجله دین پژوهان، ش ۳، ۱۳۸۲ ه.ش، قابل دسترسی در پایگاه [www.islamonline.net](http://www.islamonline.net)

۱۴۷- القرضاوی، یوسف، الاستسناخ البشری و تداعیاته، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی قرضاوی به آدرس: [www.qaradawi.net](http://www.qaradawi.net)

۱۴۸- مبلغی، احمد، مبانی فقهی شبیه سازی، سایت [www.fahimco.com](http://www.fahimco.com)

۱۴۹- ولائی، عیسی، بررسی قاعده درء، سایت راسخون [www.rasekhoon.net](http://www.rasekhoon.net)

۱۵۰- هانی، استسناخ البشر علی مائده الحوار، مجله نورالاسلام (وابسته به الازهر)، ش ۱، ۱۴۱۸ ه.ق، قابل دسترسی در سایت [www.mideastnent.com](http://www.mideastnent.com)

۱۵۱- [www.alwahabiyah.com](http://www.alwahabiyah.com)

۱۵۲- [www.Aljazeera.net](http://www.Aljazeera.net)

۱۵۳- [www.bazandish.com](http://www.bazandish.com)

۱۵۴- [www.Islamonline.net](http://www.Islamonline.net)

**تذکره:** در تدوین این پایان نامه از نرم افزار جامع فقه اهل بیت (علیه السلام) و نرم افزار گنجینه ۲ استفاده شده است.

## Abstract

Nowadays, due to human progression of in both scientific and technological fields, we witness the novel innovations and innovation in various scientific fields every day. One of these innovations which have made notable progress in recent decades is simulative knowledge. Scholars are dealing with simulations in various directions. One of the simulative branches is human simulation which is done via an egg and a non-sexual cell to simulate human or his body organs. Hence, it is essential to consider human simulation sanctity or permission from Imams point of views as well as Sunni jurisprudence. In the proposed research, the given question was what is Imams viewpoint and Sunni jurists about the legitimacy or lack of simulation legitimacy; whether the sanctity verdict is admissible or lawful; and how is the descent status, inheritance, marriage and other jurisprudential rulings in those ones born through simulation? The method applied to obtain the results is descriptive-analytical method. There are four views among the Shiite jurists regarding this issue: absolute license, limited license, secondary sanctity, first sanctity. Most Sunni jurists have voted to permit human simulation, but few of them also consider simulation. In the field of simulated childbirth, there are five theories: 1. Not being a simulated human being. 2. The simulated person is the same cell owner. 3. The relationship between simulator and cell owner of is the same as the sister and brother ratio (twin). 4. The simulated person is twin with his principle delay. 5. The simulated man is the son of cell owner. Most Sunni scholars believe that simulation causes confluence, but according to the Imam jurists regarding childbirth, if the simulated baby is born in marriage context, it has a parent and the genealogy, affinity, confidentiality, inheritance, and Islam status as well as his disbelief is like the other children born naturally.

**Keywords:** Jurisprudence, Simulation, sanctity

**In the name of God**

**Study of The Jurisprudential Rules of Human Simulation from The view  
of The Shia and Sunni**

**BY  
Zahra Maleki**

Thesis submitted to the school of graduate students in partial fulfillment of  
the requirements for the degree of Master of Science (M.Sc.)

**IN  
Jurisprudence and Islamic Law**

Ilam University  
Ilam  
Islamic Republic of Iran

**Evaluated and approved by the thesis committee as: Very Good**

K. Kokhaizadeh, Ph.D., Assist. Prof. (Supervisor)

T. Ali Mohammadi, Ph.D., Assoc. Prof. (Advisor)

A. Zargoosh-Nasab, Ph.D., Assoc. Prof. (Examiner)

N. Sobhani, Ph.D., Assist. Prof. (Examiner)

A. Hasanpour, Ph.D., Assist. Prof. (Graduate Office

Representative)



**February 2019**



Ilam University

Faculty of Theology

**M.A. Thesis**

**Study of The Jurisprudential Rules of Human Simulation from The  
view of The Shia and Sunni**

By:

**Zahra Maleki**

Supervisor:

**Dr. Karim Kokhaizadeh**

Advaisor:

**Dr. Taher Ali Mohammadi**

**February 2019**